

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Martin Folvarčný

Jazyková feminizace v současné portugalštině
The Linguistic Feminization in Contemporary Portuguese

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí své magisterské diplomové práce, Mgr. Petře Svobodové, Ph.D., za vstřícný přístup, cenné rady a připomínky, rychlé odpovědi, trpělivost a taktéž za čas, který mi celkově věnovala. Dále bych chtěl poděkovat všem rodinným příslušníkům, kteří mi věřili a neustále mě podporovali. Největší dík patří mé přítelkyni, Ing. Monice Kratochvilové, která při mně stála v těch nejtěžších chvílích, motivovala mě a poskytla nespočet užitečných rad, které jsem při psaní této diplomové práce využil.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 7. 2020

.....

Podpis

Abstrakt

Tato diplomová práce je zaměřena na vyjadřování ženského rodu v současné portugalštině a soustředí se především na projevy jazykové feminizace v rámci dvou jazykových variant portugalštiny (evropské a brazilské). Práce je rozdělena na několik částí. První z nich se soustředí na obecnou problematiku týkající se gramatické kategorie rodu. Zde se na mluvnický rod nahlíží z historického, sémantického i syntaktického hlediska. Vzhledem k různým interpretacím této kategorie se zde řeší i samotná povaha gramatického rodu. Ve druhé části je kladen důraz na různé způsoby, jak lze v aktuální portugalštině ženský rod vyjádřit. Třetí kapitolou je uvedena praktická část, která je propojena s hlavním cílem této diplomové práce. Ten spočívá v ověření, zda se projevy jazykové feminizace, v tomto případě užití přechýlených forem, řadí v portugalštině mezi časté jazykové fenomény či nikoliv. K tomuto ověření bylo využito dat ze dvou jazykových korpusů. Doplňujícím zdrojem potřebných dat se staly odpovědi na online dotazník, jež byl na tuto problematiku zaměřen. Výsledné hodnoty dokládají určitou přítomnost jazykové feminizace v obou variantách portugalštiny, ačkoliv větší uplatnění tento jev nachází mezi Brazilci.

Klíčová slova:

Gramatická kategorie rodu, ženský rod, přechylování, jazyková feminizace, portugalština, korpusová analýza

Abstract

This diploma thesis focuses on the expression of the feminine gender in contemporary Portuguese. It is mainly concentrated on the manifestations of linguistic feminization within two language variants of Portuguese (European and Brazilian). The thesis is divided into several parts. The first part focuses on general issues related to the grammatical category of gender. This means that the linguistic gender is examined from a historical, semantic and syntactic point of view. Due to different interpretations of this category, the very nature of the grammatical gender is also discussed. The second part analyses the different ways in which the feminine gender can be expressed in contemporary Portuguese. The practical part is introduced by the third chapter and is connected with the main goal of this diploma thesis. It consists in verifying whether the manifestations of linguistic feminization, in this case the use of gender inflected forms, are common linguistic phenomena in Portuguese or not. To confirm this statement, linguistic data from two language corpora were used for this verification. Furthermore, the answers to the online questionnaire aiming at this issue became an additional source of the necessary data. The resulting figures prove a certain presence of linguistic feminization in both variants of Portuguese, although this phenomenon prevails in Brazilian Portuguese.

Keywords:

Grammatical category of gender, feminine gender, gender inflection, linguistic feminization, Portuguese, corpus research

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 GRAMATICKÝ ROD	10
1.1 Všeobecná definice gramatického rodu.....	10
1.2 Gramatický rod v portugalštině.....	13
1.2.1 Vývoj gramatického rodu	13
1.2.2 Gramatický rod vs. přirozený rod	15
1.2.3 Povaha gramatického rodu v portugalštině.....	20
1.2.4 Gramatický rod a syntax	27
2 VYJÁDŘENÍ A TVOŘENÍ ŽENSKÉHO RODU U SUBSTANTIV	34
2.1 Vyjádření ženského rodu	34
2.2 Tvoření ženského rodu	35
2.3 Tvoření přechylováním.....	35
2.3.1 Proces flektivní	36
2.3.2 Proces derivační	37
2.4 Proces lexikální (heteronyma)	41
2.5 Proces syntaktický	42
2.5.1 Substantiva vespolečná	42
2.5.2 Substantiva bigenerická	44
2.6 Změna významu na základě hodnoty rodu	45
3 JAZYKOVÁ FEMINIZACE V PORTUGALŠTINĚ	47
3.1 Jazyk jako odraz společnosti.....	47
3.2 Jazyková feminizace.....	48
3.2.1 Feminizace na rovině jazykové.....	49
3.2.2 Feminizace na rovině diskurzivní	50
4 KORPUSOVÁ ANALÝZA A DOTAZNÍK.....	52
4.1 Korpusová analýza	52
4.2 Jazykový korpus Araneum Portugallicum Maius	54
4.2.1 Metodika	54
4.2.2 Výsledky korpusového výzkumu	59
4.3 Jazykový korpus Corpus do Português: Web / Dialetos	67
4.3.1 Metodika	68

4.3.2	Výsledky korpusového výzkumu	70
4.4	Dotazník.....	77
	ZÁVĚR.....	83
	RESUMÉ.....	86
	RESUMO.....	88
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90
	SEZNAM TABULEK.....	95
	SEZNAM PŘÍLOH.....	96

ÚVOD

Výchozí bod pro tuto diplomovou práci představuje jazyková kategorie gramatického rodu. Na první pohled je možné považovat rod za dobře a jasně definovanou gramatickou kategorii, jejíž lingvistická funkce spočívá v klasifikaci určitých slovních druhů (podstatná jména, přídavná jména, zájmena, atd.), která se zakládá na opozici dvou fundamentálních významových hodnot: maskulinum a femininum, případně neutrum v závislosti na jazyce. Nicméně jedná se o mnohem komplexnější lingvistický aspekt, než který jsme právě výše definovali, který s sebou navíc nese rozličnou problematiku.

Tato diplomová práce má dva hlavní cíle, které ji rozdělují na dvě pomyslné části, respektive, část teoretickou a část praktickou. Prvním cílem bude detailní analýza problematiky gramatického rodu z několika jazykových hledisek (sémantika, syntax a také morfolgie). V teoretické části práce se proto pokusíme objasnit koncept gramatického rodu jako takového. Poté se již podíváme na portugalské pojetí kategorie rodu a zaměříme se na hlavní problémy, které vyvstanou při jejím definování. Na začátek nesmíme opomenout její historický vývoj. Následně se detailně zaměříme na portugalský mluvnický rod z hlediska sémantického, kdy si vysvětlíme, zda existuje či nikoliv jistá korespondence mezi rodem jazykovým a přirozeným. V další kapitole se budeme soustředit na povahu této jazykové kategorie, jelikož vykazuje vlastnosti založené jak na bázi flektivní, tak lexikální. Kromě této charakteristiky věnujeme prostor i způsobům vyjádření dvou významových hodnot gramatického rodu (maskulinum/femininum) u substantiv. V první fázi představíme, jak lze rod vyjádřit prostřednictvím jednotlivých elementů jmenného syntagmatu, kdy budeme rovněž odkazovat na dopad rodu v subsystému syntaktickém. Ve druhé, značně rozsáhlejší fázi se již pokusíme zaměřit přímo na mluvnický rod ženský (femininum) a jeho účinkování v portugalském jazyce. Zde představíme různé způsoby, kterých lze využít pro vyjádření ženského rodu. Pro lepší přehlednost si zároveň u jednotlivých způsobů ukážeme odpovídající příklady. Touto kapitolou ukončíme teoretickou část, která, jak očekáváme, nabídne čtenáři dobrý výchozí bod pro část druhou.

V praktické části se budeme věnovat výzkumu ve spojitosti s možnou feminizací aktuálního portugalského lexika, respektive se zaměříme na utváření nových tvarů s cílem vyjádřit ženský rod, při kterém bychom měli mít na paměti mimojazykovou motivaci rodem

přirozeným, v tomto případě tedy ženským pohlavím.¹ Dobře víme, že přirozený jazyk obvykle prochází evolutivním procesem, který s sebou přináší řadu změn v různých gramatických subsystémech. V návaznosti na tento proces, není zvláštností, že v aktuálním světě, ve kterém ženy např. vykonávají čím dál tím více zaměstnání, které dříve “patřily” pouze mužům, jazyk odráží tyto změny a prezentuje nové alternativy.

Cíl této části diplomové práce je zřejmý. Jedná se o ověření, zda jazyková feminizace v portugalštině má důležitou roli nebo jde pouze o okrajový lingvistický jev, který zatím nemá takový dopad na portugalský jazykový systém. Zde je prostor také pro naši hypotézu. V tomto ohledu předpokládáme, že se jazyková feminizace, konkrétně nově vzniklé tvary slov přechýlením, které by explicitně vyjadřovaly ženský rod (př. *chefa, presidenta*), nebude v portugalštině projevovat tak výrazně, ačkoliv s jistotou nalezneme určité případy, které budou tvrdit opak. Takových případů, jak se domníváme, ovšem nebude mnoho. Když už se přeci jen setkáme s aspekty jazykové feminizace, jsme přesvědčeni, že jazykové změny budou převládat spíše v portugalštině brazilské než v evropské.

Za účelem realizace této práce a vyvození potřebných závěrů si pro začátek vybereme skupinu slov, která s největší pravděpodobností budou tíhnout ke zmíněným změnám a provedeme lingvistický výzkum ve dvou jazykových korpusech. Pro sběr potřebného materiálu jsme vybrali dva synchronní webové korpusy, které nabízí srovnatelnou velikost. Nalezená data si rozdělíme na dvě skupiny na základě jazykových variant portugalštiny, tedy mezi evropskou a brazilskou portugalštinu. Takto budeme schopni ukázat jak podobnosti, tak rozdíly týkající se jazykové feminizace mezi oběma variantami portugalského jazyka.

Nicméně korpusový výzkum nebude jediným zdrojem dat, který budeme mít k dispozici. Se záměrem získat co nejaktuálnější výsledky, představíme také data, která jsme získali na základě online dotazníku soustředěného právě na problematiku vyjádření ženského rodu. V tomto průzkumu jsme sbírali odpovědi jak od rodilých Portugalců, tak i Brazilců. Z toho důvodu je možné, stejně jako u korpusového výzkumu, porovnat tyto dvě jazykové varianty. Tímto způsobem dosáhneme našeho počátečního cíle a stejně tak potvrdíme nebo vyvrátíme naši původní hypotézu.

¹ Jazyková feminizace se dá považovat za proces jazykového zviditelnění biologického rodu žen prostřednictvím kongruence (shody) s rodem gramatickým za účelem tzv. politicky korektního či vyváženého vyjadřování
Citováno z Marek Nekula, Jana Valdová (2017): FEMINISTICKÁ LINGVISTIKA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.
URL: https://www.czechency.org/slovník/FEMINISTICKÁ_LINGVISTIKA (poslední přístup: 6. 4. 2020).

1 GRAMATICKÝ ROD

Dříve než se pustíme do problematiky vyjádření ženského rodu v portugalštině a následné analýzy případného jevu feminizace tohoto románského jazyka, rádi bychom se zaměřili na gramatickou kategorii rodu jako takovou. V tomto případě je třeba dobře definovat, co gramatický rod vlastně znamená, jaké je povahy či jakou má v jazyce úlohu, jelikož ne vždy je definice rodu jednoznačná. Seznámení se se základními informacemi ohledně gramatického rodu nám poté bude sloužit jako výchozí bod k lepšímu pochopení výše zmíněné problematiky, kterou se v této diplomové práci budeme zabývat.

1.1 Všeobecná definice gramatického rodu

Co se týká všeobecné charakteristiky, existují různé formulace, které se snaží gramatický rod vysvětlit. Jednu z nejzákladnějších můžeme najít např. v portugalském výkladovém online slovníku *Priberam*, který definuje gramatický rod jako: „*Vlastnost některých slovních druhů, a sice substantiv a adjektiv, které se vyznačují opozicí maskulinum, femininum a občas neutrum. Tato opozice může odpovídat rozdílu na základě pohlavní odlišnosti.*“²

Další obecnou charakteristiku, v tomto případě ovšem z vědeckější perspektivy, přináší Adolf Erhart, který nahlíží na rod jako na gramatickou kategorii založenou na bázi určitých sémantických složek, které časem získaly čistě gramatický význam.

„*Rod (gramatická třída) se zakládá na klasifikaci semémů kategorie „substance“: odpovídající lexémy (substantiva) jsou rozděleny do několika tříd (substantiva mužská, ženská atd.). Jisté sémantické složky, sloužící jako klasifikační kritéria, se postupem vývoje izolovaly a nabyly charakteru gramémů.*“³

Nicméně je třeba brát na vědomí důležitý fakt. Tím je skutečnost, že gramatická kategorie rodu a její užití v jazyce není univerzální a neplatí tak ve všech jazykových systémech stejně. V některých jazycích může hrát rod velmi důležitou roli, zatímco v jiných se nemusí téměř vyskytovat. Na této teorii si zakládá Greville Corbett:

² «Propriedade de algumas classes de palavras, nomeadamente substantivos e adjetivos, que apresentam contrastes de masculino, feminino e por vezes neutro, que podem corresponder a distinções baseadas nas diferenças de sexo.» "**género**", in Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2020, <https://dicionario.priberam.org/g%C3%A9nero> [consultado em 06-03-2020].

³ Erhart, Adolf. *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Učebnice pro vysoké školy., s. 81.

„Rod představuje velmi zajímavý element, jelikož nám poskytuje názornou ukázkou toho, jak rozdílné jazyky mohou být. Pro mnoho indo-evropských jazyků se jedná o důležitý prvek, který se realizuje ve velkém množství výpovědí. V mnoha Severovýchodokavkazských jazycích, např. cachurštině, se tento element projevuje ještě výrazněji: syntax a morfologie jím překypují, s tím, že se tento prvek objevuje i u nezvyklých cílových skupin pro konkordanci. Téměř ve většině jazyků austronéské rodiny se pak rod jednoduše nevyskytuje vůbec.“⁴

Na tuto formulaci navazují ve své práci *Introdução ao estudo léxico* také Alina Villalva a João Paulo Silvestre, kteří se snaží vyvrátit již zmíněnou univerzálnost jazykového rodu a také jeho propojení s vnějšími, mimojazykovými faktory. Podle těchto dvou autorů je gramatická kategorie rodu často mylně chápána jako všeobecně rozšířený jev, který lze nalézt ve všech jazycích po celém světě. Totožně chybným způsobem je takto chápána i motivovanost rodu extralingvistickými vlivy, která, jak autoři uvádí, neplatí pro všechny jazykové systémy stejně.⁵ Tyto teze pak obhajují na základě dat z Corbettových prací (2005 a 2011), které poukazují na skutečné rozšíření a užití gramatického rodu. Z vybraného celku 256 jazyků, více než polovina, přesněji 144, úplně postrádá gramatickou kategorii rodu. Ze zbylé menšiny jazyků se v 50 případech rod vyjadřuje pomocí základní opozice dvou významových hodnot (maskulinum/femininum). V dalších 26 jazycích jsou to tři významové hodnoty, které zahrnují neutrum. Čtyř-významový systém hodnot pro vyjádření rodu poté nalezneme u 12 jazyků. Pět a více významových hodnot zastupuje zbylých 24 jazykových systémů. Co se týká sémantického hlediska, tedy určité korespondence gramatického rodu s mimojazykovými vlivy, je zajímavé konstatovat, že z uvedeného souboru 256 jazyků, má pouze 84 z nich spojitost s pohlavím, tedy rodem přirozeným. U dalších 28 jazyků se pak sémantická spojitost týkala pouze životnosti.⁶

Z výše uvedených tvrzení lze vyvodit závěr, že gramatická kategorie rodu není postavena na dokonalé transparentní systematičnosti. Jak jsme již mohli vidět, rod se

⁴ Corbett, Greville G.. *Grammatical gender*. In: Brown, Keith. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed., vol. 4. Oxford: Elsevier, 2006, s. 749-756., s. 749.

«Gender is a feature of special interest because it provides a dramatic demonstration of just how different languages can be. For many of the Indo-European languages it is an important feature that is realized in a high proportion of utterances. In most Daghestanian languages, such as Tsakhur, it is still more salient: it suffuses the syntax and morphology, appearing on some unlikely agreement targets. In almost all the languages of the Austronesian family, it is simply missing.»

⁵ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português*. Petrópolis, RJ: Vozes. 2014. ISBN 978-85-326-4858-7., s. 164.

⁶ *Ibid.*, s.164-165.

nevyskytuje ve všech světových jazycích a počet významových hodnot se liší v závislosti na daném jazyce. Navíc je pouze částečná i sémantická korespondence mezi rodem gramatickým a přirozeným, popřípadě životností. O sémantickém hledisku a mimojazykové motivaci se blíže ještě zmíníme v jedné z následujících kapitol.

Závěrem této kapitoly bychom rádi přidali ještě jeden důležitý bod, který při obecném definování kategorie rodu nelze vynechat. Je zřejmé, že se rod jako lingvistický aspekt vztahuje hlavně k substantivům. V převážné většině případů se v učebnicích a gramatikách setkáme s rodem právě ve spojitosti s podstatným jménem. Tento ohebný slovní druh je totiž primárním nositelem rodové diference. Není však jediným. Jak už mohla naznačit úvodní definice rodu z online slovníku *Priberam*, k diferenciaci významových hodnot kategorie rodu dochází i u adjektiv. K uplatnění kategorie rodu u přídavných jmen došlo v průběhu vývoje jazyků, kdy se stupňovala formalizace rodu u substantiv. Účelem této modifikace bylo docílení gramatické shody mezi substantivem a adjektivem.⁷ Kromě substantiv a adjektiv lze kategorii rodu rozlišit i u dalších ohebných slovních druhů. Např. v češtině se rodová diference projevuje jak u substantiv a adjektiv, tak u zájmen, číslovek a svým způsobem má dopad i na tvar sloves, zejména přičestí. V případě portugalského je situace podobná, jak uvádí José A. Costa a Celda M. Choupina:

„Rod v portugalském jazyce je přítomen v různých slovních druzích. Mezi tyto druhy patří substantiva, adjektiva, determinanty, zájmena a číslovky, ve kterých je rod vyjádřen na základě privativní opozice (maskulinum/femininum). Maskulinum je pak výraz nepříznakový.“⁸

Gramatická kategorie rodu tedy není pouze výsadou substantiv. Je třeba zmínit, že k tomu, aby se vůbec dalo hovořit v určitém jazyce o rodu jako gramatické kategorii, je nezbytné, aby v daném jazyce existovala gramatická shoda mezi substantivem a adjektivem.⁹ V případě, že tomu tak není, nelze mluvit o gramatické kategorii.

⁷ Erhart, Adolf. *Úvod do jazykovědy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 8021026693., s. 86.

⁸ Costa, José Antonio a Celda Morgado Choupina. *“A história e as histórias do gênero em português: percursos diacrônicos, sincrônicos e pedagógicos.”* EXEDRA: Revista Científica. Escola Superior de Educação de Coimbra, prosinec 2012, Extra 6, 75-86., s. 77. «O gênero, em português, é uma categoria presente em várias classes de palavras, entre elas os nomes, os adjetivos, os determinantes, os pronomes e os numerais, manifestada por uma oposição privativa (*masculino, feminino*), em que o masculino é o termo não-marcado.»

⁹ Erhart, Adolf. *Úvod do jazykovědy*, ref. 7, s. 86.

1.2 Gramatický rod v portugalštině

V této části se zaměříme na objasnění definice gramatického rodu v portugalštině. Nejdříve nahlédneme do historického vývoje tohoto lingvistického aspektu. V dalších podkapitolách se budeme věnovat podstatě gramatického rodu. Zde budeme zkoumat jeho sémantické vlastnosti a propojení s rodem přirozeným. Dále pak budeme řešit otázku flekce, ale i lexikální bázi gramatického rodu.

1.2.1 Vývoj gramatického rodu

Většina evropských jazyků patří do skupiny indo-evropské jazykové rodiny. Stejně je na tom i portugalština, která, spolu s dalšími románskými jazyky, má svůj původ v latině. Díky historicko-srovnávací lingvistice se dnes předpokládá, že jazykům jako je latina, sanskrt či řečtina byl lingvistickým předchůdcem tzv. jazyk protoindo-evropský.¹⁰

Kategorie rodu se původně u indo-evropských jazyků zakládala na opozici mezi rodem životným a neživotným. S touto diferenciací pak koexistoval i tří-hodnotový významový systém maskulinum, femininum, neutrum. Maskulinum a femininum se tak vázalo k živým entitám, označující mužské pohlaví, respektive ženské pohlaví.¹¹ Rod střední poté náležel entitám neživým.

V klasické latině byl tří-hodnotový významový systém i nadále zachován, nicméně vykazoval určité nejasnosti v rámci rozlišení maskulina od feminina či těchto dvou významových hodnot od neutra, jak dále vysvětluje Ramos da Silveira, která odkazuje na diachronní bádání Antoiného Meilleta (1965). Kvůli problémům s rozlišením významových hodnot bývá rod charakterizován nejen na základě sémantické opozice, která určuje životnost a neživotnost, ale také na základě shody substantiva s adjektivem. Formální rozlišení maskulina, feminina, neutra nebylo dostačující, jak dokazuje názorný příklad z klasické latiny. Z formálního hlediska není rozdíl mezi lexémy *mater* (matka) a *pater* (otec) či femininem *fagus* (dub) a maskulinem *lupus* (vlk). V těchto případech rod není možné rozlišit na základě morfologické struktury slova, ale je nutné jej vyjádřit jiným způsobem, tedy na základě gramatické shody substantiva s adjektivem. Slova jako *pater* a *mater* jsou opačného rodu, jelikož se pojí s adjektivy, které přes gramatickou shodu vyjadřují příslušný rod.

¹⁰ Gonçalves, Rodrigo Tadeu a Renato Miguel Basso. *História da língua*. Florianópolis: LLV/CCE/UFSC. 2010. ISBN 978-85-61482-32-9., s. 14

¹¹ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 168.

Příklad: *pater bonus* (dobrý otec) / *mater bona* (dobrá matka).¹² Z takového chování lze usuzovat, že gramatická kategorie rodu představuje lingvistický aspekt, jenž vyplývá ze samotného fungování jazykového systému, tedy vzájemné koexistence jazykových elementů.

V průběhu vývoje latiny se gramatický rod u substantiv mění. Tato změna se týká především významových hodnot a jejich počtu. Z trigenerického systému v klasické latině se postupem času stal systém bigenerický, který je založen na opozici maskulinum/femininum. Rod střední (neutrum) u substantiv zaniká.¹³ Jako pravděpodobné příčiny, kdy se z přechodu z klasické latiny do latiny lidové redukoval počet rodů na mužský a ženský, lze považovat dva faktory. Prvním z nich je fakt, že maskulinum a femininum vychází z reálné existence mužského, respektive ženského pohlaví. Na druhou stranu, rod střední v přirozeném světě není zastoupen a neutrum tak nemá dostatečnou mimojazykovou oporu. Ve druhém případě se nejspíš jednalo o faktor spojený s homonymií, tedy stejným tvarem jak pro maskulinum, tak pro neutrum u několika gramatických pádů.¹⁴ Většina substantiv rodu středního přešla do rodu mužského (př. *tempum* > *templo*). Substantiva středního rodu v plurálu naopak nabyly rodu ženského a změnila číslo na singulár. Daná substantiva však označují určitý celek. Tímto způsobem se dá hovořit o zrodu určitých podstatných jmen hromadných, která ač v jednotném čísle označují více než jednu entitu. Příkladem může být vývoj rodu u hromadného substantiva ovoce: *fructus* > *fructa* > *fruta*, který se ze středního rodu množného změnil na ženský rod jednotný.¹⁵

Pokud se podíváme na novoindo-evropské jazyky, zjistíme, že systém gramatického rodu se vyvíjel různým způsobem. Existují jazyky, ve kterých je rod založen na trigenerickém systému (př. němčina). U některých jazyků se setkáme dokonce s větším počtem významových hodnot, jako je tomu např. u češtiny, ve které se kromě rodu ženského a středního rozlišuje mezi dvěma variantami rodu mužského: rod mužský životný / rod mužský neživotný.¹⁶ Dělení maskulina podle životnosti je v češtině důležité v rámci určování vzoru podstatného jména, podle něhož se dané jméno skloňuje a taktéž v rámci zachování

¹² Silveira, Jane Ramos da. "Masculino e feminino? A categoria gramatical de gênero e a teoria do valor." *Cadernos de Estudos Lingüísticos*. Universidade Estadual de Campinas, červenec 2010, vol. 52, n. 1, 45-54. DOI: 10.20396/cel.v52i1.8637200., s. 49.

¹³ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero*. In: Lucchesi, D., A. Baxter a I. Ribeiro, orgs. *O português afro-brasileiro*. Salvador: EDUFBA, 295-318, 2009. ISBN 978-85-232-0875-2., s. 295.

¹⁴ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 9788024629636., s. 53.

¹⁵ Costa, José Antonio a Celda Morgado Choupina. "A história e as histórias do gênero em português: percursos diacrônicos, sincrônicos e pedagógicos.", ref. 8, s. 79.

¹⁶ Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka I - Slovní druhy neslovesné*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7008-0., s. 52.

správné shody podmětu s přísudkem. U rodu ženského a středního se životnost neurčuje. Dále existuje systém dvourodý, na kterém se pak zakládá většina románských jazyků (francouzština, španělština). Stejnou vlastnost má i současná portugalština.¹⁷ Neutrum, jak jsme zmínili u vývoje latiny, se u podstatných jmen již neobjevuje, nicméně v rámci portugalštiny se zachovalo u ukazovacích zájmen: *isto* (toto) / *isso* (to) / *aquilo* (tamto).¹⁸

Spolu s vývojem systému kategorie rodu u substantiv v portugalském jazyce se rozvíjelo také mnoho teorií o samotné podstatě tohoto lingvistického aspektu. Jak jsme zjistili, v latině lze rod považovat jako referenční prvek reálného světa. Nicméně jak dále uvidíme, v portugalštině již tato sémantická korespondence není tak jednoznačná.

1.2.2 Gramatický rod vs. přirozený rod

K dalšímu objasnění charakteristiky gramatického rodu (*género gramatical*) v portugalštině patří i vzájemná propojenost s rodem přirozeným (*género natural*).

Ještě než přistoupíme k bližší analýze a vzájemným vztahům mezi těmito pojmy, je třeba si ujasnit oba tyto termíny a jejich význam. *Género gramatical* je čistě mluvnická (morfologická) kategorie, která nabývá různých hodnot (maskulinum, femininum, neutrum, atd.) a v rámci jazyka hraje důležitou roli při určování gramatických vztahů včetně správné konkordance větných členů. Gramatický rod lze také považovat za jazykový prostředek, který slouží ke zjednodušení procesů vytváření výpovědi a jejich percepce.¹⁹ Naproti tomu, *género natural* představuje rod biologický, který odkazuje na přirozené pohlaví (*sexo*) živých bytostí. V tomto případě existují tedy pouze dva rody: rod mužský a rod ženský. Ačkoliv se jedná o mimojazykový koncept, své uplatnění nachází *género natural* i v jazyce. Např. v angličtině, kde je situace s gramatickým rodem poněkud složitější, je pravidlem, že rod podstatných jmen vychází přímo z přirozeného rodu osob, z čehož vyplývá, že pohlaví, pokud je to možné, určuje i rod daného substantiva. Obecně platí, že osoby mužského pohlaví jsou maskulina a osoby ženského pohlaví jsou feminina. Ostatní entity, včetně zvířat jsou pak neutra. Kategorie rodu v angličtině je tedy úzce spjata s mimojazykovou skutečností, zatímco její stupeň

¹⁷ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 295.

¹⁸ Costa, José Antonio a Celda Morgado Choupina. *“A história e as histórias do gênero em português: percursos diacrónicos, sincrónicos e pedagógicos.”*, ref. 8, s. 79.

¹⁹ Černý, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5., s. 106.

gramatikalizace je velmi nízký.²⁰ Svou roli hraje rod přirozený i v rámci jazyka portugalského, avšak, jak uvidíme, ne v takové míře jako v předchozím případě.

Předpokládaná korespondence rodu gramatického s rodem přirozeným přináší různé postoje. Na jedné straně se setkáme s tvrzeními, které obhajují mimojazykovou motivovanost gramatického rodu, kdy tento koresponduje s přirozeným pohlavím. Tato teorie vychází především z chování jazykových systémů, které předcházely portugalskému jazyku. V tomto případě vycházíme tedy z jazyka latinského. Nicméně v současné době převládá názor, který úplně nesouhlasí s výše zmíněnou tezí. Mnozí lingvisté (B. Zavadil, A. Villalva, atd.) odmítají přímé spojení gramatického rodu s rodem biologickým a nabádají k rozlišování mezi těmito dvěma aspekty. Přestože existuje možnost v portugalštině nalézt sémantický základ, který by implikoval přirozené pohlaví, ne vždy se tímto pravidlem korespondence gramatický rod řídí.²¹

Jak jsme zmínili, jednoznačná korespondence mezi gramatickým rodem a pohlavím neexistuje. K tomuto tvrzení B. Zavadil dodává, že „*Gramatickou kategorií rodu tedy nelze chápat jako jednoznačné vyjádření rodu přirozeného*“.²² Pro lepší vysvětlení, jak sémantická korespondence v portugalštině funguje, je třeba brát v potaz aspekt životnosti, který hraje velmi důležitou roli při přiřazování gramatického rodu. Pokud se zaměříme na slova, která odkazují na živé bytosti, zjistíme, že gramatický rod relativně pravidelně koresponduje s rodem přirozeným a vytváří ustálený korelát ve vztahu s určitým významem. V důsledku toho, jsou gramatického rodu mužského (maskulinum) slova označující mužské pohlaví (*homem* – muž, *pai* – otec, *rei* – král, *boi* – vůl, *cavalo* – kůň, atd.) a gramatického rodu ženského (femininum) výrazy vztahující se k ženskému pohlaví (*mulher* – žena, *mãe* – matka, *rainha* – královna, *vaca* – kráva, *égua* – kobyla, atd.).²³ V obou případech, jak u mužského, tak u ženského rodu, se však objevují výjimky. Na jedné straně najdeme podstatná jména rodu mužského, která odkazují na ženské pohlaví, např. *o mulherão* (ženská). Na straně druhé slova gramatického rodu ženského, jako např. *a pessoa* (osoba), která mohou odkazovat, kromě pohlaví ženského, taktéž na pohlaví mužské, ačkoliv z lingvistického hlediska budou vždy považována za femininum. Stejným způsobem fungují i některá slova gramatického

²⁰ Dušková, Libuše. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 8020004866., s. 82-83.

²¹ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 295.

²² Zavadil Bohumil a Petr Čermák. *Mluvnice současné španělštiny: lingvisticky interpretační přístup*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 9788024616414., s. 149.

²³ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 297.

rodu mužského. Např. *o ídolo* (idol), který může opět odkazovat na obě biologická pohlaví, přestože pořad bude v jazyce operovat jako maskulinum.²⁴

V neposlední řadě existují slova, která mají stejný tvar pro obě pohlaví a přitom mají pouze jeden gramatický rod. Ta se v portugalštině nazývají *nomes sobrecomuns* a jelikož se vážou k lidským bytostem, budou vykazovat sémantický rys [+ člověk].

př. *a criança* (dítě)

V češtině jsou pak *nomes sobrecomuns* pojmenována jako substantiva vespolná, kam patří i další skupina podstatných jmen, kterou v portugalštině rozlišují a tou jsou *substantivos epícenos*. Tato skupina zahrnuje opět pojmenování živých bytostí, nicméně jedná se pouze o názvy označující určité entity zvířecí říše. Takovým slovům bude chybět sémantický rys lidskosti [-člověk].

př. *a tartaruga* (želva)

Zmíněná skupina *substantivos epícenos* nesignalizuje příslušnost k přirozenému rodu, jelikož taková slova mají pouze jeden tvar a jeden gramatický rod, který platí pro obě pohlaví. U slov jako *o crocodilo* (krokodýl), *a formiga* (mravenec), *a lebre* (zajíc), *a cobra* (kobra) nebo *o jacaré* (aligátor) neexistuje pojmenování pro pohlavně rozlišné dvojice. K tomu, abychom byli schopni u těchto slov rozlišit, zda se jedná o jedince pohlaví mužského či ženského, je možné aplikovat lexikálně-syntaktický způsob, kdy přidáním určitého slova dojde ke specifikaci rodu. Pro vyjádření mužského pohlaví lze tedy doplnit jistá pojmenování o substantivum *macho* (samec). U ženského pohlaví jde o substantivum *fêmea* (samice). V obou případech však gramatický rod zůstává neměnný.²⁵

Gramatický rod u substantiv vespolných (*sobrecomuns/epícenos*) je pouze a jenom morfologického charakteru a neimplikuje tak žádnou významovou informaci. U slov jako *pessoa* či *ídolo*, u kterých zůstává pouze jeden gramatický rod pro obě pohlaví, nelze najít žádnou sémantickou motivaci, která by určovala, že dané slovo bude mít právě gramatický rod feminina, respektive maskulina.²⁶ Blíže budeme rozebírat slova vespolná v nadcházejících kapitolách při variantách vyjádření ženského rodu v portugalštině.

²⁴ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 166-167.

²⁵ Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka I - Slovní druhy neslovesné.*, ref. 16, s. 54-55.

²⁶ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 297.

U substantiv, která nedisponují atributem životnosti a nerozlišují mezi mužským a ženským pohlavím nelze ze sémantického hlediska vyvodit určitá pravidla, podle kterých by jednotlivá slova patřila do určité kategorie rodu. Substantiva jsou v tomto případě rozdělena náhodně mezi hodnoty gramatického rodu - maskulinum a femininum.²⁷ Pro určení rodu u takových slov platí gramatické kritérium, kdy důležitou roli hrají jeho formální, inherentní vlastnosti, které mají dopad např. na syntaktickou strukturu včetně konkordance (gramatické shody).²⁸

Formálním rysem, který má význam jak ze syntaktického hlediska, tak má i určitou spojitost s přiřazením hodnot gramatického rodu, je kmenová třída substantiv, v portugalské *classe temática*.²⁹ V souvislosti právě s jazykovou kategorií rodu je možné hovořit o jisté pravidelnosti, která odkazuje již na jazykový systém latiny. Za takovou pravidelnost pak lze považovat skutečnost, že většina substantiv, která končí na tematickou koncovku *-o*, je gramatického rodu maskulina, zatímco substantiva končící na tematickou koncovku *-a* jsou rodu ženského, tedy feminina.³⁰

Tento vzorový systém můžeme najít taktéž u již zmíněných substantiv vespolných, kde platí následující:

Rod mužský (maskulinum):

Substantiva vespolná (*nomes epicenos*) [-člověk]

²⁷ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 167.

²⁸ Barros, Dulce Elena Coelho. "Gêneros gramatical, textual e social nos estudos linguísticos." *Acta Scientiarum. Language and Culture*. Universidade Estadual de Maringá, prosinec 2010, vol. 32, n. 2, 181-189. DOI: 10.4025/actascilangcult.v32i2.9950., s. 182.

²⁹ Z morfologického hlediska lze jednotlivá slova rozdělit na několik vnitřních elementů (*constituintes morfológicos*). Mezi základní *constituintes morfológicas* (morfologické složky) patří kořen slova (*radical*) a afixy (*afixos*). Aby se v portugalské dalo hovořit o slově jako morfologické jednotce, musí se kromě kořene skládat také ze *suffixos especificadores* (specifikátory). Specifikátory na bázi morfologické jsou označeny jako *constituintes temáticos* (tematické složky), na bázi morfo-syntaktické se jedná o *suffixos de flexão* (flektivní sufixy). Kořen slova a tematická složka spolu tvoří *tema* (slovní kmen). Na základě tematické složky je u sloves realizována *vogal temática* (tematická samohláska), která určuje, ke které konjugaci dané sloveso patří (cant-**a**-r / beb-**e**-r / fug-**i**-r). U substantiv a přídavných jmen je tematická složka vyjádřena díky *índice temático* (tematická koncovka). Tento specifikátor určuje příslušnost ke *classe temática* (kmenová třída), která je pozůstatkem deklinace v rámci latiny. V portugalské existuje pět možných kmenových tříd na základě tematické koncovky (-a, -o, -e, Ø) či její absence (∅). Základní tematické koncovky -a, -o, -e jsou nepřízvučné a projevují se v singuláru i plurálu (př. *menin-a* / *advogad-o* / *lent-e*). U slov, jejichž kořen končí na souhlásky r, l, s nebo z se tematická koncovka v singuláru neobjevuje (Ø). Její přítomnost se projevuje pouze v plurálu (př. *mulher* / *mulher-e-s*). Všechna zbylá slova tematickou koncovku nemají, v takových případech *índice temático* neexistuje (př. *homem* / *café* / *táxi*). Z toho důvodu se jedná o *nomes atemáticos* (∅). Pro více informací viz kapitolu „2.5 Suffixos especificadores“ v rámci „*Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português*“, kde Alina Villalva a João Paulo Silvestre podrobně vysvětlují danou problematiku., ref. 5.

³⁰ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 298.

př.: *o polvo* (chobotnice) / *o hipopótamo* (hroch)

Substantiva vespolná (*nomes sobrecomuns*) [+člověk]

př.: *o apóstolo* (apoštol) / *o indivíduo* (jedinec)

Rod ženský (femininum):

Substantiva vespolná (*nomes epicenos*) [-člověk]

př.: *a águia* (orel) / *a baleia* (velryba)

Substantiva vespolná (*nomes sobrecomuns*) [+člověk]

př.: *a vítima* (oběť) / *a criatura* (tvor)

Přirazení gramatického rodu je však komplexnější. Z formálního hlediska, u substantiv končících na tematickou nepřízvučnou koncovku *-e*, nelze vyvodit všeobecné pravidlo, podle kterého by se přirazení hodnot rodu k těmto slovům řídilo. V tomto případě mohou taková substantiva nést hodnotu maskulina či feminina.

př.: Maskulinum: *penete* (hřeben) / *dente* (zub) / *antílope* (antilopa)

Femininum: *ponte* (most) / *lente* (čočka (fyz.)) / *felicidade* (štěstí)

Stejně jsou na tom i zbylé dvě kmenové třídy. Substantiva, která v singuláru nenesou tematickou složku (Ø) a také substantiva bez tematické koncovky (≡) jsou při určování rodu nepředvídatelná.³¹

př. Maskulinum: (Ø) *sal* (sůl) / *mar* (moře) / *professor* (profesor)

(≡) *café* (káva) / *avião* (letadlo) / *atum* (tuňák)

Femininum: (Ø) *mulher* (žena) / *atriz* (herečka) / *luz* (světlo)

(≡) *avó* (babička) / *abusão* (zneužití) / *irmã* (sestra)

³¹ Symboly kmenovým tříd (Ø) a (≡) byly převzaty z díla „*Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português*“, ref. 5.

Shrneme-li výše zmíněné informace, přiřazení hodnoty kategorie gramatického rodu v portugalštině lze strukturovat následovně:

- a) U substantiv nesoucích atribut životnosti lze vycházet z celkem pravidelné korespondence na sémantické bázi mezi rodem gramatickým a přirozeným pohlavím. Nicméně existují taky výjimečné případy, které rozlišnost mezi pohlavími vynechávají a u kterých je pak nutno tuto diferenciaci provést na základě lexikálně-syntaktickém. Jedná se o substantiva vespolná.
- b) Mezi slovy, kde atribut životnosti chybí, lze gramatický rod chápat pouze jako morfologický aspekt bez jakékoliv významové korespondence, avšak s možnou funkcí syntaktickou.³² Gramatický rod je přiřazen náhodně a bez jakékoliv sémantické motivace.
- c) I přes velkou nesystematičnost a řadu výjimek existuje určitá pravidelnost spojená s tematickou koncovkou, která platí jak u životných, tak u neživotných entit. Maskulinum víceméně označuje slova s tematickou koncovkou *-o*, zatímco femininu většinou odpovídá tematická koncovka *-a*.
- d) Z formálního hlediska není možné hodnotu rodu předpovídat u slov, kde kmen končí na *-e*, u slov s kmenem \emptyset či u slov bez tematické složky ($\overline{\text{—}}$).³³

1.2.3 Povaha gramatického rodu v portugalštině

Jak se již ukázalo, definice gramatického rodu není tak jednoznačnou záležitostí. Dalším bodem, kde můžou vyvstat otázky týkající se této jazykové kategorie je samotná povaha gramatického rodu. Doposud nepanuje v rámci interpretace mluvnického rodu u substantiv absolutní shoda.³⁴ Z toho důvodu je možné konstatovat, že na povahu gramatického rodu je nahlíženo dvěma základními způsoby. První varianta, tradiční, se soustředí na rod z čistě flektivního hlediska. Druhá, modernější, flexi vyvrací a přiklání se k lexikálnímu pojetí kategorie gramatického rodu.

³² Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 299.

³³ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 167-168.

³⁴ Müller Reichert, Ivani. *A formação do feminino do substantivo: diversos olhares.* 2010. Monografia (Aperfeiçoamento/Especialização em Gramática e Ensino de Língua Portuguesa). Universidade Federal do Rio Grande do Sul., s. 1-2.

Portugalština je považována za silně flektivní jazyk, který, tudíž, vyjadřuje určité mluvnické kategorie právě za pomoci modifikace tvarů jednotlivých lexémů.³⁵ V tomto ohledu je v tradičních gramatikách a učebnicích často mluvnický rod u substantiv interpretován jako čistě flektivní kategorie.³⁶ Taková flexe by pak měla být založena na privativní opozici koncovek *-o/-a*, kdy první varianta náleží maskulinu, druhá poté femininu. Jedním ze zastánců flektivní povahy mluvnického rodu je lingvista Mário Vilela, který ve své gramatice *Gramática da língua portuguesa* u slov odkazujících na lidské bytosti považuje za flexi všechny možné způsoby rodové diferenciaci: flexe morfologická (*filho/filha*), flexe lexikální (*pai/mãe*), flexe derivační (*embaixador/embaixatriz*) či dokonce flexe syntaktická (*o/a artista*).³⁷

Nicméně toto tradiční pojetí je napadáno řadou lingvistů, kteří mají opačný názor a gramatický rod včetně rozlišení mezi maskulinem a femininem u podstatných jmen za flexi nepovažují. Zde můžeme zmínit lingvisty jako Mattoso Câmara, Herculano de Carvalho, Maria Antónia Mota, Alina Villalva či gramatika Evanilda Becharu.³⁸ Ten ve své gramatice zmiňuje, že flektivní koncovky, které se pojí se substantivy, jsou prostředkem mluvnických kategorií, jako je číslo či pád (u jazyků, které touto kategorií disponují), avšak rod mezi ně neřadí. Ten je podle něj povahy lexikální a řadí se především k derivaci.³⁹

S podobným myšlením, alespoň co se týká nepřítomnosti flexe gramatického rodu u substantiv, přichází Alina Villalva. Ta tvrdí, že flexe je morfologicky realizována pouze v případě, kdy je vyžadována syntaktickou kategorií lexikálního kořene.⁴⁰ Záleží tedy na slovním druhu a jeho vlastnostech v rámci jazykového systému. Portugalské slovní druhy

³⁵ Barros, Dulce Elena Coelho. „*Gêneros gramatical, textual e social nos estudos linguísticos.*”, ref.28, s. 182.

³⁶ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 299.

³⁷ Vilela, Mário. *Gramática da língua portuguesa*. 2. vyd. Coimbra: Almedina, 1999 cit. In: Gouveia, Maria Carmen de Frias. „*Para uma descrição do gênero gramatical em Português.*” Biblos. Revista da Faculdade de Letras. vol. III (2^a série): Cultura e Desenvolvimento. Coimbra: 201-246, 2005., s. 14. (Elektronická verze bez číslování stran. Citovaná strana určena dle řazení v elektronickém dokumentu).

³⁸ Câmara, Mattoso, 1975. „O caráter masculino ou feminino da palavra está imanente na palavra e é de natureza lexical, não flexional.“ cit. In: Cintra, Geraldo. „*A flexão nominal em Mattoso Câmara e outras análises.*” *DELTA*, vol. 20, n. spe, 85-104, 2004. ISSN 1678-460X., s. 90.; Carvalho, José Gonçalo Herculano de, 1974. „No português são, como sabemos, palavras flexionadas o substantivo (com flexão de número, mas não de gênero), o adjectivo (incluindo o participio em função adnominal) e com este quase todos os pronomes, o artigo e os numerais ordinais (com flexão de gênero e número), uma parte dos numerais cardinais (com variação de gênero) e finalmente o verbo.“ cit. In: Cintra, Geraldo. „*A flexão nominal em Mattoso Câmara e outras análises.*” *DELTA*, vol. 20, n. spe, 85-104, 2004. ISSN 1678-460X., s. 94.

³⁹ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa*. 37. ed. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 2009. ISBN 978-85-209-3049-6., s. 136.

⁴⁰ Villalva, Alina. *Morfologia do Português*. Lisboa: Universidade Aberta, 2008., s. 152.

Syntaktická kategorie zde odpovídá slovnímu druhu. «O termo “categoria sintática” pode ser usado como equivalente de classe de palavras, mas também pode incluir as categorias sintagmáticas, o que torna o seu uso mais equivoco.». Viz Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 158.

ohebné (substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, členy a slovesa) jsou z vlastní podstaty schopny v rámci daného paradigmatu uplatňovat flektivní sufixy nesoucí morfo-sémantické rysy (př. [± plurál], [± 1. osoba], atd.) tak, aby byla zajištěna gramatičnost výpovědi a zároveň došlo i k jejímu sémantickému ohraničení.⁴¹ Podstatná jména a přídavná jména podle ní však vyžadují flexi pouze u kategorie čísla; slovesa jsou flektivní (časují se) u slovesných gramatických kategorií času, způsobu a vidu, dále také u kategorie osoby a čísla.⁴²

Gramatickou kategorii rodu v rámci flektivních kategorií Villalva nezmiňuje. Dodává však, že flexe nesmí být zaměňována s ohebností (*variação*).⁴³ Podle Villalvy existují slova ohebná a neohebná, ve kterých může být daná modifikace (variaci) provedena prostřednictvím *constituente temático* (tematické složky) anebo právě prostřednictvím flexe.⁴⁴ Za pomoci *constituente temático* lze pak v některých případech vyjádřit příslušnost gramatického rodu (1.a). Flexe slouží v případech vyjádření jmenné kategorie čísla (1.b) či při určování slovesných kategorií (1.c). Ohebnost realizována za pomoci flexe je inherentní u každé ze syntaktických kategorií, zatímco kmenová modifikace je idiosynkratická, tedy lexikálně určena daným kořenem.⁴⁵

1.	a)	alt/o alt/a	mestr/e mestr/a	senhor/ Ø senhor/ a
	b)	alto/ alto/s	mestre/ mestre/s	
	c)	fala/ va/ s fala/ va/ mos fala/ sse/ s fala/ sse/ mos		

Alina Villalva ve své práci vysvětluje, proč se v případě gramatického rodu nelze bavit o flexi. Důležité je však nejdřív objasnit, co flexe vlastně znamená. Flexe jako taková je proces morfo-syntaktické specifikace, který slouží k dodání určité informace, jež je

⁴¹ Villalva, Alina. *Morfologia do Português*, ref. 40, s. 80.

⁴² *Ibid.*, s. 19. «Com efeito, só há flexão morfológicamente realizada nos casos em que ela é solicitada pela categoria sintáctica do radical: os nomes e os adjectivos exigem flexão em número, os verbos flexionam em tempo-modo-aspecto e pessoa-número. ».

⁴³ *Ibid.*, s. 19.

⁴⁴ *Constituente temático* (tematická složka) je jedním ze specifikátorů, který se váže ke kořeni slova. Tematická složka spolu s kořenem utváří kmen slova (**tema**). U substantiv a přídavných jmen lze za tematickou složku považovat *índice temático* (tematická koncovka), která vyjadřuje příslušnost kořene k dané kmenové třídě (-a, -o, -e, Ø, ̄). Více viz poznámka 29 v předchozí kapitole.

⁴⁵ Villalva, Alina. *Morfologia do Português*, ref. 40, s. 19.

vyžadována kategorickým typem slovního kořene. Díky flexi je dosaženo jak gramatické shody kategorie čísla a osoby, tak konkordance slovesného způsobu a času, která zajišťuje gramatičnost v rámci syntaxe a udává také sémantickou povahu vět. Co je však pro nás nejdůležitější, je skutečnost, že dvě hlavní vlastnosti flexe představují „*obrigatoriedade*“ (nutnost) a „*sistematicidade*“ (systematičnost), což znamená, že flexe je realizována povinně u takových gramatických kategorií, které si to žádají svou kategorickou povahou, přičemž taková realizace flexe je pak provedena vždy stejným způsobem. Z toho vyplývá, že v případech, kdy systematičnost a určitá nutnost při realizaci chybí, nelze mluvit o flektivním procesu.⁴⁶

V návaznosti na další publikované studie mnohých lingvistů (zmněn Corbett, 1991/2007 nebo Lehmann a Moravcsik, 2000) a jejich postojů v této problematice mluvnického rodu, je možné konstatovat, že jmenné lexémy (obecná podstatná jména) mají hodnotu gramatické kategorie rodu (maskulinum/femininum) inherentní, neměnnou a zcela specifickou v rámci morfologických rysů.⁴⁷ Jako inherentní, tedy neodmyslitelnou součást, která charakterizuje samou povahu příslušného lexému, vidí kategorii rodu Elena Barros. Popírá tak flektivní povahu rodu, kdy se při vyjádření feminina, příznakové hodnoty, užije flektivní koncovky *-a*. Naopak považuje jednotlivá slova, př. *gato – gata*, za dvě rozdílné lexikální jednotky, které se pojí sémanticky, ale každá z nich vyjadřuje jiné vlastnosti. Vezmeme-li v potaz výše zmíněnou teorii, je možné v portugalštině chápat lexémy *menino* (chlapec) a *gato* (kocour), tak jako *pente* (hřeben) nebo *livro* (kniha), které mimo jiné nekorespondují s přirozeným pohlavím, vždy jako lexémy mužského rodu (maskulinum). Na druhou stranu, lexémy *menina* (dívka), *gata* (kočka), stejně jako např. *ponte* (most) či *caneta* (propiska), budou vždy rodu ženského (femininum). V případech, kde je možný kontrast gramatického rodu se tedy nejedná o flexi jednoho lexému, ale o dvě odlišná slova.⁴⁸

V portugalském jazyce mají všechna jména hodnotu mluvnického rodu, ačkoliv některá z nich nejsou schopna vyjádřit svůj rodový protějšek. Jedná se především o slova mimojazykově nemotivovaná, př. *a caneta* (propiska) / **o caneto*. Maskulinum v tomto případě v portugalštině neexistuje. V rámci životných podstatných jmen nelze gramatický rod vyjádřit pomocí modifikace lexému u skupiny substantiv vespolných.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 152.

⁴⁷ Mota, Maria Antonia. „*A categoria gramatical género, nos nomes e adjetivos do português: algumas reflexões.*” Diadorim. Revista de Estudos Linguísticos e Literários. Vol. Especial. Rio de Janeiro: UFRJ. 150-164, 2016. ISSN 1980-2552., s. 152.

⁴⁸ Barros, Dulce Elena Coelho. „*Gêneros gramatical, textual e social nos estudos linguísticos.*”, ref.28, s. 182.

Jak u substantiv *sobrecomuns*, tak u substantiv *epicenos* lze odkázat pouze na rod přirozený pomocí modifikátorů (2.a), respektive kompozice (2.b).

2. a) *a criança de sexo feminino/masculino*
(dítě ženského/mužského pohlaví)
- a vítima de sexo feminino/masculino*
(oběť ženského/mužského pohlaví)
- b) *a tartaruga-fêmea* (samice želvy)
a tartaruga-macho (samec želvy)

U jmen, která mají schopnost rozlišit rodovou opozici, existuje více způsobů, jak tento kontrast vyjádřit, aniž by se jednalo o flexi.⁴⁹ Gramatický rod lze rozlišit, mimo jiné, morfologicky, za pomoci derivace (3.a) užitím příslušných sufixů. Možné je také rozlišení syntaktického charakteru, kdy je možno využít ke specifikaci rodu např. člen (3.b). V neposlední řadě existuje lexikální způsob. V takové situaci lze rozlišit rody díky dvěma formálně odlišným lexémům, kde každý z nich má jiný kořen slova (3.c) nebo je možné pozorovat kontrast mezi *índices temáticos*, tedy tematickými koncovkami (3.d).⁵⁰ Mnohem detailněji se vyjádření gramatického rodu a rozlišení mezi rody budeme věnovat v jedné z následujících kapitol.

3. a) *o galo* (kohout)
a galinha (slepice)
- b) *o atleta* (atlet)
a atleta (atletka)
- c) *o homem* (muž)
a mulher (žena)
- d) *o médico* (doktor)
a médica (doktorka)

⁴⁹ Costa, José Antonio a Celda Morgado Choupina. "A história e as histórias do género em português: percursos diacrónicos, sincrónicos e pedagógicos.", ref. 8, s. 76.

⁵⁰ Villalva, Alina. *Morfologia do Português*, ref. 40, s. 154-155.

Problém s interpretací povahy gramatického rodu u substantiv nastává právě a hlavně v případě, kdy jsou slova formálně identická, mají stejný kořen slova, avšak tematická koncovka je odlišná.

př.: *pato* (kačer) – *pata* (kachna)
aluno (žák) – *aluna* (žákyně)

V takových případech se očividně může zdát, že se jedná o proces flektivní. Nicméně pokud bychom tento proces připustili a zastávali názor, že se jedná pouze o jediný lexém, kde by *pato* a *aluno*, tedy maskulina, představovaly formu nejméně příznakovou a vyjádření feminina by bylo dosaženo pomocí flektivní koncovky *-a*, stáli bychom proti tvrzení, které je v dnešní době zastoupeno mnoha lingvisty a které se v této části snažíme obhájit. Z dosud načerpaných informací lze argumentovat, že flexe je založena na určité pravidelnosti, která je univerzálně platná. To by znamenalo, že každé substantivum by nutně muselo připustit rodovou diferenciaci na základě opozice *-o/-a*, tedy každé maskulinum by mělo svůj femininní protějšek. V portugalštině ovšem taková univerzálnost neplatí, jelikož existují substantiva, která mají pouze jeden gramatický rod a jeho protějšek v rámci jazykového systému nenalezneme, neboť neexistuje ani v mimojazykové realitě (4.a). Kromě této skutečnosti, je třeba brát v potaz i to, že v případě, kdy rodová opozice existuje, ne vždy odpovídá kontrastu mezi přirozenými pohlavími (4.b).

4. a) *o corpo* (tělo) / **a corpa*
**o camo* / *a cama* (postel)
- b) *o cigarro* (cigareta) / *a cigarra* (cikáda)
o físico (fyzik) / *a física* (fyzika)

Na základě tohoto argumentu je možné považovat kategorii gramatického rodu spíše za proces lexikální než flektivní.⁵¹ Gramatický rod u podstatných jmen je navíc vlastností inherentní u každého lexému. Tato vlastnost je spojena s určitou hodnotou, která je v daném lexému neměnná a nepodléhá flexi.⁵²

⁵¹ Mota, Maria Antonia. "A categoria gramatical género, nos nomes e adjetivos do português: algumas reflexões.", ref. 47, s. 157.

⁵² *Ibid.*, s. 162.

Stejně jako u slov základových, taktéž u slov odvozených je rod vlastností vnitřně spjatou s daným lexémem. V některých případech u slov odvozených dochází ke vzniku dvou jmenných lexikálních kmenů na základě stejného kořene.

př. *a ceifa* (žeň) > *o ceifeiro* (žnec; muž, který sklízí obilí)
> *a ceifeira* (žnečka; žena, která sklízí obilí)

I v takové situaci se podle Marie Moty jedná o dvě nezávislá slova, kdy každé z nich má vlastní významovou hodnotu gramatického rodu. Nejde tedy jen o jeden lexém, který se modifikuje flektivním procesem a platí tedy, podobně jako u slov neodvozených, že rod je povahy lexikální.⁵³

Zatímco u substantiv je komplexita v rámci vyjádření gramatického rodu zřejmá, u adjektiv je situace zcela odlišná.

V prvním případě chybí systematičnost. Gramatický rod lze u substantiv vyjádřit mnoha způsoby, jak jsme již zmínili. Při vyjádření pomocí tematických koncovek, které je zaměňováno s flexí, je situace obdobná. Skutečnost, že chybí dokonalá systematičnost tak platí i v rámci vztahu mezi tematickými složkami a hodnotami rodu. Není pravidlem, že tematická koncovka *-o* vždy náleží maskulinu a tematická koncovka *-a* vždy femininu.

U adjektiv je tomu naopak. Kromě adjektiv uniformních, která mají stejnou formu pro oba rody (př. *inteligente*), je pravidelnost zachována. To znamená, že flektivní koncovka *-o* vždy značí rod mužský (př. *o carro bonit-o*), zatímco flektivní koncovka *-a* je výsadou rodu ženského (př. *a menina simpátic-a*). Z této skutečnosti vyplývá, že k vyjádření gramatického rodu u adjektiv slouží proces flektivní, což vede k zachování gramatické shody v rámci subsystému syntaxe.⁵⁴

V této kapitole jsme se zaměřili na povahu gramatického rodu. V rámci této problematiky jsme se setkali se dvěma odlišnými interpretacemi. Na jedné straně s tradičním pojetím rodu jako flektivního procesu. Na straně druhé s moderním přístupem, který flexi u substantiv odmítá. K této interpretaci se přikláníme i my, a to na základě argumentace, kterou jsme v této kapitole zmínili. U kategorie rodu se nejedná o flexi, a to z toho důvodu, že

⁵³*Ibid.*, s. 162.

⁵⁴*Ibid.*, s. 163.

pravidla jí vlastní (nutnost a systematičnost) v tomto ohledu neplatí. Způsoby, jak vyjádřit gramatický rod jsou různorodé (morfologicky, lexikálně, derivačně, syntakticky). U všech slov navíc nelze vyjádřit rodový kontrast (př. *a caneta* (propiska) / **o caneto*). Dále je to vlastnost inherence hodnoty gramatického rodu k danému lexému, která je fixní. V návaznosti na tyto argumenty lze tvrdit, že gramatický rod u substantiv nemá povahu flektivní, nýbrž lexikální.

1.2.4 Gramatický rod a syntax

Kategorie gramatického rodu je úzce spjata se subsystémem syntaxe, ve kterém působí nejen v rámci celého jmenného syntagmatu, ale také má jistý dopad na slovesnou složku, především příčestí. Prostřednictvím procesu gramatické shody lze pozorovat vzájemné vztahy mezi všemi složkami jmenného syntagmatu a také lze zjistit, jaký dopad má kategorie rodu v syntaktické rovině. Kromě substantiva se s modifikací kvůli rodu setkáme také u takových slovních druhů, které se váží na podstatné jméno a dohromady, v různém složení, tvoří nominální syntagmata. V případě portugalského mluvíme o přídavných jménech, zájmech, číslovkách a také členech.⁵⁵ V této kapitole se zaměříme právě na fungování celého jmenného syntagmatu a jeho provázanosti s gramatickým rodem.

V předchozí kapitole jsme si řekli, že rod je u substantiv kategorií inherentní, tedy vlastností obsaženou v daném lexému. Dále o gramatickém rodě víme, že u slov vyjadřujících živé entity není přirozené pohlaví vždy tím rozhodujícím kritériem, na kterém by mluvnický rod závisel. Taktéž není pravidlem, že určitá hodnota rodu koresponduje s určitou kmenovou koncovkou.⁵⁶ Podstatné jméno, co se týká vyjádření gramatického rodu, se tudíž jeví velmi nesystematicky.⁵⁷ V některých případech, jak dále uvidíme, je zapotřebí i dalších syntaktických složek, aby byl rod substantiva jasně specifikovatelný.

V rámci zachování gramatické správnosti a ucelenosti jazykové výpovědi se na základě gramatické shody slova modifikují tak, aby se mezi všemi složkami dané syntaktické konstrukce sjednotily hodnoty určitých mluvnických kategorií, v našem případě tedy hodnoty rodu: maskulinum a femininum. U jmenných syntagmat jako celku pak může vyjádření gramatického rodu maskulina a feminina vypadat následovně:

⁵⁵ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 296.

⁵⁶ Mota, Maria Antonia. *“A categoria gramatical gênero, nos nomes e adjetivos do português: algumas reflexões.”*, ref. 47, s. 155.

⁵⁷ Carvalho, Nildemir Ferreira de. *“A natureza do gênero em português.”* ALFA: Revista de Linguística. Vol. 33, São Paulo: 55-88, 1989., s. 60.

5. a) *Aquele menino alto* (Tamten vysoký chlapec)
b) *Uma gata bonita* (Krásná kočka)

U těchto případů je rod víceméně jistý již z formání podstaty daného substantiva a na základě sémantické korespondence s rodem přirozeným, jelikož se jedná o slova označující živé bytosti. Dopad kategorie rodu se pak promítá pomocí konkordance i ve všech dalších slovních druzích, které se k danému podstatnému jménu, tedy jádru jmenného syntagmatu, váží, čímž dochází k vyjádření gramatického rodu v rámci celé této nominální skupiny. Substantivum a v něm zahrnuté gramatické informace mají zásadní vliv na modifikaci zbylých syntagmatických zástupců.⁵⁸

6. *As mais belas garotas* (Ty nejkrásnější dívky)

U příkladu 6. připadají sémantické a morfologické rysy [-samec; +plurál] pouze k podstatnému jménu. Neváží se s přídavným jménem, členem ani adverbium, nicméně morfologické vyjádření nominálního jádra má dopad na všechny ohebné elementy v rámci jednoho jmenného syntagmatu. Modifikuje se člen i adjektivum, které se váží se substantivem jak v rodě, tak v čísle. Z toho důvodu je celé toto syntagma rodu ženského a čísla množného.⁵⁹

Vyjádření hodnoty rodu u podstatných jmen však v mnoha případech záleží právě a pouze na gramatické shodě a vzájemném vztahu s ostatními složkami syntagmatu. Příčinou je fakt, že spousta jmen nenesou žádný formální rodový rys, který by specifikoval danou hodnotu gramatického rodu.⁶⁰ Kmenové koncovky *-o* a *-a* mohou být často zavádějící, jelikož existuje spousta výjimek, které odmítají všeobecné pravidlo, kdy *-o* odpovídá rodu mužskému a *-a* rodu ženskému (7.a). Slova končící na souhlásky jsou bez jakékoliv známky rodové příslušnosti, alespoň v rámci neživých entit, a přiřazená významová hodnota k lexému je čistě náhodná (7.b). U všech takových slov, bez jakýchkoliv modifikátorů a determinantů, by nebylo možné specifikovat gramatický rod, a proto je třeba dalších syntaktických prvků, které, díky konkordanci, hodnotu rodu daného substantiva pomohou vyjádřit.

⁵⁸ Vale, Oto Araújo. "Substantivos portugueses não flexionam em gênero." *Palavra* (PUCRJ), v. 12, Rio de Janeiro: 193-209, 2004. s. 195.

⁵⁹ Lucchesi, Dante. *A concordância de gênero.*, ref. 13, s. 296.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 296.

7. a) *Este problema é fácil de resolver.*
(Tento problém je lehce řešitelný.)
Este chá está muito forte.
(Tento čaj je moc silný.)
Esta tribo vive em total isolamento.
(Tento kmen žije v totální izolaci.)
A avó está a chegar.
(Babička přichází.)
- b) *Este bar está aberto até tarde.*
(Tento bar je otevřen až do odpoledne.)
Esta paz foi conseguida com grande esforço.⁶¹
(Tohoto míru bylo dosaženo s velkým úsilím)

V portugalštině se navíc setkáme ještě s jednou charakteristickou skupinou slov, kterou je třeba v rámci analýzy gramatického rodu zmínit. Jedná se o podstatná jména bigenerická (*nomes comuns de dois géneros*) odkazující na živé bytosti a schopna nést hodnoty obou rodů. Důležité však je, že taková substantiva jsou uniformní, což znamená, že jeden neměnný tvar lexému odpovídá maskulinu i femininu. V takovém případě k vyjádření rodu slouží většinou člen či jiné okolní syntaktické atributy.⁶² Mezi nejčastější bigenerická slova patří substantiva zakončená na samohlásku *-e* (8.a) nebo na příponu *-ista* (8.b). Najdou se však i jiné alternativy (8.c), které jen potvrzují komplexitu této problematiky.

8. a) *Um estudante aplicado. / Uma estudante aplicada.*
(Pilný student) / (Pilná studentka)
- O agente clandestino. / A agente cladenstina.*
(Tajný agent) / (Tajná agentka)

⁶¹ Villalva, Alina. *Morfologia do Português*, ref. 40, s. 90.

⁶² Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka I - Slovní druhy neslovesné.*, ref. 16, s. 58

b) *O pianista famoso. / A pianista famosa.*

(Známý pianista) / (Známá pianistka)

O jornalista investigador. / A jornalista investigadora.

(Investigativní novinář) / (Investigativní novinářka)

c) *O atleta olímpico. / A atleta olímpica.*

(Olympijský atlet) / (Olympijská atletka)

Aquele modelo formoso. / Aquela modelo formosa.

(Tamten pěkný model) / (Tamta pěkná modelka)

O mártir italiano. / A mártir italiana.

(Italský mučedník) / (Italská mučednice)

V nejasných případech jsou nejspolehlivějšími indikátory rodu v rámci jmenného syntagmatu právě determinanty a adjektiva, které se automaticky modifikují na základě syntaktických vztahů, kdy je jim v daném celku přiřazena jediná generická hodnota, která platí pro všechny stávající elementy. Nicméně je třeba mít na paměti ještě jeden významný atribut a tím je stupeň transparentnosti daných syntagmatických konstituentů. Transparentnost se zakládá na výlučném vztahu mezi rodovou specifikací a kmenovou formou, která ji vyjadřuje. Transparentní jsou pak takové morfémy či morfologické třídy, které mají pro každou hodnotu rodu jiný, privativní tvar kmene. Výchozím bodem pro transparentnost je tedy biforní kmen, který tuto modifikaci umožňuje.⁶³

Z tohoto hlediska se však adjektiva jako ideální vzor transparentnosti pro vyjádření gramatického rodu považovat nedají. Adjektiva se totiž dělí na dvě podskupiny: adjektiva biforní a uniformní. Zde opět platí, že biforní disponují zvlášť tvarem pro maskulinum a zvlášť pro femininum (9.a), zatímco přídavná jména uniformní si zachovávají jeden stejný

⁶³ Carvalho, Nildemir Ferreira de. "A natureza do gênero em português.", ref. 57, s. 61. «Transparência aqui designa a relação de exclusividade entre uma especificação de gênero e a forma temática que o manifesta. Diz-se que uma classe de morfemas ou um morfema é transparente se dispõe de uma forma temática privativa para cada especificação de gênero. O padrão de transparência é o tema biforme. O contrário de transparência é opacidade, em que uma forma temática única (uniforme) pressupõe os dois valores de gênero. ».

tvár pro obě hodnoty (9.b). Adjektiva lze tedy chápat pouze jako nositele relativní transparentnosti.⁶⁴

9. a) (o) *jovem atrevido* / (a) *jovem atrevida*
(troufalý mladík) / (troufalá mladice)
- b) (o/a) *jovem inteligente*
(inteligentní mladík / mladice)
- (o/a) *jovem amável*
(milý mladík / milá mladice)

Co se týká determinantů (členy, zájmena, číslovky) a míry transparentnosti kategorie rodu, Ferreira de Carvalho rozděluje tyto slovní druhy do tří podskupin (10.).

10. A) Skupina bifornní: - Členy
- Zájmena ukazovací
- Zájmena přivlastňovací
- B) Skupina uniformní: - Zájmena tázací
- C) Skupina smíšená: - Zájmena neurčitá
- Číslovky

Determinanty bifornní představují nejpočetnější skupinu, která zahrnuje jak členy (určité a neurčité), tak zájmena přivlastňovací a ukazovací. Tyto jazykové prostředky jsou dokonale transparentní, jelikož disponují privativní formou pro oba rody.

- př. ***O meu colega*** / ***A minha colega***
(Můj kolega) / (Moje kolegyně)
- Esse imigrante*** / ***Essa imigrante***
(Ten imigrant) / (Ta imigrantka)

⁶⁴ *Ibid.*, s.61

Druhou skupinou, uniformní, se rozumí zájmena tázací, která nemění svůj tvar při použití s podstatným jménem, př. *Que livro estás a ler?*. V takových případech je transparentnost vzhledem k rodu nulová.⁶⁵

Poslední skupina je smíšená, což znamená, že zahrnuje takové podtřídy, které v rámci dané skupiny obsahují jak elementy uniformní, tak bifornní. Takové vlastnosti splňují zájmena neurčitá (11.a) a číslovky (11.b).⁶⁶ Při specifikaci rodu u substantiv tak tyto determinanty fungují na podobném principu jako adjektiva, kdy transparentnost je pouze částečná.

11. a) Bifornní: *algum* (nějaký) / *alguma* (nějaká)
todo (veškerý) / *toda* (veškerá)
Uniformní: *algo* / (něco) ; *ninguém* (někdo)
- b) Bifornní: *primeiro* (první) / *primeira* (první)
um (jeden) / *uma* (jedna)
Uniformní: *milhão* (milion); *dúzia* (tucet)

V rámci rekapitulace indikátorů, jež vedou ke specifikování rodu podstatných jmen, je tedy evidentní, že jak adjektiva, tak determinanty uniformní nejsou v tomto ohledu příliš nápomocné, nicméně indikátory, které jsou povahy bifornní jsou vzhledem ke gramatickému rodu u substantiv absolutně transparentní a jsou schopny rod jména blíže specifikovat. Identifikace mluvnického rodu u těchto bifornních „pomocných“ jazykových elementů (adjektiva a determinanty) pak vychází z všeobecného předpokladu, kdy maskulinum odpovídá vždy tvaru, který nekončí na *-a*, hodnota feminina se pak vždy a pouze pojí s tvarem končícím na *-a*. Takto snadno lze gramatický rod rozpoznat u bifornních adjektiv (12.a) a bifornních determinantů (12.b), které spolu koexistují společně se substantivem v rámci jmenných syntagmat.⁶⁷

⁶⁵ V rámci zájmen tázacích lze nalézt také zájmeno *quanto* ve významu kolik. Toto zájmeno se při užití s podstatným jménem modifikuje podle něj v rodě a čísle (př. *Quantas línguas ela fala?*). Tento fakt by řadil zájmena tázací do skupiny smíšené. Ferreira de Carvalho tak ovšem neučinil.

⁶⁶ Carvalho, Nildemir Ferreira de. „A natureza do gênero em português.“, ref 57, s. 62.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 62-63.

12. a) Maskulinum: *corajoso / bom / europeu*
 (odvážný / dobrý / evropský)
 Femininum: *corajosa / boa / europeia*
 (odvážná / dobrá / evropská)
- b) Maskulinum: *o / este / todo*
 (urč. člen mužský / tento / všechny)
 Femininum: *a / esta / toda*
 (urč. člen ženský / tato / všechna)

Shrneme-li si předchozí informace, utvrdíme se v tom, že kategorie rodu má svůj význam i v syntaktické rovině, kde se projevuje gramatickou shodou s dalšími jazykovými konstituenty, čímž je docíleno gramatičnosti a koheze výpovědi. Právě proces konkordance je jednou z možností, jak specifikovat hodnotu rodu u podstatného jména. Ne vždy je totiž z formálního hlediska hodnota rodu jasná, např. slova bigenerická (*nomes comuns de dois géneros*). Ke specifikaci takových jmen pak nejlépe slouží členy, které disponují absolutní transparentností.

2 VYJÁDŘENÍ A TVOŘENÍ ŽENSKÉHO RODU U SUBSTANTIV

V této kapitole se zaměříme na vyjádření ženského rodu v portugalském jazyce. Vysvětlíme si, jak se femininum u podstatných jmen tvoří, jaká jsou pravidla a v neposlední řadě zmíníme i výjimky, které se můžou v portugalštině objevit. Všechny způsoby tvoření ženského rodu doložíme názornými příklady.

2.1 Vyjádření ženského rodu

Podobně, jak tvrdí některé ze soudobých gramatik portugalštiny, kontrast mezi oběma rody nastává zpravidla v případech, kdy daná substantiva odkazují na živé entity, které disponují rodem přirozeným. Může se tak jednat o lidské bytosti či zvířata. V takových situacích bývá rod vyjádřen dvěma odlišnými tvary, jedním pro maskulinum odkazující na přirozený rod mužský, druhý pak pro femininum odkazující na přirozený rod ženský (13).⁶⁸

13. *homem* (muž) (m.) – *mulher* (žena) (f.)
bode (kozel) (m.) – *cabra* (koza) (f.)
aluno (žák) (m.) – *aluna* (žákyně) (f.)
lobo (vlk) (m.) – *loba* (vlčice) (f.)
conde (hrabě) (m.) – *condessa* (hraběnka) (f.)
galo (kohout) (m.) – *galinha* (slepice) (f.)

Z uvedených příkladů vyplývá, že vyjádření kontrastu mezi oběma rody není homogenní, ale je možné jej provést několika způsoby. Procesy, které jsou při opozici maskulinum – femininum použity, mohou být, jak jsme již u výše uvedených případů viděli, povahy lexikální: *homem* (muž) – *mulher* (žena); zakládat se na kontrastu tematických koncovek: *aluno* (žák) – *aluna* (žákyně); anebo se může jednat o proces na morfologické bázi,

⁶⁸ Cunha, Celso Ferreira da a Luís F. Lindley Cintra. *Breve gramática do português contemporâneo*. 18^a ed. Lisabon: Edições João Sá da Costa, 2006. ISBN 972-9230-05-6., s. 143

který se projevuje derivačními sufíxy: *conde* (hrabě) – *condessa* (hraběnka).⁶⁹ Kromě těchto způsobů existují i další, jak morfologické, tak např. syntaktické alternativy, jak dále uvidíme.

2.2 Tvoření ženského rodu

Hodnota feminina u substantiv může mít v portugalštině mnoho podob, a to z formálního hlediska, kdy se jedná o různé tvary slov či dokonce o odlišné lexémy ve vztahu k formě maskulina. V této kapitole si představíme několik jmenných podskupin na základě procesu, kterým vzniká daný tvar feminina (přechylováním, tj. prostřednictvím flexe či derivace; lexikálně anebo syntakticky).⁷⁰ Jako další pomocná kritéria pro následující klasifikaci budou sloužit jak výchozí tvary maskulina, tak specifické koncovky v závislosti na morfologické či morfonologické stavbě daného substantiva.

V portugalských gramatikách se v rámci tvoření ženského rodu setkáme s různými klasifikacemi, jelikož každý gramatik pracuje s danými kritérii jiným způsobem. My jsme se pro co nejpřehlednější klasifikaci rozhodli využít informace o tvoření ženského rodu ze tří portugalských gramatik a poté je přerozdělil dle již zmíněných čtyř procesů. V rámci každého procesu budou poté zmíněny ty nejdůležitější alternativy pro tvoření feminina, které doplníme o relevantní informace týkající se dané problematiky.⁷¹

2.3 Tvoření přechylováním

Podle příkladů (13), které jsme viděli v kapitole 2.1, lze vyvodit, že tvar feminina může být dvojího typu, tj. vycházející z lexému maskulina či lexikálně odlišný. Zde nás bude zajímat první případ, kdy forma rodu ženského může být odvozena od kořene hodnoty maskulina. V takové situaci dochází k tzv. přechylování (moce) a to prostřednictvím změny tematické koncovky, přidáním flektivního morfému či jinou modifikací, která určí výsledný tvar feminina.⁷²

⁶⁹ Ferreira, Tânia Santos. *Padrões na aquisição-aprendizagem da marcação do género nominal em Português como L2*. Vol.1. Coimbra, 2011. Dissertação de mestrado em Português Língua Estrangeira / Língua Segunda (Linguística Aplicada). Universidade de Coimbra, Faculdade de Letras., s. 28.

⁷⁰ Ačkoliv jsme se v předchozí části této práce spíše od flexe u gramatického rodu odkláněli, zde flexi zmíníme a to v rámci procesu, kdy dochází ke změně tematických koncovek. Flexe zde totiž nezahrnuje i další možnosti, jako je např. derivace či lexikální vyjádření rodu, tedy procesy, které v tradičních gramatikách pod flexi spadají.

⁷¹ Mezi zmíněné gramatiky patří *Moderna Gramática portuguesa* (2009) od Evanilda Bechary, *Breve Gramática do Português Contemporâneo* (2006) od Celso Cunhy a Luíse Cintry a také *Gramática Metódica da língua portuguesa* (2009) od Napoleão M. de Almeidy.

⁷² Přechylování (moce) je bráno jako vztah mezi životnými jmény, která se liší rodem přirozeným a která zároveň sdílejí stejný kořen slova. Podstatou přechylování je změna přirozeného rodu. Citováno z Markéta Ziková (2017): PŘECHYLOVÁNÍ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy- Nový*

př.: *filho* (syn) – *filha* (dcera)
professor (profesor) – *professora* (profesorka)
abade (opat) – *abadessa* (abatyše)

Pod přechylování lze tedy zařadit hned dva procesy tvoření ženského rodu, a to proces flektivní a derivační.

2.3.1 Proces flektivní

Proces flektivní se zakládá na změně či přidání tematické koncovky. Jedná se o jeden z nejběžnějších procesů tvoření tvaru ženského rodu. Lze zde zařadit následující kategorie.

Změna tematické koncovky (–o > –a)

Základním přechylovacím procesem, který slouží k vytvoření feminina je změna tematické koncovky. U slov, jejichž maskulinum končí na morfém –o, bude tvar ženského rodu vyjádřen tematickou koncovkou –a, která původní morfém nahradí.⁷³

př.: *lobo* (vlk) – *loba* (vlčice)
aluno (žák) – *aluna* (žákyně)
pombo (holub) – *pomba* (holubice)
menino (chlapec) – *menina* (dívka)

Přidání tematické koncovky –a ke slovům končících na –or

Pro substantiva zakončená na –or bývá tvar ženského rodu zpravidla vytvořen přidáním koncového morfému –a.

př.: *agricultor* (zemědělec) – *agricultora* (zemědělkyně)
professor (profesor) – *professora* (profesorka)
embaixador (velvyslanec) – *embaixadora* (velvyslankyně)

encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/PŘECHYLOVÁNÍ> (poslední přístup: 11. 4. 2020)

⁷³ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa.*, ref. 39, s. 160.

Výjimky jako slova *lavrador* (rolník) – *lavradeira* (rolnice), *actor* (herec) – *actriz* (herečka) spadají již do derivačního procesu a budeme se jim věnovat tedy později.

U slova *embaixador* (velvyslanec) jsou možné dvě varianty, které platí pro ženský rod. Obě feminina vycházejí z přechylování, avšak každé z nich patří do jiné podskupiny. Dále je třeba zdůraznit, že každá varianta nese jiný význam. První a zde zmíněná forma *embaixadora* vycházející z flektivního procesu, kdy je výsledný tvar vytvořen přidáním femininní tematické koncovky *-a* k maskulinnímu základu *embaixador*, slouží jako pojmenování pro velvyslankyni. Naproti tomu druhý tvar feminina *embaixatriz*, jenž patří do procesu derivačního díky femininnímu sufixu *-triz*, odkazuje na manželku velvyslance.⁷⁴

Přidání tematické koncovky *-a* ke slovům atematickým a končícím na *l, s* nebo *z*

Mimo případy, které jsme již zmínili, u slov atematických, která nedisponují tematickou koncovkou (nepřízvučné samohlásky *-a / -e / -i*) a u slov, která končí na souhlásky *l, s* nebo *z*, tedy substantiv s nulovým morfémem, u kterých se tematická koncovka projeví pouze v množném čísle, se tvar feminina utvoří přidáním koncové samohlásky *-a*.⁷⁵

př.: *peru* (krocán) – *perua* (krůta)
oficial (úředník) – *oficiala* (úřednice)
português (Portugalec) – *portuguesa* (Portugalka)
camponês (venkovan) – *camponesa* (venkovanka)
aprendiz (učeň) – *aprendiza* (učnice)

2.3.2 Proces derivační

Proces derivační je druhým způsobem v rámci přechylování. Výsledného femininního tvaru je docíleno za pomoci celé řady derivačních sufixů, které se pojí ke stejnému lexikálnímu kořeni, kterým disponuje tvar maskulina.

⁷⁴ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "O género gramatical do português: da teoria à prática. Análise da atribuição de género por alunos do 1º Ciclo Universitário". Biblos. Revista da Faculdade de Letras, vol. VI (II série): Ciências e / nas Artes. Coimbra: FLUC. 221-250. 2008., s. 4 (Elektronická verze bez číslování stran. Citovaná strana určena dle řazení v elektronickém dokumentu).

⁷⁵ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa.*, ref. 39, s. 161.

Femenina zakončená na derivační sufix –eia

Substantiva, jejichž maskulinní tvar končí na diftong –eu, tvoří obvykle femininum prostřednictvím nahrazení původní polohlásky –u samohláskou –a. V návaznosti na tuto modifikaci vzniká nová dvojhláska –ei, která společně se samohláskou –a utvoří výsledný sufixní tvar feminina –eia. Tvary obou hodnot gramatického rodu u takových substantiv prakticky odpovídají tvarům adjektiválním.⁷⁶

př.: *europeu* (Evropan) – *europeia* (Evropanka)
plebeu (příslušník plebsu) – *plebeia* (příslušnice plebsu)
ateu (ateista) – *ateia* (ateistka)

V rámci této skupiny slov lze narazit i na výjimky. Např. femininum od substantiva *judeu* (Žid) nemá stejnou podobu jako tvary v předchozích případech. Za jediný akceptovatelný tvar ženského rodu pro slovo *judeu* je považován pouze tvar *judia*, kdy je diftong –eu nahrazen hiátem, tedy souběhem dvou plnohodnotných samohlásek –ia.⁷⁷ Existuje i jméno, jehož forma končí na –eia (*Judeia*), avšak v tomto případě se jedná o toponymum, které nedisponuje rodovým protějškem.⁷⁸

Feminina zakončená na derivační sufix –eira, –triz

V rámci slov, jejichž maskulinum končí morfémem –or, existují výjimky, které spadají do procesu derivačního a které nekorespondují s výše zmíněným pravidlem –or > –ora, jež bylo zařazeno do flektivního procesu.

V prvním případě se jedná o substantiva, kdy místo přidání tematické koncovky –a, dochází k odtržení původního derivačního sufixu –or a k jeho nahrazení femininní koncovkou –eira.⁷⁹

př.: *lavrador* (rolník) – *lavradeira* (rolnice)
cantador (zpěvák) – *cantadeira* (zpěvačka)

⁷⁶ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa.*, ref. 39, s. 162.

⁷⁷ "judia", in Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2020, <https://dicionario.priberam.org/judia> [consultado em 16-04-2020].

⁷⁸ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "O género gramatical do português: da teoria à prática. Análise da atribuição de género por alunos do 1º Ciclo Universitário.", ref. 73, s. 3.

⁷⁹ Cunha, Celso Ferreira da a Luís F. Lindley Cintra. *Breve gramática do português contemporâneo.*, ref. 68, s. 146.

Druhým případem je tvoření feminina za pomoci derivačního sufixu *-triz*. Ten se vyskytuje u substantiv, jejichž maskulina končí na sufixy *-dor* a *-tor*.⁸⁰

př.: *actor* (herec) – *actriz* (herečka)
imperador (císař) – *imperatriz* (císařovna)
embaixador (velvyslanec) – *embaixatriz* (manželka velvyslance)⁸¹

Feminina zakončená na derivační sufixy *-esa*, *-essa*, *-isa*

Tvary ženského rodu, které končí na derivační morfémy *-esa*, *-essa* *-isa*, ze sémantického hlediska připadají povětšinou k pojmenování žen disponující jistým šlechtickým titulem, případně odkazují na ženy, které vykonávají určitou pozici v rámci klerikální společnosti. Z formálního hlediska se tyto femininní koncovky odvozují především od maskulin s tematickou koncovkou *-e*.⁸²

př.: *conde* (hrabě) – *condessa* (hraběnka)
sacerdote (kněz) – *sacerdotisa* (kněžka)
abade (opat) – *abadessa* (abatyše)
barão (baron) – *baronesa* (baronka)

Výjimkami jak v případě významovém, tak formálním jsou např. slova *poetisa* (básnířka) a *consulesa* (konzulka). Substantivum *poetisa* je odvozeno od maskulina *poeta* (básník), které nese tematickou koncovku *-a*. Tvar ženského rodu *consulesa* vznikl na základě slova *cônsul* (konzul), tedy maskulina zakončeného na souhlásku s nulovým tematickým morfémem. Ani jeden tvar neoznačuje šlechtickou hodnost či členku duchovenstva.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 146.

⁸¹ Viz srovnání v kapitole 2.3.1.

⁸² Cunha, Celso Ferreira da a Luís F. Lindley Cintra. *Breve gramática do português contemporâneo.*, ref. 68, s. 147.

Změna derivačního sufixu *-ão* na femininní sufixy *-oa*, *-ã*, *-ona*

Substantiva, u kterých se setkáme s maskulinním tvarem zakončeným na *-ão*, jsou schopna utvořit femininum, mimo výjimky, třemi základními způsoby na bázi morfologické a fonologické.

Prvním způsobem je ztráta nazálnosti, kdy se z diftongu *-ão* vytratí nosovka *-ã* a ke zbylé tematické koncovce *-o* se přidá morfém *-a*. Tyto dvě samohlásky dají za vznik hiátu *-oa*, jež je výsledným tvarem pro femininum.⁸³

př.: *hortelão* (sadař) – *horteloa* (sadařka)
leão (lev) – *leoa* (lvice)

Ve druhém případě se jedná o odtržení tematické koncovky *-o*, která je v tomto případě polohláskou nazálního diftongu. Ve výsledné formě se zachová pouze nosová samohláska *-ã*.⁸⁴

př.: *irmão* (bratr) – *irmã* (sestra)
órfão (sirotek) – *órfã* (sirotka)

Posledním všeobecným pravidlem tvoření feminina u substantiv končících na morfém *-ão* je přesunutí nazálnosti na další slabiku prostřednictvím nazální souhlásky *n* a přidáním morfému *-a*, čímž se docílí výsledného koncového tvaru *-ona*. Tento femininní sufix se užívá u substantiv, u kterých je původní maskulinní morfém *-ão* ve významu augmentativním.⁸⁵

př.: *solteirão* (starý mládenec) – *solteirona* (stará panna)
comilão (jedlík - muž) – *comilona* (jedlík - žena)

Kromě těchto tří základních tvarů feminina, jejichž maskulinní protějšek končí na *-ão*, lze najít i jiné, specifické případy, kdy dochází k jiným modifikacím. Existují slova, která se předchozím třem zmíněným tvarům ženského rodu vyhýbají.

⁸³ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa.*, ref. 39, s. 161.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 161.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 162.

př.: *barão* (baron) – *baronesa* (baronka)
ladrão (zloděj) – *ladra* (zlodějka)⁸⁶
sultão (sultán) – *sultana* (sultánka)
cão (pes) – *cadela* (fena)

Feminina zakončená na specifický derivační sufix

I přes zdánlivě velký počet kategorií, do kterých jsou portugalská substantiva dle zmíněných kritérií klasifikována, není toto rozdělení schopno zahrnout úplně všechna podstatná jména, která mají možnost rodového kontrastu. Kromě již představených výjimek v rámci jednotlivých kategorií, portugalské lexikum disponuje také slovy, jejichž tvar ženského rodu nespadá do žádné z předchozích kategorií. V tomto ohledu je nejčastějším způsobem tvoření formy ženského rodu přidání určitého femininního sufixu: *galo* (kohout) – *galinha* (slepice).

Vzhledem ke specifčnosti formy ženského rodu se většinou jedná o ojedinělý případ, kdy je daný tvar feminina aplikován pouze u jednoho substantiva z celého portugalského lexika. Toto neplatí u sufixu *-ina*, na který lze narazit i vícekrát.⁸⁷

př.: *czar* (car) – *czarina* (carevna)
maestro (dirigent) – *maestrina* (dirigentka)
herói (hrdina) – *heroína* (hrdinka)
rapaz (chlapec) – *rapariga* (dívka)
réu (obžalovaný) – *ré* (obžalovaná)
avô (dědeček) – *avó* (babička)

2.4 Proces lexikální (heteronyma)

Mimo zmíněné modifikace téhož slovního kořene dochází v portugalském jazyce k vyjádření ženského rodu také za pomoci procesu lexikálního. Rodová diferenciacce je

⁸⁶ Online slovník *Priberam* uvádí tři možnosti pro vyjádření feminina od slova *ladrão*. Kromě *ladra* lze užít také *ladroa* či *ladrona*. "**ladrão**", in *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa* [em linha], 2008-2020, <https://dicionario.priberam.org/ladr%C3%A3o> [consultado em 16-04-2020].

⁸⁷ Bechara, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa.*, ref. 39, s. 163.

založena na základě slov s odlišným lexikálním kořenem, což znamená, že tvar feminina je kompletně rozdílný od tvaru maskulina.⁸⁸

př.: *pai* (otec) – *mãe* (matka)
cavalheiro (kavalír) – *dama* (dáma)
boi (býk) – *vaca* (kráva)
cavalo (kůň) – *égua* (klisna)
padre (páter) – *madre* (jeptiška)
genro (zeť) – *nora* (snacha)

Tento způsob je v rámci jazyka neekonomický, jelikož každému rodu odpovídá odlišné slovo na bázi rozdílného slovního kořene, kdežto při přechylování za účelem vyjádření hodnoty rodu se pouze modifikuje tentýž slovní kořen.

2.5 Proces syntaktický

V návaznosti na předchozí procesy tvoření ženského rodu bychom rádi zmínili i takové případy, které jsou v rámci této problematiky nezvyklejší.

V portugalštině lze narazit na jména vespólná (*nomes sobrecomuns* a *nomes epicenos*), která opozici gramatického rodu neumožňují a pro specifikování přirozeného rodu je nutno použít jiných identifikačních prostředků (př. *a baleia-macho* – samec velryby). Dále existují slova bigenerická (*nomes comuns de dois géneros*), která jedním tvarem vyjadřují oba rody (př. *o/a artista* – umělec/umělkyně).

U těchto podstatných jmen tudíž není možné vyjádřit kategorii rodu pouhým přechýlením. Pokud chceme jejich biologický rod identifikovat, musíme využít i jiných prostředků, konkrétně syntaktických (konkordance, větného kontextu), případně lexikálních, kdy hodnotu rodu explicitujeme přidáním dalších lexikálních jednotek.

2.5.1 Substantiva vespólná

I v rámci podstatných jmen, jež odkazují na přirozené pohlaví, se setkáme s případy, kdy kontrast mezi gramatickými rody není možný. V obou případech, tedy jak u *nomes sobrecomuns*, tak u *nomes epicenos* tato substantiva nejsou schopna kontrastu gramatického

⁸⁸ Almeida, Napoleão Mendes de. *Gramática metódica da língua portuguesa*. 46. ed. São Paulo: Saraiva, 2009. ISBN 978-85-02-05430-1., s. 105.

rodu. Tato slova disponují pouze jednou neměnnou hodnotou gramatického rodu nezávisle na přirozeném rodě bytosti, ke které se vztahují.⁸⁹ Pro specifikování přirozeného rodu slouží kontext a pomocné modifikátory v rámci dané výpovědi (14.a) nebo slova složená (kompozita) sestávající z původního lexému a slova specifikujícího samčí či samičí pohlaví: *macho* a *fêmea* (14.b), případně jiná větná konstrukce se stejnými atributy (14.c).

14. a) *a testemunha de sexo masculino/feminino*
(svědek mužského/ženského pohlaví)

ele/ela é o ídolo de público
(on/ona je idolem veřejnosti)

b) *(o) gorila-macho / (o) gorila-fêmea*
(gorilí samec / gorilí samice)

c) *o macho da serpente / a fêmea da serpente*
(samec hada / samice hada)

Mezi další *nomes sobrecomuns* patří např.: *a criança* (dítě), *a pessoa* (osoba), *a criatura* (stvoření), *a vítima* (oběť), *o ser* (bytost), *o indivíduo* (jedinec), *o carrasco/o algoz/ o verdugo* (popravčí, kat), *o cônjuge* (choť), *o apóstolo* (apoštol), *o gênio* (génius) a další.

K *nomes epícenos* můžeme dále zařadit např.: *a aranha* (pavouk), *a borboleta* (motýl), *a foca* (tuleň), *a girafa* (žirafa), *a mosca* (moucha), *a sardinha* (sardinka), *o besouro* (brouk), *o camaleão* (chameleon), *o chimpanzé* (šimpanz), *o peixe* (ryba), *o polvo* (chobotnice), *o sapo* (ropucha) a mnohá další.

Zajímavým faktem, který se pojí ke zvířecí říši a k rodové diferenciaci, je, že zvířata, která žijí ve spojení s člověkem pouze okrajově, bývají ve většině případů slova vespolná. Na druhou stranu, zvířata v blízkém kontaktu s lidmi jako domácí: *cão* (pes) – *cadela* (fena); či hospodářská: *carneiro* (beran) – *ovelha* (ovce) rozlišují obě pohlaví. Tato skutečnost

⁸⁹ *Ibid.*, s. 102-103.

vystihuje povahu jazyka, který kromě mentálních faktorů, odráží i sociální realitu a způsob života jeho uživatelů.⁹⁰

2.5.2 Substantiva bigenerická

Za speciální případ lze považovat také slova bigenerická – *nomes comuns de dois géneros*. Jak z názvu vyplývá, jedná se o slova, kde jediný formální tvar platí pro obě pohlaví, respektive pro oba gramatické rody. Rodová příslušnost je vyjádřena prostřednictvím syntaxe, přiřazením odpovídajícího členu či jiné syntaktické složky, se kterou bude substantivum v gramatické shodě. V rámci dosažení jasné specifikace je nejspolehlivější formou právě využití členu. Pro vyjádření mužského rodu se před uniformní substantivum umístí maskulinní forma členu určitého (*o*), pro rod ženský femininní forma členu určitého (*a*). Tímto způsobem se dosáhne kýženého kontrastu mezi rody.⁹¹

Tento proces je aplikován především u substantiv se sufixem *-ista* a substantiv, která končí na tematickou koncovku *-e*. Tato jsou často identická s adjektivální formou. Při užití členu se jedná o substantivizovaná adjektiva.⁹²

př.: *o turista* (turista) – *a turista* (turistka)
o doente (pacient) – *a doente* (pacientka)

Mezi slovy bigenerickými lze najít i substantiva končící na tematickou koncovku *-a*, *-o*, případně souhlásku *l*, *m*, *r*.

př.: *o colega* (kolega) – *a colega* (kolegyně)
o soprano (sopranista) – *a soprano* (sopranistka)
o colegial (středoškolák) – *a colegial* (středoškolačka)
o selvagem (divoch) – *a selvagem* (divoška)
o mártir (mučedník) – *a mártir* (mučednice)

⁹⁰ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "O género dos nomes de animais em Português: descrição e história". Biblos. Revista da Faculdade de Letras, vol. IV (2^a série): Cidade(s) e Cidadania. Coimbra: 381-396, 2006., s. 11 (Elektronická verze bez číslování stran. Citovaná strana určena dle řazení v elektronickém dokumentu).

⁹¹ Almeida, Napoleão Mendes de. *Gramática metódica da língua portuguesa.*, ref. 88, s. 102.

⁹² Cunha, Celso Ferreira da a Luís F. Lindley Cintra. *Breve gramática do português contemporâneo.*, ref. 68, s. 149.

V rámci historického vývoje portugalského jazyka došlo u některých původně uniformních jmen zakončených na *-e* či *-ente* k vytvoření femininního tvaru. Analogickým způsobem se vytvořila rodová opozice *-e/-a* a *-ente/-enta*, která sloužila či v současnosti nadále slouží k jednodušší distinkci mezi přirozeným rodem mužským a ženským. Od 12. století se lze setkat např. s femininní formou *infanta* (infantka), která vznikla analogicky z původně bigenerického tvaru *infante* (infant). Několik málo slov si zachovalo analogicky vytvořený tvar feminina až doposud, např. *mestre* (profesor) – *mestra* (profesorka/mistrová)⁹³. Ostatní pojmenování, např. *comediante* (divadelní herečka) či *farsanta* (herečka v divadelní frašce), která byla užívána s větší frekvencí v průběhu 16. a 17. století, už dnes prakticky neexistují. Ve slovníku *Dicionário da língua portuguesa* z roku 1990, jehož autory jsou Almeida Costa a Sampaio Melo, figurují pouze uniformní tvary *comediante* (divadelní herec), respektive *farsante* (herec v divadelní frašce).⁹⁴

Ačkoliv tento proces v portugalštině není příliš běžný, tedy neexistuje mnoho slov s rodovým kontrastem *-e/-a* či *-ente/-enta*, dnes je tento analogický způsob tvoření tvarů ženského rodu využíván v rámci jazykové feminizace. Touto metodou lze totiž umožnit větší zviditelnění ženského rodu za pomoci čistě morfologických prostředků.

Právě s většinou takových slov bigenerických, která mají v současnosti tendenci specifikovat ženský rod prostřednictvím přechylování, budeme dále pracovat v praktické části této práce.

př.: *gerente* (manažer) – *gerenta* (manažerka)
chefe (šéf) – *chefa* (šéfka)

2.6 Změna významu na základě hodnoty rodu

Opozici gramatického rodu lze nalézt nejen v případě substantiv, která odkazují na přirozené pohlaví, ale také u substantiv, která pojmenovávají neživotné entity. Hodnota gramatického rodu vyjádřena prostřednictvím tematického kontrastu *-o/-a* však evidentně nekoreluje s hodnotami rodu přirozeného, nýbrž jedná se o rozdíly na bázi sémantické. Spolu se změnou gramatického rodu dochází ke změně významu.⁹⁵ Obě formy, jak maskulinum,

⁹³ „Mistrová“ ve významu žena jako vedoucí jistého řemesla.

⁹⁴ Gouveia, Maria Carmen de Frias. „A categoria gramatical de género do Português antigo ao Português actual”. In: *Estudos em homenagem ao Professor Doutor Mário Vilela*. Vol. 2, Porto: Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 527- 544, 2005., s. 528-529.

⁹⁵ Almeida, Napoleão Mendes de. *Gramática metódica da língua portuguesa.*, ref. 88, s. 105.

tak femininum, mohou vyjadřovat jistou sémantickou podobnost (15.a), nicméně také se může jednat o významy absolutně odlišné (15.b).

15. a) *o barco* (lodžka) – *a barca* (lodž)
o janelo (okénko) – *a janela* (okno)
o fruto (plod) – *a fruta* (ovoce)
- b) *o cigarro* (cigareta) – *a cigarra* (cikáda)
o prato (talíř) – *a prata* (stříbro)
o caso (případ) – *a casa* (dům)

Změna významu se projevuje také u některých jmen uniformních. Tato slova jsou buď rodu mužského či ženského v závislosti na tom, v jakém významu je dané slovo užito ve výpovědi.⁹⁶

- př.: *o capital* (kapitál) – *a capital* (hlavní město)
o cura (farář) – *a cura* (léčba)
o guarda (hlídač) – *a guarda* (stráž)

V návaznosti na zmíněné příklady lze konstatovat, že povaha rodu v portugalském jazyce je spíše gramatická. Přestože je rod propojen i s mimojazykovou realitou, ne vždy se tamní rozdíly přirozeného rodu přímo projeví i v jazykové rovině. Sémantické hledisko je zřetelné především u osob, kdy hodnota mluvnického rodu obvykle odpovídá přirozenému pohlaví, ačkoliv, jak jsme mohli vidět, to neplatí vždy. Také u zvířat, pokud se nejedná o *nomes epicenos*, pohlaví odpovídá gramatickému rodu. Na druhou stranu, u označení předmětů, přiřazená hodnota gramatického rodu nikterak nevyplývá z jejich povahy. Takové přiřazení má tedy čistě gramatický charakter.

⁹⁶ Cunha, Celso Ferreira da a Luís F. Lindley Cintra. *Breve gramática do português contemporâneo.*, ref. 68, s. 149.

3 JAZYKOVÁ FEMINIZACE V PORTUGALŠTINĚ

3.1 Jazyk jako odraz společnosti

Jazyk se v průběhu času neustále vyvíjí a proměňuje, což platí taktéž pro kategorii gramatického rodu. Portugalština, stejně jako ostatní přirozené jazyky, plní v první řadě funkci společenskou. To znamená, že slouží jako nástroj pro každodenní komunikaci mezi lidmi daného společenství. Z toho důvodu jazyk prochází neustálými proměnami, které reflektují změny, k nimž ve společnosti dochází.⁹⁷ V tomto ohledu se jazykové změny projeví také ve spojitosti s mluvnickým rodem.

Jako odraz mimojazykové reality a vzhledem k potřebám uživatelů portugalštiny danou skutečnost vyjádřit prostřednictvím jazyka, docházelo k vytváření nových forem ženského rodu u substantiv označující lidské bytosti. Slova, u nichž k dané změně došlo, byla do té doby uniformní, tedy byla užívána výhradně jako maskulina. S postupem času se však vytvořily i tvary pro označení ženského rodu, např. *senhor* (pan) – *senhora* (paní). V tomto ohledu se dá považovat za nejproduktivnější období zřejmě 16. a 17. století, ačkoliv k explicitnímu vyjádření ženského rodu za pomoci nových tvarů docházelo i dříve a také po zmíněném období. Ne všechny takto vzniklé formy ženského rodu se však zachovaly až do současnosti. V závislosti na frekvenci užívání daného tvaru mluvčími, tedy jejich preferencích, jednotlivá feminina buď zanikla, zachovala se ve stejné podobě i v současné portugalštině nebo jsou používána pouze v rámci lidového jazyka jako součást nářečí.

Všechny tyto nově vzniklé tvary nějakým způsobem reflektují mimojazykovou realitu, poukazují na to, jak se společnost vyvíjela a odráží myšlenky mluvčích. Je zde vidět patrná snaha uživatelů jazyka o to zachytit nové skutečnosti a rozlišovat prostřednictvím jazyka rozdíly mezi mužským a ženským pohlavím, k čemuž v předchozích dobách nedocházelo. V této fázi však ještě nelze hovořit o jazykové feminizaci, ačkoliv lze tyto inovace v souvislosti s vyjádřením ženského rodu považovat za určitou předzvěst daného fenoménu. V tomto případě se ovšem nejedná o změny motivované společenským tlakem za účelem zviditelnění ženského pohlaví, nýbrž spíše za potřebu jazykovou.

Nejhojnějším způsobem, který sloužil k vytvoření těchto nových femininních tvarů, se stalo užití tematické koncovky *-a*, případně, ačkoliv již v menší míře, byl ženský rod

⁹⁷ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka.*, ref. 14, s. 18.

vyjádřen za pomoci derivačního sufixu, např. *pescadeira* (rybářka). Tento tvar se však zachoval pouze v lidové mluvě.⁹⁸ Na základě analogie poté dali mluvčí portugalštiny za vznik slovům jako *farsanta* (herečka v divadelní frašce), *serventa* (služka), *infanta* (infantka), *mestra* (profesorka/mistrová) či *portuguesa* (Portugalka).

Od 19. století se již začínají objevovat náznaky jazykové feminizace v pravém slova smyslu, na které společnost naváže o století později. Nejdříve si lze všimnout snahy o rozlišení ženy jako manželky muže vykonávající určitou profesi a ženy jako samotné vykonavatelky dané profese. Jedním z příkladů, který prezentuje tuto snahu je vyjádření ženského rodu u slova *juiz* (soudce/rozhodčí). Analogickým způsobem, tedy přidáním tematické koncovky *-a* vzniklo femininum *juíza*, ovšem to sloužilo zpočátku pro pojmenování manželky soudce. Pro soudkyni se užívalo formy maskulina, ke kterému se připojil člen rodu ženského (*a juiz*), případně se používalo jiných specifických výrazů, např. *a senhora juiz*. U této snahy však nezůstalo. V průběhu druhé poloviny 20. století se jazyková feminizace rozšiřuje a za její vrcholný projev v tomto případě považujeme užití analogické formy *juíza* ve významu soudkyně. Tato forma se začala v Portugalsku užívat až na přelomu tohoto tisíciletí, zatímco v Brazílii se tento tvar feminina uchytil již mnohem dříve.⁹⁹

3.2 Jazyková feminizace

Jedním z hlavních cílů jazykové feminizace, jak je patrné z posledního příkladu, je zviditelnění ženského pohlaví, tedy mimojazykové skutečnosti, prostřednictvím nových jazykových forem. Po staletí byl ústřední postavou společnosti muž, kdežto žena byla upozaďována v různých ohledech v rámci sociálně-kulturního, ekonomického či politického dění. Takto zformovaná společnost, vycházející z patriarchálního uspořádání, měla dopad i na jazykovou stránku, především slovní zásobu, ve které převažovaly maskulinní tvary. S postupem času se však situace změnila a jak společnost, tak jazyk prošly jistým evolučním procesem. V rámci portugalštiny hovoříme o jazykové feminizaci, tedy snaze společnosti dopřát ženám většího zviditelnění za pomoci jazykových prostředků, přibližně od druhé poloviny 20. století.

⁹⁸ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "Considerações sobre a categoria gramatical de género. Sua evolução do latim ao português arcaico". Biblos. Revista da Faculdade de Letras. vol. II (2ª série): Ocidente. Oriente. Coimbra: 443-475, 2004., ISSN 0870-4112., s. 475.

⁹⁹ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "O género de alguns vocábulos "problemáticos" do português contemporâneo". Revista Mundo & Letras, n° 2., červenec 2011, São Paulo: F. José Bonifácio, 85-97., s. 91-92.

Nutno podotknout, že se jazyková feminizace v portugalštině projevuje hned ve dvou odlišných rovinách: čistě jazykové a diskurzivní. Zatímco v první z nich dochází k potřebě vytvářet nové lexikální tvary pro vyjádření ženského rodu u takových konceptů, jež dříve disponovaly pouze maskulinní formou, druhá rovina je praktického charakteru, kdy na úrovni mluvené řeči (projevy, ceremonie, atd.) či v psaném textu (úřední dokumenty, oznámení, atd.), již nové lexikální tvary pro ženský rod existují, ale záleží čistě na volbě a preferencích uživatelů jazyka, jakých prostředků nakonec zvolí, např. *Vážené dámy, vážení pánové* v protikladu k neutrálnímu *Vážení*. V tomto ohledu se jazyková feminizace projevuje tíhnutím k explicitnímu vyjádření ženského rodu.

3.2.1 Feminizace na rovině jazykové

Po druhé světové válce se ženy začaly dostávat do popředí čím dál tím více. Jejich postavení na trhu práce se pomalu, ale jistě změnilo. Všeobecně bylo ženám umožněno dosáhnout vyššího vzdělání a tím i pomýšlet na získání lepší pracovní pozice. Vysoké funkce byly doposud vykonávány výhradně muži, a proto u některých takových profesí nebylo do té doby nutné jazykově vyjádřit rod ženský. Jednoduše neexistovala mimojazyková motivace k tomu, aby tuto skutečnost jazyk reflektoval. Nicméně se nejednalo pouze o hierarchicky vyšší pozice, např. prezident, soudce, atd., ve kterých se začaly čím dál více prosazovat i ženy, ale také o profese vcelku všední, které ovšem byly tradičně brány pouze jako mužské, např. voják, pilot, doktor. V průběhu procesu emancipace žen se snahou vyrovnat se svým mužským protějškům se tyto změny promítly i v jazyce, kdy bylo nutné nově vzniklé skutečnosti pojmenovat. V návaznosti na tento fakt se začaly hledat nové lexikální tvary, které by vyjádřily femininum u profesí, hodností, funkcí nebo titulů.¹⁰⁰

Projevy jazykové feminizace na rovině jazykové

Mezi způsoby, kterými se jazyková feminizace projevuje, tedy možnostmi, jak se nové lexikální tvary vytvářejí a jak se dá nově vyjádřit ženský rod, patří proces flektivní, tedy změna či přidání tematické koncovky *-a*, např. *advogado* (advokát) – *advogada* (advokátka), *oficial* (úředník) – *oficiala* (úřednice). Analogií se vytvořily také bifornní tvary u slov, která byla etymologicky uniformní, např. *presidente* (prezident) – *presidenta* (prezidentka).

¹⁰⁰ Mäder, Guilherme Ribeiro Colaço a Cristine Gorski Severo. "Sexismo e políticas linguísticas de gênero". In: Sociolinguística e Política Linguística: Olhares Contemporâneos. São Paulo: Blucher, 245-260, 2016. DOI 10.5151/9788580391466-12., s. 246.

Nová feminina vznikala i za pomoci derivačních sufixů, např. *cônsul* (konzul) – *consulesa* (konzulka). Posledním způsobem je zachování uniformního tvaru původního maskulina, kdy k vyjádření ženského rodu nově slouží ženský člen, např. *o soldado* (voják) – *a soldado* (vojákyň), *o tenente* (poručík) – *a tenente* (poručice).¹⁰¹

3.2.2 Feminizace na rovině diskurzivní

K upozadování žen může dojít i samotnou volbou jazykových prostředků v rámci určitého diskurzu. V tomto ohledu lze do jazykové feminizace zařadit také snahu mluvčích o neuzívání tzv. *masculino genérico*, tedy zobecnujícího maskulina, které je míněno jako neutrální vzhledem k rodu přirozenému, a zahrnuje tedy obě pohlaví při pojmenování určité sociální skupiny v rámci dané výpovědi. V tomto případě se generické maskulinum považuje za základní, bezpříznakové a slovotvorně neodvozené označení, které do vzniku femininní formy fungovalo v jazyce jako jediné možné.¹⁰² Výsledkem použití generického maskulina je opět jakési upozadění žen a zároveň větší míra zviditelnění mužského pohlaví, což vede řadu uživatelů jazyka k tomu, že se jedná o formu lingvistické diskriminace. Na rozdíl od tvaru maskulina, které je mnohem frekventovanější v důsledku toho, že se užívá právě i pro označení více jedinců dané skupiny jako neutrální tvar, femininum je naopak formou příznakovou, která se používá výhradně pro označení pohlaví ženského, a tudíž je užíváno mnohem méně. Příhodným příkladem generického maskulina, jež potvrzuje vyšší užitelnost maskulinního tvaru, je označení pro skupinu studentů, v níž je pouze jeden zástupce mužského pohlaví a zbytek, tedy větší počet, je zastoupen ženským pohlavím. Podle gramatické tradice by však bylo k pojmenování této skupiny užito, i přes jasnou převahu žen, generického maskulina, v portugalštině tedy např. *alunos* (žáci).¹⁰³

Projevy jazykové feminizace na rovině diskurzivní

Vzhledem k této skutečnosti není s podivem, že se společně s emancipací žen na poli sociálně-kulturním objevují i určité náznaky, jak se generickému maskulinu vyhnout a dát tak více prostoru ženskému pohlaví i v rámci portugalského jazyka. Projevem jazykové

¹⁰¹ Slovo *soldada* již v portugalštině existovalo, ačkoliv v jiném významu, než jako femininum pro ženu vykonávající službu vojáka. *Soldada* je v portugalštině užíváno ve smyslu finanční odměny (žoldu).

¹⁰² Jana Valdřová (2017): GENERICKÉ MASKULINUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/GENERICKÉ_MASKULINUM (poslední přístup: 24. 6. 2020)

¹⁰³ Defendi, Cristina Lopomo a Thamires Rodrigues Gomes. "Alternativas que buscam neutralizar o gênero gramatical: Usos e motivações". In: Revista The Especialist, vol. 40, n. 1, São Paulo, 2019. ISSN 2318-7115., s. 5.

feminizace na této úrovni je tedy snaha o explicitní označení ženského pohlaví, ať už v mluveném či psaném projevu. Větší viditelnosti a vyrovnání se mužskému rodu je docíleno např. prostřednictvím vyjádření obou forem zároveň, jak maskulinní, tak femininní, které jsou užity v souřadném vztahu, např. *Senhoras e senhores* (Dámy a pánové).¹⁰⁴ S takovými gramatickými konstrukcemi se lze setkat v politických diskurzích, při ceremoniích, atd., jelikož jsou považovány za politicky korektnější.¹⁰⁵ V tomto ohledu, za účelem neutralizování rodových rozdílů, může být využito i jiných konstrukcí, které umožní mluvčímu vyhnout se samotné specifikaci rodu. V opačném smyslu oproti předchozí metodě, kdy se ve výpovědi vyjádřily oba rody zároveň substantivy konkrétními, např. *Senhoras e senhores*, může být užito abstraktního či hromadného podstatného jména, které tato konkrétní vyjádření nahradí, např. *Querido público* (Vážené publikum).

¹⁰⁴ Mäder, Guilherme Ribeiro Colaço a Cristine Gorski Severo. "Sexismo e políticas linguísticas de gênero", ref. 100, s. 254.

¹⁰⁵ Gouveia, Maria Carmen de Frias. "O gênero de alguns vocábulos "problemáticos" do português contemporâneo", ref. 99, s. 93.

4 KORPUSOVÁ ANALÝZA A DOTAZNÍK

V praktické části této diplomové práce se budeme soustředit pouze na projevy jazykové feminizace v rámci roviny jazykové. Hovoříme zde právě o nových formách pro označení ženského rodu v portugalském jazyce, které jsou výsledkem tohoto aktuálního fenoménu. V následujících kapitolách se zaměříme na to, zda jsou tyto změny v portugalské jazyce již pevně zakotveny a užívány frekventovaně či zda se jedná jen o okrajovou záležitost, která nebude mít v jazyce zatím tak vysoké zastoupení a využití. V rámci tohoto výzkumu jsme se rozhodli pro dva odlišné zdroje dat, a tedy pro dva metodické procesy. Prvním z nich bude korpusová analýza, kde budeme čerpat data ze dvou jazykových webových korpusů (*Araneum Portugallicum Maius* a *Corpus do Português: Web / Dialetos*). Druhým procesem bude analýza informací získaných z online dotazníku určeného rodilým mluvčím a zaměřeného na tuto problematiku.

4.1 Korpusová analýza

Jak jsme již zmínili, změny týkající se gramatického rodu v rámci jazykové feminizace na úrovni lexikální jsou různého typu. Vytvoření kontrastu za pomoci tematické koncovky patří v portugalské jazyce k jednomu z hlavních způsobů při vyjádření ženského rodu, který se v jazyce běžně objevuje v podobě opozice tematických koncovek *-o* (maskulinum) a *-a* (femininum), např. *o aluno* (žák) – *a aluna* (žákyně). My se zde ovšem zaměříme na fenomén, který v portugalské jazyce není příliš všední a který, tudíž, u mluvčích vyvolává rozporuplné reakce vzhledem k jeho akceptování a následnému prosazování v portugalském jazyce.¹⁰⁶ Jedná se o analogicky vytvořený kontrast mezi původní tematickou koncovkou *-e* a relativně nově vzniklou formou feminina s tematickou koncovkou *-a*, např. *o presidente* (prezident) – *a presidenta* (prezidentka). Taková dvojice tematických koncovek v portugalské jazyce není příliš běžná. Původní slova, vycházející ve většině případů z činných příčestí, jsou považována ze své etymologické podstaty za tvary uniformní. K rozlišení mezi rody u těchto bigenerických slov slouží člen, např. *o/um estudante* (student) – *a/uma estudante* (studentka). V našem korpusovém výzkumu se zaměříme na to, zda-li u těchto uniformních tvarů nalezneme také již zmíněnou, radikálnější možnost vyjádření ženského

¹⁰⁶ Villalva, Alina a João Paulo Silvestre. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português.*, ref. 5, s. 176.

rodu prostřednictvím koncovky *-a*. Pro srovnání budeme vyhledávat jak tradiční variantu s koncovkou *-e*, kdy je ženský rod vyjádřen pomocí femininního členu, tak formu s koncovkou *-a*, taktéž ve spojení s femininním členem.

V obou jazykových korpusech budeme pracovat s vybranou skupinou dvanácti slov, které jsme zvolili výhradně na základě formálního kritéria. Všechna vybraná slova spadají do takové kategorie lexikálních jednotek, jež disponovala původní formou zakončenou na koncovku *-e*. Z tohoto souboru slov je devět deverbálních substantiv utvořených na základě činného příčestí. Jedná se o tato slova: *presidente* (prezident), *gerente* (manažer), *cliente* (klient), *adolescente* (adolescent), *parente* (člen rodiny/příbuzný), *governante* (vládce), *assistente* (asistent), *paciente* (pacient) a *infante* (infant).

Zbylá tři slova již nedisponují sufixem *-ente*, nicméně jsou zakončena na tematickou koncovku *-e*, aby byl dodržen následný hypotetický rodový kontrast *-e/-a*. Zde figurují tato slova: *mestre* (profesor/mistr), *chefe* (šéf), *intérprete* (tlumočník/interpret).

Ačkoliv jsme zmínili, že u slov *infante* a *mestre* se vytvořil ženský protějšek *infanta* a *mestra* již o několik století dříve, a nelze tedy považovat tyto formy za přímou jazykovou feminizaci, v rámci naší korpusové analýzy si tuto dvojici ponecháme. Činíme tak z důvodu, abychom zjistili, jak často jsou tyto femininní tvary užívány a zda-li, i přes jejich ustálenost v portugalském jazyce, mluvčí využívají k vyjádření ženského rodu i prvotní způsob, tedy syntaktický, pouze za pomoci členu, což je v tomto případě možné.

Ostatní slova byla vybrána náhodně s předpokladem, že by se u těchto lexikálních jednotek mohly, v návaznosti na postupně se rozvíjející kulturně-sociální (extralingvistickou) feminizaci, projevit takové morfologické změny, které by vedly ke kontrastu koncovek *-e/-a*. Nelze ovšem s jistotou tvrdit, zda se s kýženými tvary setkáme u všech výše zmíněných slov v rámci portugalského jazyka. Odpovědí nám budou získaná data z jazykových korpusů a jejich rozbor.

Vzhledem k tomu, že jsme pro výběr analyzovaných slov zvolili morfologické kritérium, sémantické hledisko ponecháváme již stranou, což vede k tomu, že zkoumané lexikum zahrnuje jak profese, tak tituly či označení pro jedince určité sociální skupiny.

Dříve než se dostaneme k jednotlivým postupům, je třeba zmínit ještě jeden důležitý faktor, který, stejně jako předchozí informace, platí pro obě korpusové analýzy. S cílem dosáhnout zajímavějších výsledků, jsme se rozhodli také pro aplikování dialektického hlediska. V případě portugalského jazyka to znamená, že budeme pracovat se dvěma oficiálními variantami tohoto jazyka: evropskou portugalskou a brazilskou portugalskou.

Toto rozdělení nám umožní sledovat podobnosti či diferenační projevy dopadu jazykové feminizace mezi těmito dvěma jazykovými variantami. Díky zohlednění tohoto faktoru můžeme následně vyvodit, kde má jazyková feminizace větší dopad na jazykový systém, případně poukázat na konzervativnější užití tohoto lingvistického fenoménu.

V následujících kapitolách se budeme věnovat samotnému korpusovému výzkumu. Postupně si představíme oba jazykové soubory dat, se kterými jsme pracovali. Také si v jednotlivých případech přiblížíme metodiku práce. Především objasníme postup při vyhledávání cílených fenoménů, zadávání dotazů, třídění dat a jiné sounáležitosti při práci v korpusovém manažeru. V závěru každé sekce dojde k vyhodnocení získaných informací na základě popisné statistiky, komparace dat a celkové analýzy.

4.2 Jazykový korpus *Araneum Portugallicum Maius*

Prvním zdrojem dat, který jsme využili pro náš výzkum, je webový cizojazyčný korpus s názvem *Araneum Portugallicum Maius*. Aktuálně tato lingvistická databáze portugalských textů patří společně s dalšími 13 jazykovými korpusy do rodiny nereferenčních srovnatelných webových korpusů *Aranea*, jež byla v roce 2014 vytvořena slovenským odborným pracovníkem Jazykovědného ústavu Ľudovíta Štúra na Slovenské akademii věd v Bratislavě Vladimírem Benkem. Původně tato řada korpusů pokrývala pouze 7 jazyků. O rok později, tedy v roce 2015, přibyla i portugalská varianta. Každý zpracovaný jazyk, tudíž i portugalština, rozlišuje mezi základním, větším, korpusem (cca 1 miliarda výskytů) a jeho menším, asi 10% vzorkem, jež slouží především jako pomocný nástroj při vyučování.¹⁰⁷

4.2.1 Metodika

V této diplomové práci jsme pracovali, co se do velikosti korpusu týče, se zmíněnou základní verzí - *Araneum Portugallicum Maius*. Tento korpus jsme si vybrali z toho důvodu, jelikož se pyšní celkovou velikostí 1 200 006 068 pozic, což pro nás bylo velmi příhodné a mohlo být i klíčové, vzhledem k tomu, že jsme chtěli sledovat alespoň určitý náznak v užití nových tvarů a také četnost výskytu daných jevů. Můžeme konstatovat, že čím větší je objem dat, se kterým pracujeme, tím větší je pravděpodobnost, že narazíme na určitý jev, který

¹⁰⁷ Cvrček, Václav - Richterová, Olga (eds). cnk:aranea [Internet]. Příručka ČNK; 2015 Jun 18, 11:21 GMT [Citováno 2020 Jul 1]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:aranea&rev=1434626518>.

v jazyce doposud není tak výrazný. V našem případě máme díky poměrně velkému množství textového materiálu možnost nalézt zmiňované projevy jazykové feminizace v portugalské. Druhým faktorem, proč je tento korpus vhodný k tomuto výzkumu, je skutečnost, že obsahuje texty poměrně nedávného data vzhledem k datu, kdy byl samotný korpus vytvořen. Verze korpusu *Araneum Portugallicum Maius*, ve kterém budeme vyhledávat, byla zkompletována v květnu roku 2015 a měla by obsahovat texty vzniklé během posledních let až do zmíněného měsíce a roku vzniku této databáze. Jedná se tedy o relativně „čerstvá“ data, která jsou příhodná pro synchronní studii, o kterou jsme se zde pokusili.

Jelikož se jedná o korpus webový, výchozím materiálem se stávají texty z různých internetových stránek. Povětšinou jde o blogy, diskuze, komentáře, osobní či firemní webové stránky, atd. V takových typech textů se lze často potkat s neformálním jazykem, což v našem případě nemusí být na škodu, ba naopak. Předpokládáme, že snahu vyjádřit ženský rod jiným tvarem, než je obvyklé, bychom mohli objevit především právě skrze hovorovou portugalskou. Na rozdíl od tradičních korpusů, jež zahrnují žánry jako beletrii, odbornou literaturu či právní spisy, ve kterých převládá oficiální jazyk, v korpusech *Aranea* postrádáme bibliografickou informaci.

Dalším důležitým bodem, který nelze opomenout, je možnost v tomto korpusu pracovat zvlášť s portugalskými a na druhou stranu zvlášť s brazilskými texty. Této distinkce je docíleno podmínkou, při které je v našem případě vyhledávání omezeno pouze na domény nejvyššího řádu .pt, respektive .br, aby bylo docíleno relevantního výsledku v závislosti na našich předem stanovených záměrech a cílech. Domníváme se, že takové domény by měly v drtivé většině obsahovat texty odpovídající evropské portugalské (.pt) a brazilské portugalské (.br). Z důvodu rozlišování mezi jednotlivými jazykovými variantami portugalské jsme tuto podmínku vyhledávání aplikovali v rámci tohoto výzkumu, z čehož však pramenilo jisté zmenšení korpusového materiálu. Po odebrání webových domén jako .com/.org/.net apod., u kterých nelze určit, o jakou jazykovou variantu portugalské se jedná, se velikost analyzovaných dat zredukovala na 867 031 383 pozic. I přes toto omezení je takové množství dat stále velmi příznivé. Problémem se však ukázalo rozložení daného materiálu mezi jednotlivé domény, a tedy i mezi obě jazykové varianty. Korpus *Araneum Portugallicum Maius* je vzhledem k velikostnímu poměru mezi doménami značně nevyvážený. V brazilské sekci najdeme 814 136 306 pozic, tedy většinu z naší specifikované databáze. Naproti tomu portugalské domény (.pt) zabírají „pouhých“ 52 895 077 pozic. Tento nepoměr musíme akceptovat a pokusit se získat vypovídající výsledky i přes toto omezení.

Rozdíly mezi velikostmi obou subkorpusů mohou znamenat zavádějící čísla vzhledem k absolutní frekvenci zkoumaných jevů. Tento problém se budeme snažit vyřešit poukázáním na relativní frekvenci, při které se velikostní odchylky subkorpusů vytratí a vyjde nám srovnatelná hodnota četnosti daného jevu.¹⁰⁸

Přístup do cizojazyčného korpusu *Araneum Portugallicum Maius* je umožněn prostřednictvím projektu Českého národního korpusu (ČNK).¹⁰⁹ Tuto variantu jsme zvolili také a pro práci v samotném korpusu jsme využili korpusový manažer KonText. Jedná se o webovou aplikaci, prostřednictvím které je umožněno efektivní vyhledávání v kterékoliv jazykové databázi zpřístupněné ČNK.

V tomto uživatelském rozhraní jsme se tedy pustili do vyhledávání možných projevů jazykové feminizace v rámci portugalského jazyka. Prvním krokem v našem lingvistickém výzkumu bylo v korpusovém manažeru vyhledání a zvolení výchozí jazykové databáze. Zvolili jsme již zmíněný korpus *Araneum Portugallicum Maius*. Rozhraní KonText dále nabízelo pracovat s celým korpusem nebo pouze s jeho částí. Jelikož jsme chtěli pracovat jen s portugalskými a brazilskými texty a zároveň rozlišovat mezi nimi, vytvořili jsme si podle domén dva vlastní subkorpusy, portugalský (PT) a brazilský (BR), viz str. 55. Pokaždé, když jsme chtěli hledat v dané sekci, stačilo vybrat jednu z odpovídajících možností a tím se vyhnout zadávání této podmínky v rámci každého dotazu zvlášť. Následně jsme zvolili typ dotazu. Vzhledem k povaze našeho výzkumu jsme měli na výběr mezi dotazem základním anebo dotazem CQL. Pro přesnější vyhledávání jsme zvolili typ CQL, jenž je sofistikovanější a umožňuje zadat i složitější dotazy vycházející z anotace samotných korpusových dat, což základní typ neumožňuje. Pro zadávání dotazu tohoto typu je nutno ovládat dotazovací jazyk *Corpus Query Language*, prostřednictvím kterého se daný dotaz zadává. Základem je určení pozičního atributu, který chceme vyhledat (lemma, slovní tvar, tag, atd.). V našem případě volíme slovní tvar, jelikož hledáme specifický tvar slov, např. *chefa*. Tento atribut se v CQL jazyce objevuje pod pojmem *word*. Zápis této části dotazu vypadá následovně: [word="chefa"]. Celá tato sekvence mezi hranatými závorkami se považuje v korpusu za

¹⁰⁸ Relativní frekvence (také označována jako i.p.m = instances per million) slouží jako ukazatel četnosti sama o sobě a zároveň je považována za odhad pravděpodobnosti výskytu daného jevu v určitém jazyce (krát 1 milion). Počítá se následovně: Absolutní frekvenci (tedy prostý počet výskytů v daném korpusu se vydělí celkovou velikostí korpusu (celkový počet pozic) a následně se dané číslo vynásobí 1 milionem. Relativní frekvence nám tak umožňuje srovnání i mezi korpusy nestejně velikosti. Viz Cvrček, Václav - Richterová, Olga (eds). pojmy:frekvence [Internet]. Příručka ČNK; 2020 Mar 2, 11:58 GMT [Citováno 2020 Jul 1]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:frekvence&rev=1583150328>.

¹⁰⁹ Benko, V.: Srovnatelné webové korpusy Aranea. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

jednu pozici, kdy *word* (slovní tvar) znamená poziční atribut a mezi uvozovkami se zapíše konkrétní hledaná hodnota/tvar. Pro nás je ovšem takový dotaz zatím nedostačující. V rámci CQL dotazu je možné takové výrazy kombinovat a tedy vytvářet např. víceslovná spojení. Této možnosti jsme využili a před již zmíněný výraz [word="chefa"] jsme přidali výraz pro člen, protože jsme chtěli vyhledané tvary najít ve spojení s určitým členem. Takto se dostáváme k následujícímu dotazu, např. [word="a"][word="chefa"]. Tato základní struktura (člen následovaný slovním tvarem) platila vždy, v každém námi vytvořeném dotazu. To, co se měnilo, byla pouze hodnota/tvar u obou pozičních atributů. Při použití dotazu na této bázi jsme se k jistým výsledkům dostali, nicméně ty vykazovaly zkreslující informace. Došlo k tomu hlavně v případech, kdy se hledal slovní tvar zakončený na *-e*, např. při dotazu [word="a"][word="chefe"] v brazilském subkorpusu bylo nalezeno 1 462 výskytů. Nicméně při manuální kontrole daných výsledků jsme zjistili, že zadaný poziční atribut [word="a"] se váže jak ke členu určitému rodu ženského, tak může být v korpusu považován za předložku, což by znamenalo, že se v daném slovním spojení u slovního tvaru *chefe* nemuselo jednat o rod ženský, ale naopak o tvar maskulinní. Z toho důvodu jsme přistoupili ke změně dotazu, a jelikož to typ CQL umožňuje, použili jsme v kombinaci s pozičním atributem podmínku, která danou hodnotu specifikuje. V tomto případě jsme chtěli, aby hodnota *a* odpovídala pouze a jenom členu, čímž bychom se zbavili šumů v podobě kombinací s předložkami. Za tímto účelem bylo nutné k danému výrazu přiřadit prostřednictvím logického operátoru & podmínku morfologické značky (tag), která je sumarizací gramatické informace dané pozice. Vycházeli jsme z tagsetu (soubor pravidel a hodnot, které se mohou vyskytovat v tagu) pro portugalskou. Člen je v portugalském tagsetu zařazen do skupiny determinantů a jeho označení odpovídá sekvenci DA, kde se na první pozici nachází determinant (D) a na druhé člen (A). Tato sekvence morfologických značek je v rámci pravidel CQL doplněna o další sekvenci regulárních výrazů *.**, které v tomto případě slouží ke správné aplikaci dané podmínky. Výsledný dotaz má následující podobu: [word="a" & tag="DA.*"][word="chefe"]. Po zadání tohoto dotazu jsme získali 277 výskytů, což je oproti původním 1 462 výrazný rozdíl. Navíc jsme se rozhodli, tak abychom získali všechny možné výskyty spojení členu a daného výrazu, postupovat v rámci analýzy bez ohledu na malá a velká písmena (*case insensitive*) v případě prvního pozičního atributu, tedy členu. V typu CQL se na rozlišování malých a velkých písmen bere ohled, což by v našem případě znamenalo, při zadání dotazu, např. [word="a" & tag="DA.*"][word="chefe"], že bychom získali takové spojení slov, které se nachází pouze uvnitř věty, čímž bychom pravděpodobně přišli o určitý počet výskytů.

Abychom docílili požadované změny, tedy abychom výraz `word="a"` převedli z *case sensitive* – rozlišování mezi velikostí písma na *case insensitive* – nerozlišování mezi velikostí písma, a tedy následné vyhledávání daného slovního spojení včetně umístění na začátku věty, užili jsme speciální strukturní sekvenci `(?i)`, která tento problém vyřešila. K úplnému zkompletování dotazu jsme ještě na konec přidali podmínku `within <s/>`, což nám zajistilo, aby daná slovní kombinace byla součástí jedné věty. Jedná se spíše o ujišťovací podmínku, jejíž aplikování zřejmě nemělo velký dopad na absolutní frekvenci výskytů, jelikož nepředpokládáme, že by nějaká věta končila determinantem *a* a následně další věta začínala hledaným slovním tvarem, ačkoliv na internetových stránkách se lze setkat s různými anomáliemi. Výsledný dotaz užitý v našem výzkumu měl tuto podobu:

```
[word="(?)a" & tag="DA.*"][word="slovní tvar"] within <s/>
```

V takovém dotazu se slovním tvarem myslí všechna hledaná, předem vybraná slova a jejich dvě formální varianty, kdy první je zakončená na koncovku *-a*, druhá na koncovku *-e*, např. (*chefa - chefe*). V procesu vyhledávání se každá z variant daného slova aplikovala v daném dotazu. Každá z variant se vyhledávala vždy dvakrát: v subkorpusu portugalském a poté v brazilském. Při každém vyhledávání se následně zapsala jeho absolutní i relativní frekvence, jež se staly výchozími informacemi pro následné komentování a vyvození závěrů.

Vzhledem k poměrně omezenému množství tokenů/pozic v portugalském subkorpusu jsme se rozhodli pro hledání slovních tvarů také v kombinaci se členem neurčitým rodu ženského – *uma*, abychom co nejvíce rozšířili záběr vyhledávání a našli co nejvíce požadovaných jevů. Zde byl použit modifikovaný dotaz, který již nepotřeboval užití podmínky, která by nás zbavila kombinací s předložkou. Takový dotaz vypadal následovně:

```
[word="(?)uma"][word="slovní tvar"] within <s/>
```

I s tímto dotazem se hledalo v obou subkorpusech a střídaly se obě varianty slov tak, aby byl zachován stejný systém ve všech ohledech.

Jako názorný příklad si uvedeme vyhledávání slova *presidente* ve všech jeho kombinacích. V tomto ohledu došlo celkově k 8 vyhledáváním, z toho 4 pro každý subkorpus. Tyto čtyři dotazy byly v obou sekcích identické:

1. dotaz: [word="(?)a" & tag="DA.*"][word="presidenta"] within <s/>
2. dotaz: [word="(?)a" & tag="DA.*"][word="presidente"] within <s/>
3. dotaz: [word="(?)uma"][word="presidenta"] within <s/>
4. dotaz: [word="(?)uma"][word="presidente"] within <s/>

Stejným způsobem se postupovalo i s dalšími vybranými slovy. V rámci kontroly nalezených výsledků jsme se mohli i nadále občas setkat s určitými šumy, které pro náš výzkum byly nepoužitelné a museli jsme je vyřadit. Jednalo se např. o text, který obsahoval právě některé hledané tvary, ale nejednalo se o spontánní užití v textu, nýbrž o vysvětlení a kritiku tohoto jevu (vytváření z aktivních participií tvary ženského rodu s koncovkou *-a*).¹¹⁰ Takové výskyty nelze brát v potaz a z tohoto důvodu byly z celkového počtu výskytů vyřazeny.

4.2.2 Výsledky korpusového výzkumu

V tomto oddíle se již dostáváme k nejdůležitější fázi tohoto výzkumu, a to k prezentaci získaných výsledků a jejich analýze. Postupně si představíme základní statistické údaje, které jsme v korpusu *Araneum Portugallicum Maius* získali. V návaznosti na zmíněnou sekci celkových základních dat bude následovat okomentování dílčích výsledků a jejich specifik.

¹¹⁰ Příkladem uvádíme úsek daného textu, který obsahoval hledaný slovní tvar (či více), ale kvůli své povaze byl(y) vyřazen(y): «Portanto , a pessoa que preside é presidente , e não presidenta , independentemente do sexo que tenha . Diz-se capela ardente , e não capela ardenta ; diz-se estudante , e não estudanta ; diz-se adolescente , e não adolescenta ; diz-se paciente , e não pacienta . Um bom exemplo do erro grosseiro seria : A candidata a presidenta comporta-se como **uma adolescenta** pouco pacienta que imagina ter-se tornado elegante para tentar ser nomeada representante.». Zdroj viz Benko, V.: *Araneum Portugallicum Maius*, verze 15.05. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Základní statistika

	Celkový počet výskytů daného tvaru	Výskyt v %	Celkový počet výskytů daného slova	Výskyt v %
a/uma presidenta	7 665	25,58 %	15 629	52,15 %
a/uma presidente	7 964	26,57 %		
a/uma chefa	31	0,10 %	391	1,30 %
a/uma chefe	360	1,20 %		
a/uma gerenta	1	0,003 %	5 248	17,51 %
a/uma gerente	5 247	17,51 %		
a/uma clienta	0	0,00 %	1 492	4,98 %
a/uma cliente	1 492	4,98 %		
a/uma adolescenta	0	0,00 %	2 280	7,61 %
a/uma adolescente	2 280	7,61 %		
a/uma parenta	13	0,04 %	104	0,35 %
a/uma parente	91	0,30 %		
a/uma governanta	29	0,10 %	121	0,40 %
a/uma governante	92	0,31 %		
a/uma assistenta	0	0,00 %	1 785	5,96 %
a/uma assistente	1 785	5,96 %		
a/uma intérpreta	0	0,00 %	424	1,41 %
a/uma intérprete	424	1,41 %		
a/uma pacienta	1	0,003 %	2 495	8,33 %
a/uma paciente	2 494	8,32 %		
Celkem	29 969	100,00 %	29 969	100,00 %

Tabulka č. 1: Základní statistické údaje - *Araneum Portugallicum Maius*

(Zdroj: ¹¹¹)

Při našem bádání jsme z jazykové databáze *Araneum Portugallicum Maius* získali celkový počet 30 387 výskytů. Ovšem toto číslo zahrnovalo i slovní tvary *infante/a* a *mestre/a*, které jako projev jazykové feminizace nelze považovat, a tudíž je v tuto chvíli ponecháme stranou a budeme se soustředit výhradně na slova a jejich přechýlené formy, které jsou pro náš výzkum relevantní. V tomto ohledu lze vycházet z dat v tabulce č. 1, kde vidíme, že celkový počet činil 29 969 výskytů. Toto číslo zahrnuje jak přechýlené, tak uniformní varianty daných slov a také obě kombinace s určitým, respektive neurčitým členem. Z tohoto počtu, při rozdílné velikosti obou subkorpusů, patřila drtivá většina, tedy 29 634 výskytů (98,88 %), brazilské sekci a pouhých 335 výskytů (1,12 %) pocházelo z portugalských

¹¹¹ Benko, V.: *Araneum Portugallicum Maius*, verze 15.05. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

domén. Rozdílům mezi oběma jazykovými variantami se budeme zabývat především v následujícím oddíle při komentování dílčích výsledků.

Důležitým statistickým údajem, ke kterému jsme prostřednictvím výzkumu došli, je celkový počet přechýlených tvarů, jež nově slouží k vyjádření ženského rodu. Tvarů s koncovkou *-a* se objevilo celkem 7 740, což představuje 25,83 % z celkového počtu všech 29 969 výskytů. Nicméně je třeba mít na paměti rozvržení těchto výskytů mezi analyzovanými slovy. Celých 7 665 výskytů, což odpovídá 99,03 % všech nalezených přechýlených forem, se totiž váže s tvarem *presidenta*. Zbylých 0,97 % tvarů s koncovkou *-a*, konkrétně 85 případů, se poté rozdělilo mezi ostatní slova. Tento nepoměr je dán také celkovým výskytem daných slov. V korpusu se celkově objevilo 15 629 slovních tvarů *presidente/a*, což je více než polovina všech výskytů (52,15 %). Druhým nejčastějším slovem v korpusu bylo *gerente/a*, které se vyskytlo celkově 5 248x, což činí 17,51%. Dále pak *adolescente/a* s 2 280 výskytů (7,61 % z celkového počtu výskytů). U těchto slov by se dle jejich absolutní frekvence dalo předpokládat, že budou disponovat také větší četností přechýlených tvarů, avšak opak je pravdou, jelikož zastoupení tvarů s koncovkou *-a* je zde prakticky nulové.

Nejméně častými slovy v korpusu byly *governante/a* a *parente/a*, jež dohromady nedosáhly ani na 1% ze všech výskytů.¹¹² Slovo *governante/a* jsme našli 121x (0,40 %) a slovo *parente/a* pouze 104x (0,35 %). Celkem překvapivě, oproti mnohem častějším slovům jako *gerente/a* či *adolescente/a*, se u těchto málo frekventovaných slov našlo relativně velké množství přechýlených forem. Konkrétní výsledky budou popsány v následujícím oddíle v rámci dílčích výsledků.

¹¹² Slovo *governante/a* bylo v rámci jazykové feminizace vyhledáno a statisticky uvedeno pouze ve významu vládce/vládkyně. Tuto problematiku zmíníme v oddíle „Specifické případy“.

Na závěr této části nemůžeme opomenout ani základní statistiku již zmíněných slov *infante/a* a *mestre/a*, která je představena v tabulce č. 2.

	Celkový počet výskytů daného tvaru	Výskyt v %	Celkový počet výskytů daného slova	Výskyt v %
a/uma infanta	29	0,10 %	36	0,12 %
a/uma infante	7	0,02 %		
a/uma mestra	177	0,58 %	382	1,26 %
a/uma mestre	205	0,67 %		

Tabulka č. 2: Základní statistické údaje slov *infante/a* a *mestre/a* – *Araneum Portugallicum Maius*

(Zdroj: ¹¹³)

V tomto případě jsme vycházeli z celkového počtu 30 387 výskytů, který logicky zahrnoval jak počet předchozích a pro nás relevantních slov v rámci jazykové feminizace (29 969), tak i výskyty těchto dvou lexémů (418). Zastoupení těchto slov v korpusu nebylo nikterak znatelné. Slovo *infante/a* bylo dokonce ze všech analyzovaných slov nejméně častým, čemuž odpovídá 36 výskytů, tedy pouhých 0,12 %. Slovo *mestre/a* už bylo častějším. Objevilo se ve 382 případech (1,26 %).

Díličí statistika

Na začátek je třeba zdůraznit, že zmíněné hodnoty absolutních frekvencí u každého hledaného výrazu lze brát pouze na základě informativního charakteru, jelikož velikost každého subkorpusu je odlišná, viz poměr celkových výskytů v předchozím oddíle. To znamená, že absolutní frekvence je úměrně závislá na celkovém počtu pozic. Kvůli této skutečnosti využijeme také relativní frekvenci, která nepoměr mezi odlišnou velikostí subkorpusů odstraní a vykáže tak srovnatelné hodnoty. Z relativní frekvence vyplývá, že čím jsou si dané hodnoty v obou jazykových variantách bližší, tím je výskyt daných jevů srovnatelnější.

¹¹³ Benko, V.: *Araneum Portugallicum Maius*, verze 15.05. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Hledaný jev	Absolutní frekvence		Relativní frekvence	
	PT	BR	PT	BR
a presidenta	7	7 567	0,13	9,29
a presidente	30	7 717	0,57	9,48
uma presidenta	1	90	0,02	0,11
uma presidente	2	215	0,04	0,26
a chefa	1	28	0,02	0,03
a chefe	22	278	0,42	0,34
uma chefa	0	2	0,00	0,002
uma chefe	2	58	0,04	0,07
a gerenta	0	1	0,00	0,001
a gerente	7	5 160	0,13	6,34
uma gerenta	0	0	0,00	0,00
uma gerente	0	80	0,00	0,10
a clienta	0	0	0,00	0,00
a cliente	16	883	0,30	1,08
uma clienta	0	0	0,00	0,00
uma cliente	16	577	0,30	0,71
a adolescenta	0	0	0,00	0,00
a adolescente	14	888	0,26	1,09
uma adolescenta	0	0	0,00	0,00
uma adolescente	58	1 320	1,10	1,62
a parenta	0	2	0,00	0,002
a parente	0	17	0,00	0,02
uma parenta	1	10	0,02	0,01
uma parente	2	72	0,04	0,09
a governanta	0	27	0,00	0,03
a governante	27	46	0,51	0,06
uma governanta	0	2	0,00	0,002
uma governante	0	19	0,00	0,02
a assistenta	0	0	0,00	0,00
a assistente	18	1 465	0,34	1,80
uma assistenta	0	0	0,00	0,00
uma assistente	28	274	0,53	0,34
a intérpreta	0	0	0,00	0,00
a intérprete	41	284	0,78	0,35
uma intérpreta	0	0	0,00	0,00
uma intérprete	19	80	0,36	0,10
a pacienta	0	0	0,00	0,00
a paciente	14	1 878	0,26	2,31
uma pacienta	0	1	0,00	0,001
uma paciente	9	593	0,17	0,73

a infanta	9	18	0,17	0,02
a infante	1	3	0,02	0,004
uma infanta	1	1	0,02	0,001
uma infante	0	3	0,00	0,004
a mestra	5	132	0,09	0,16
a mestre	4	181	0,08	0,22
uma mestra	1	39	0,02	0,05
uma mestre	1	19	0,02	0,02

Tabulka č. 3: Kompletní výsledky korpusového výzkumu – *Araneum Portugallicum Maius*

(Zdroj: ¹¹⁴)

V tabulce č. 3 uvádíme kompletní výsledky vyhledávání v rámci korpusu *Araneum Portugallicum Maius*. Vzhledem ke konkrétním číslům absolutní frekvence si lze povšimnout, že brazilská databáze (BR) se může pyšnit mnohem větším počtem výskytů prakticky u všech hledaných tvarů. Právě z důvodu většího objemu analyzovaných dat byla větší pravděpodobnost nalézt projevy jazykové feminizace u brazilské varianty.¹¹⁵

Nejvíce rozšířeným přechýleným tvarem se z analyzovaných slov stal výraz *a presidenta*. Především v brazilském subkorpusu dosáhl, oproti ostatním tvarům zakončených na koncovku *-a*, mimořádných hodnot s celkovým počtem 7 567 výskytů, což v rámci výskytů všech přechýlených forem činí celých 97,76 %. Vzhledem k celkovému počtu vyhledaných tvarů se jedná o hodnotu 25,25 %, tedy více než čtvrtinu všech výskytů. V portugalských textech se tato forma objevila v 7 případech (0,09 % vzhledem k přechýleným formám). Spojení se členem neurčitým *uma presidenta* už bylo výrazně méně časté, 1 výskyt (PT) a 90 výskytů (BR). Vysoký rozdíl lze pozorovat i podle relativní frekvence. Ta v portugalské sekci činí hodnotu pouhých 0,13 výskytu na milion slov, zatímco ve druhém případě se jedná o hodnotu 9,29. Z toho lze usoudit, že převaha této formy v brazilské variantě portugalského jazyka je evidentní. Pokud se podíváme i na četnost formy *a presidente*, tedy původního uniformního tvaru, zjistíme, že toto konzervativnější vyjádření ženského rodu pouze za pomoci členu je v Portugalsku častější, odpovídá 30 výskytům (0,1 % vzhledem k celkovému počtu výskytů), zatímco v Brazílii je užíváno téměř stejně často (7 717 výskytů = 25,75 %) jako forma *a presidenta*.

Žádný jiný slovní tvar, který končí na koncovku *-a* už tak výraznou četností nedisponuje. V případě portugalské databáze se již tyto nové tvary nevyskytují téměř vůbec.

¹¹⁴ Benko, V.: Srovnatelné webové korpusy Aranea. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

¹¹⁵ Portugalský subkorpus obsahoval celkově 52 895 077 pozic, zatímco brazilský 814 136 306 pozic. Viz podkapitola 4.2.1.

Výjimkou jsou slova *chefa* a *parenta*, u kterých máme v obou případech po jednom výskytu. V případě slova *chefa* se jedná o spojení se členem určitým, u tvaru *parenta* se jedná o kombinaci se členem neurčitým. U zbylých slov nebyl nalezen ani jeden výskyt. Podobná situace, ačkoliv s ohledem na počet projevů jazykové feminizace přívětivější, nastává u brazilské jazykové varianty. Forma *chefa* je zde zastoupena celkově 30 výskyty (0,39 % vzhledem k přechýleným formám), z toho 28x se členem určitým, 2x se členem neurčitým. Při pohledu na relativní frekvenci je užití *a chefa* ovšem srovnatelné s pravděpodobnou četností v evropské portugalské. Co se týká slovního tvaru *parenta*, celkový počet výskytů s oběma femininními členy je 12, z toho hned 10 se jich objevilo v kombinaci se členem neurčitým. Ačkoliv byl v portugalském subkorpusu nalezen pouze 1 exemplář tohoto spojení a v brazilském jich bylo 10, vzhledem k rozdílné velikosti obou subkorpusů lze s mírně větší pravděpodobností výskytu, podle relativní frekvence, která činí 0,02 (PT), respektive 0,01 (BR), nalézt tyto formy v rámci portugalské evropské.

Další náznaky jazykové feminizace v brazilském subkorpusu lze pozorovat u následujících třech případů. Po jednom výskytu mají za sebou formy *a gerenta* a také *uma pacienta*. Posledním slovním tvarem, který má větší zastoupení je slovo *governanta*. Oproti evropské variantě portugalské ta brazilská tento jev skutečně obsahovala, a to celkem 29x (0,37 % vzhledem k přechýleným formám).

Slova *clinta*, *adolescenta*, *assistenta* a *intérpreta* se neobjevila ani v jednom případě. Pro vyjádření ženského rodu zde platí užití ženského rodu s uniformní formou.

Vzhledem ke slovům *infante/a* a *mestre/a*, v obou jazykových variantách byly objeveny obě možnosti, jak forma přechýlená, tak uniformní. V prvním případě převažoval přechýlený tvar *infanta*. V portugalské sekci to bylo 10 výskytů, v brazilské 19. Uniformní varianta byla zastoupena 1x (PT), respektive 6x (BR). Tvary *mestra* a *mestre* vykazovaly v portugalské sekci srovnatelné hodnoty, 6 ku 5 výskytům. V brazilském subkorpusu bylo toto slovo celkově frekventovanější a na rozdíl od portugalské sekce byl uniformní výraz *a mestre* dokonce častější (181 výskytů) než přechýlený tvar *a mestra* (132 výskytů).

Specifické případy

V této části práce se zaměříme na okomentování všech specifických případů či kuriozit, na které jsme během vyhledávání v korpusu narazili a které považujeme za relevantní.

Začneme opět s tvarem *a presidenta*. Tento tvar jsme zde zařadili z důvodu jeho velmi početného zastoupení, které se značně liší od frekvence projevů jazykové feminizace u jiných slov. Za velmi pravděpodobný důvod takového rozšířeného užití považujeme jmenování Dilmy Rouseffové do čela Brazílské federativní republiky, ke kterému došlo v roce 2011. Tuto domněnku jsme chtěli potvrdit i díky korpusovému vyhledávání a manuálně si ověřit, jak často se slovní spojení *a presidenta* váže k prezidentce Dilmě Rouseffové. V portugalské sekci nebyl problém tento předpoklad ověřit a ze 7 celkových výskytů se jich hned 6 objevilo v kontextu s nyní již bývalou brazilskou prezidentkou. V brazilském subkorpusu se celkový počet slovního spojení *a presidenta* vyšplhal k 7 567 výskytům. Z toho důvodu jsme zvolili manuální ověření pouze adekvátního vzorku, jež se rovnal 200 výskytům. Z těchto 200 výskytů byla vazba na Dilmu Rouseffovou hned ve 163 případech, což činí 81,5 %.

Lze tedy konstatovat, že zvolení Dilmy Rouseffové první brazilskou prezidentkou velmi razantně přispělo k rozšíření slovního tvaru *presidenta*, a to především v jazykovém systému brazilské portugalštiny.

Další slovo, které si rozebereme podrobněji, bude *governante/a*. Některá slova mohou v odlišném kontextu změnit význam. Toto platí i pro slovo *governante/a*. Přechýlená forma *governanta* nabyla v portugalském jazyce vlastního přeneseného významu ve smyslu domácí vychovatelky a správkyňe domu, tzv. guvernanky. Tuto alternativu jsme v celkovém statistickém popisu ze získaných výsledků vyřadili, a to z toho důvodu, neboť nás zajímalo, zda se forma *governanta* užívá i ve významu ženského protějšku ke slovu *governante* (vládce) jako projev jazykové feminizace.

Při vyhledávání v korpusu jsme si tuto změnu významu museli ohlídat manuální kontrolou. Celkový počet výskytů slovního tvaru *a governanta* byl 1 (PT), respektive 87 (BR). V kombinaci se členem neurčitým *uma governanta* se jednalo o počet 1 (PT), respektive 31 (BR). Tyto absolutní frekvence ovšem zahrnovaly oba významy. Po vyřazení všech výskytů ve významu guvernanky jsme získali výsledný počet pro nás relevantních výskytů ve významu vládkyně, viz tabulka č. 3.

Zajímavostí je, že nepřechýlená forma *governante* také vykazovala dvojí význam. Z celkového počtu 20 výskytů tvaru *governante*, jež jsme objevili v brazilské sekci, byl 1 případ právě ve významu guvernanky. Ačkoliv se jedná pouze o jeden případ, jde o překvapující výskyt, jelikož by mělo platit, že pro význam guvernanky bude užíváno pouze přechýlené formy *governanta*.

Co se týká slov *infanta* a *mestra*, víme, že tyto přechýlené femininní tvary jsou již v portugalském jazyce nějakou dobu zakotveny, a tudíž by automaticky měly sloužit mluvčím jako prostředek k vyjádření ženského rodu. Nicméně tento výzkum nám ukázal, že i v současné době lze nalézt případy, kdy je ženský rod vyjádřen konzervativně, původním způsobem, tedy prostřednictvím členu a uniformního tvaru zakončeného na *-e*. Dochází zde tedy k opačnému jevu, než kterým se zabýváme, a to k potlačení explicitního vyjádření ženského rodu prostřednictvím čistě morfologického způsobu, tedy koncovkou *-a*.

Shrnutí

Nejčastější novodobou formou vyjádření ženského rodu, tedy přechýleným tvarem s koncovkou *-a*, se v rámci tohoto korpusového výzkumu stal tvar *presidenta*. Tato varianta je jednou z nejužívanějších jak v evropské portugalštině, tak především v té brazilské. Užití tohoto tvaru v Brazílii je rovnocenné s užitím tvaru uniformního.

U dalších slov, kde se přechýlený tvar vyskytl, již však převládá uniformní tvar s koncovkou *-e* a jazyková feminizace zde není aplikována v takové míře (např. *chefe/a*, *parente/a*, *governante/a*).

Také lze říci, že přechýlená forma se častěji objevuje v brazilských textech než v těch portugalských. Zde je to poněkud zkresleno velikostí obou subkorpusů, ale i přesto tato skutečnost platí, jak je vidět z relativní frekvence.

4.3 Jazykový korpus *Corpus do Português: Web / Dialectos*

Druhý korpusový výzkum jsme provedli nejenom za účelem srovnání s první analýzou, ale hlavně pro obdržení nových dat, která by mohla prokázat jazykovou feminizaci v portugalském jazyce. K tomuto účelu jsme zvolili opět webový korpus. Tentokrát se jednalo o korpus s názvem *Corpus do Português: Web / Dialectos*, jehož autorem je americký lingvista Mark Davies. Ten vytvořil řadu online korpůsů zaměřených především na angličtinu a její varianty (např. *Corpus of Contemporary American English*), nicméně věnoval se také románským jazykům, speciálně španělštině a portugalštině, a z toho důvodu, s finančním přispěním americké vladní nadace *National Endowment for the Humanities (NEH)*, vytvořil v roce 2006 první verzi online korpusu *Corpus do Português*. Tato verze byla zaměřena na diachronní výzkum, neboť obsahovala texty od počátku 14. století až do konce 20. století

(1300 – 1999). Jelikož se ještě nejednalo o korpus složený z webových dat, databáze disponovala velikostí přibližně 45 milionů pozic.¹¹⁶

V srpnu roku 2016 byl *Corpus do Português* rozšířen, a to tak, že se vedle toho původního, diachronního korpusu vytvořil úplně nový, synchronní webový korpus *Corpus do Português: Web / Dialetos*, který jsme si zvolili pro náš další výzkum.¹¹⁷ Tento korpus obsahuje texty přibližně z milionu webových stránek ze čtyř portugalsky mluvících zemí (Portugalsko, Brazílie, Angola a Mozambik) v celkové velikosti 1 049 469 427 pozic. Je tedy relativně stejně velký jako korpus *Araneum Portugallicum Maius*. Specifikační označení *Web / Dialetos* je užito právě kvůli jeho povaze a také kvůli původu textů. Díky tomu je v tomto korpusu možnost vyhledávat na základě 4 jazykových variant portugalštiny (evropské, brazilské, angolské a mozambické), což je pro nás opět příhodné, ačkoliv nám stačilo opět rozlišení mezi evropskou a brazilskou jazykovou variantou. Navíc se jedná o korpus synchronní, který obsahuje data z posledních 3-4 let, což je opět srovnatelný fakt s korpusem *Araneum*.

4.3.1 Metodika

Uživatelské rozhraní je od KonTextu v rámci Českého národního korpusu odlišné. Korpusový manažer byl opět navržen samotným tvůrcem korpusu, Markem Daviesem, a celé rozhraní je možné využívat buď v angličtině anebo portugalštině. Přes hlavní nabídku jsme se dostali k vyhledávacímu nástroji. Zde je opět možnost vybrat si typ dotazu. CQL dotazy ani CQL jazyk se zde ovšem nepoužívají, a proto jsme si zvolili typ kolokací. Znovu, tak jako při prvním korpusovém bádání, jsme se chtěli již předem vyhnout šumům, které by mohla způsobit záměna určitého členu ženského rodu *a* s formálně identickou předložkou. U základního typu dotazu tato specifikace nebyla možná, z toho důvodu jsme se rozhodli právě pro typ kolokace, kde už jsme dotaz mohli více modifikovat. Jak samotný název tohoto typu dotazu napovídá, jedná se především o vyhledávání jistých slov v blízkosti hledaného výrazu. V rámci našeho výzkumu jsme hledali tak, abychom docílili spojení členu s daným slovním tvarem předem zvolených slov, která jsou stejná jako v předchozím případě. Do prvního dotazovacího okna (*Palavra/frase*) jsme zadali požadovaný slovní tvar, např. *governanta*. Do druhého okna (*Colocados*) jsme již nezadávali specifický tvar členu

¹¹⁶ Davies, Mark and Michael Ferreira. (2006-) *Corpus do Português: 45 million words, 1300s-1900s*. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org/hist-gen/>. (Historical / Genres).

¹¹⁷ Davies, Mark. (2016-) *Corpus do Português: One billion words, 4 countries*. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org>.

a nebo *uma*, ale vybrali jsme z nabídky automatickou možnost vložení určité morfologické značky/tagu, zde pod zkratkou *PoS* (*Part of Speech*). V tomto případě jsme zvolili *PoS* se zkratkou *ART*, tedy *artigo* (člen), která je v dotazovacím jazyce automaticky přepsána jako sekvence znaků *_l**. Tato morfologická značka bude ve vyhledávání chápána jako jedna samostatná pozice. Tímto způsobem jsme eliminovali jakoukoliv možnost záměny členu, např. s předložkou. V rámci tohoto dotazovacího okna byla dále možnost nastavit směr a dosah dané kolokace. Jelikož jsme chtěli zachovat spojení člen + slovní tvar, jedinou možností bylo zadat v tomto ohledu první pozici nalevo od slovního tvaru. Toto nastavení znamenalo, že se vyhledají takové kolokace, kde na první pozici nalevo od slovního tvaru/hledané hodnoty budou ve výsledném seznamu zobrazeny všechny dostupné varianty členu v daném korpusu, které se před daným tvarem nacházejí ihned před ním (tedy bez omezení na členy čistě ženského rodu). Dalším důležitým krokem bylo omezení výchozího zdrojového materiálu, ve kterém jsme chtěli vyhledávat. Oproti předchozímu vyhledávání v KonTextu, zde jsme již nevytvářeli jednotlivé subkorpora podle zdrojových textů, ale využili jsme nabízené automatické funkce, prostřednictvím které jsme dané omezení aplikovali. Jednalo se o výběr tzv. sekce. Zde jsme mohli zadat stát původu požadovaných textů. V našem případě připadaly v úvahu dvě možnosti: Portugalsko a Brazílie, vzhledem ke zkoumání jednotlivých jazykových variant. Tato funkce se stala velmi výhodným prvkem, protože při vyhledávání jednoho dotazu nabízela možnost vybrat najednou dvě sekce, tedy dva zdroje dat, a tudíž bylo umožněno srovnat frekvenci četnosti obou variant zároveň. Pro první sekci jsme tedy vybrali Portugalsko a pro druhou Brazílii. Toto nastavení nám ulehčilo práci při vyhledávání a zbavilo nás vícenásobného zadávání stejného dotazu pro každou sekci zvlášť. Uvedeme, že portugalské texty disponují celkovou velikostí 270 234 249 pozic. Brazílská sekce je opět větší, ale v tomto případě zde již nejde o tak velký rozdíl jako v korpusu *Araneum*. Databáze brazilských textů poskytuje 558 357 341 pozic. S nastavením výběru sekcí se stal dotaz kompletním. Výsledková listina pak spočívala v seznamu všech možných forem členu, které se vyskytly v přítomnosti daného slovního tvaru, a to pro každou jazykovou sekci zvlášť. Ke každému členu v jednotlivém seznamu byla přiřazena absolutní i relativní frekvence. Jelikož pro nás byly relevantní pouze dvě formy členu, a to člen určitý a člen neurčitý ženského rodu v singuláru (*a/uma*), ostatní výsledky – tvary členů (pokud nějaké byly nalezeny), byly ponechány mimo náš zájem a nebyl na ně brán zřetel. Tak jako v prvním korpusovém výzkumu, bylo u každé vyhledané kombinace a všech jejich výskytů umožněno sledovat v tomto korpusovém manažeru i kontext, ve kterém se dané spojení

nacházelo. To nám opět při manuální kontrole umožnilo zbavit se šumů. V tomto ohledu jsme museli např. u vyhledaného spojení *a parenta* vyřadit z absolutní frekvence v portugalské sekci 7 výskytů, čímž jsme přišli o rovnou polovinu všech nalezených případů tohoto spojení. Důvodem bylo užití daného spojení jako vlastního jména či přezdívky s velkým písmenem na začátku slova, konkrétně „*a Parenta Solteirona*“, které se v rámci jednoho zdroje opakovalo 6x.¹¹⁸ Poslední šum spojení *a parenta* byl vyřazen na základě duplikace, tj. dvojího výskytu identického textu v daném korpusu.

Na stejném principu vyhledávání jsme postupovali se všemi vybranými slovy za účelem objevení projevů jazykové feminizace. Po sběru všech relevantních dat jsme se dostali ke konkrétním výsledkům, které si představíme v následující kapitole.

4.3.2 Výsledky korpusového výzkumu

Stejně jako u předchozí korpusové analýzy si i zde představíme nejdříve základní statistické údaje, které poté doplníme těmi dílčími. V rámci této části srovnáme výsledky mezi oběma jazykovými variantami a také porovnáme výsledné hodnoty s těmi z předchozí studie za účelem nalezení stejných či rozdílných tendencí týkající se užití jazykové feminizace.

Základní statistika

Při komentování základních statistických údajů budeme postupovat identickým způsobem, který jsme využili u prvního výzkumu. To znamená, že si opět rozdělíme výsledná data na dvě části tak, abychom získali relevantní informace pro zkoumání projevů jazykové feminizace. Z analyzovaných slov tedy vydělíme koncepty *infante/a* a *mestre/a*, viz str. 60. Základní statistické údaje zbylých tvarů lze následně pozorovat v tabulce č. 4.

¹¹⁸ Ukázka z textu s tímto spojením: «Um dia, por um capricho qualquer, a Parenta Solteirona tirou o conjunto de a cristaleira, e pôs até água de a torneira em o bule, para que o ritual de o chá pudesse ser devidamente encenado.». Zdroj viz Davies, Mark. (2016-) Corpus do Português: One billion words, 4 countries. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org/web-dial/>. (Web / Dialects).

	Celkový počet výskytů daného tvaru	Výskyt v %	Celkový počet výskytů daného slova	Výskyt v %
a/uma presidenta	11 793	19,80 %	42 481	71,32 %
a/uma presidente	30 688	51,52 %		
a/uma chefe	87	0,15 %	1 983	3,33 %
a/uma chefe	1 896	3,18 %		
a/uma gerenta	0	0,00 %	1 616	2,71 %
a/uma gerente	1 616	2,71 %		
a/uma cliente	0	0,00 %	2 026	3,40 %
a/uma cliente	2 026	3,40 %		
a/uma adolescente	0	0,00 %	5 145	8,64 %
a/uma adolescente	5 145	8,64 %		
a/uma parenta	48	0,08 %	112	0,19 %
a/uma parente	64	0,11 %		
a/uma governanta	77	0,13 %	437	0,73 %
a/uma governante	360	0,60 %		
a/uma assistenta	2	0,003 %	1 911	3,21 %
a/uma assistente	1 909	3,21 %		
a/uma intérpreta	0	0,00 %	114	0,19 %
a/uma intérprete	114	0,19 %		
a/uma paciente	1	0,002 %	3 738	6,28 %
a/uma paciente	3 737	6,27 %		
Celkem	59 563	100,00 %	59 563	100,00 %

Tabulka č. 4: Základní statistické údaje - *Corpus do Português: Web / Dialectos*

(Zdroj:¹¹⁹)

V rámci výzkumu v databázi *Corpus do Português: Web / Dialectos* jsme získali téměř dvojnásobný počet všech výskytů oproti první korpusové analýze. Jednalo se o celých 59 563 výskytů. Co se týká počtu výskytů v jednotlivých jazykových variantách, také zde je většina případů z brazilských webových stránek, ačkoliv převaha není tak markantní jako v případě korpusu *Araneum*. Z portugalských textů bylo získáno 8 048 příkladů (13,51 %), zatímco z brazilských 51 515 (86,49 %).

Přestože nám tento korpus nabídl větší objem výsledných dat, přechýlených forem se vyskytlo jen 12 008, což činí 20,16 % z celkového počtu. Zbylá většina je zastoupena tvary uniformními. Také v tomto případě je nutno brát ohled na rozložení těchto projevů jazykové feminizace mezi jednotlivá slova, jelikož i zde lze vypořádat evidentní nepoměr.

¹¹⁹ Davies, Mark. (2016-) *Corpus do Português: One billion words, 4 countries*. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org/web-dial/>. (Web / Dialects).

Nejvíce tvarů s koncovkou *-a* nalezneme opět u slova *presidenta*. Z celkového počtu 12 008 přechýlených forem měl tvar *presidenta* zastoupení hned v 11 793 případech, což odpovídá 98,21 %. Zbylých 215 tvarů s koncovkou *-a* (1,79 %) se v různém poměru vyskytlo mezi ostatními slovy. Stejně jako v předchozím výzkumu je nepoměr mezi výskyty analyzovaných slov z části dán také absolutní frekvencí jednotlivých konceptů. Slovo *presidente/a* oproti ostatním slovům vykazuje celkově mnohem častější užití, což dokládá 42 481 příkladů, tedy 71,32 % všech výskytů. Při takovém množství není s podivem, že se v rámci tohoto paradigmatu objeví také nejvíce forem s koncovkou *-a*. Jak jsme se ovšem přesvědčili při analýze dat v první studii, vysoká absolutní frekvence určitého slova ještě nutně nemusí znamenat vysoký počet výskytů přechýlené formy. Důkaz najdeme i zde, a to při zkoumání slova *adolescente/a* či *paciente/a*, jež má druhé, respektive třetí největší zastoupení v našem výzkumu. V prvním případě se jedná o 5 145 výskytů (8,64 %), ve druhém pak o počet 3 738 (6,28 %), ale s velkým zastoupením přechýlených tvarů zde nelze počítat, ba naopak. Naproti tomu, nejméně časté slovo v této studii s celkovým počtem pouhých 112 výskytů (0,19 %), slovo *parente/a*, disponovalo téměř vyrovnaným užitím obou forem.

Základní statistiku slov *infante/a* a *mestre/a* vidíme v následující tabulce č. 5, která vychází z celkového počtu 60 765 výskytů, jež kromě dříve analyzovaných slov (59 563 výskytů) zahrnuje právě tyto dva zmíněné koncepty (1202 výskytů).

	Celkový počet výskytů daného tvaru	Výskyt v %	Celkový počet výskytů daného slova	Výskyt v %
a/uma infanta	418	0,69 %	469	0,77 %
a/uma infante	51	0,08 %		
a/uma mestra	523	0,86 %	733	1,21 %
a/uma mestre	210	0,35 %		

Tabulka č. 5: Základní statistické údaje slov *infante/a* a *mestre/a* – *Corpus do Português: Web / Dialectos* (Zdroj: ¹²⁰)

Jak lze vidět, užití těchto slov patří k těm méně častým. Celková frekvence slova *infante/a* vykazuje 469 případů (0,77 %). Slovo *mestre/a* je pak o něco častějším jevem, když se vyskytlo 733x, což odpovídá hodnotě 1,21%.

¹²⁰ Davies, Mark. (2016-) *Corpus do Português: One billion words, 4 countries*. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org/web-dial/>. (Web / Dialects).

Dílčí statistika

Kompletní výsledky druhého korpusového výzkumu představujeme v tabulce č. 6.

Hledaný jev	Absolutní frekvence		Relativní frekvence	
	PT	BR	PT	BR
a presidenta	322	11 338	1,19	20,31
a presidente	3 920	26 489	14,51	47,44
uma presidenta	6	127	0,02	0,23
uma presidente	41	238	0,15	0,43
a chefa	13	65	0,05	0,12
a chefe	456	1 338	1,69	2,40
uma chefa	0	9	0,00	0,02
uma chefe	35	67	0,13	0,12
a gerenta	0	0	0,00	0,00
a gerente	125	1 399	0,46	2,51
uma gerenta	0	0	0,00	0,00
uma gerente	9	83	0,03	0,15
a clienta	0	0	0,00	0,00
a cliente	334	946	1,24	1,69
uma clienta	0	0	0,00	0,00
uma cliente	269	477	1,00	0,85
a adolescenta	0	0	0,00	0,00
a adolescente	278	2 052	1,03	3,68
uma adolescenta	0	0	0,00	0,00
uma adolescente	758	2 057	2,80	3,68
a parenta	7	6	0,03	0,01
a parente	5	15	0,02	0,03
uma parenta	7	22	0,03	0,04
uma parente	11	33	0,04	0,06
a governanta	0	74	0,00	0,13
a governante	246	82	0,91	0,15
uma governanta	0	3	0,00	0,005
uma governante	6	17	0,02	0,03
a assistenta	0	2	0,00	0,004
a assistente	273	1 226	1,01	2,20
uma assistenta	0	0	0,00	0,00
uma assistente	147	263	0,54	0,47
a intérpreta	0	0	0,00	0,00
a intérprete	51	52	0,19	0,09
uma intérpreta	0	0	0,00	0,00
uma intérprete	7	4	0,03	0,007
a pacienta	0	1	0,00	0,002
a paciente	558	2 375	2,06	4,25

uma pacienta	0	0	0,00	0,00
uma paciente	154	650	0,57	1,16
a infanta	378	26	1,40	0,05
a infante	23	28	0,09	0,05
uma infanta	13	1	0,05	0,002
uma infante	0	0	0,00	0,00
a mestra	194	248	0,72	0,44
a mestre	143	46	0,53	0,08
uma mestra	26	55	0,10	0,10
uma mestre	13	8	0,05	0,01

Tabulka č. 6: Kompletní výsledky korpusového výzkumu – *Corpus do Português: Web / Dialectos*

(Zdroj:¹²¹)

Na první pohled je zřejmé, že se zde všeobecně setkáváme s hodnotami vyššími, než v předchozí studii v korpusu *Araneum*. Vzhledem k odlišnému poměru celkových pozic v jednotlivých jazykových sekcích oproti prvnímu korpusu je pochopitelné, že i portugalská sekce, díky většímu výchozímu materiálu, disponuje všeobecně vyšší četností analyzovaných slov.¹²² Co se týká brazilské sekce, i přesto, že se jedná o menší zdroj dat než u korpusu *Araneum*, počet výskytů jednotlivých slovních tvarů je více než ucházející a opět jasně převažuje nad výskyty ze sekce portugalské.¹²³

Nejvyššího počtu výskytů v rámci novodobějších přechýlených tvarů dosáhl opět tvar *a presidenta*. Lze se s ním setkat 322x v portugalských textech, čemuž odpovídá hodnota 2,68 % z celkového počtu přechýlených tvarů. V případě brazilské portugalštiny je četnost několikanásobně vyšší, což dokládá počet 11 338 výskytů tohoto tvaru, což je 94,42 % v rámci forem s koncovkou *-a*. Při porovnání relativní frekvence slovní spojení *a presidenta* s naprostým přehledem dominuje v brazilské portugalštině, konkrétně 20,31 výskytů na milion slov oproti hodnotě 1,19 v portugalské sekci. Nicméně i forma nepřechýlená *a presidente* je v obou sekcích užívána v hojném počtu. V portugalských textech jde o formu výrazně užívanější. Jedná se o 3 920 případů, což činí 6,58 % z celkového počtu všech výskytů. Užití této nepřechýlené formy v brazilské variantě je oproti tvaru zakončeného na koncovku *-a* více než dvojnásobné (26 489 výskytů), tj. 44,47 % v rámci všech výskytů.

¹²¹ Davies, Mark. (2016-) *Corpus do Português: One billion words, 4 countries*. Available online at <http://www.corpusdoportugues.org/web-dial/>. (Web / Dialects)

¹²² Portugalská sekce v korpusu *Corpus do Português: Web / Dialectos* obsahovala celkově 270 234 249 pozic, zatímco brazilská sekce 558 357 341 pozic. Viz podkapitola 4.3.1.

¹²³ K rozdělení celkového počtu výskytů mezi jednotlivé jazykové varianty viz předchozí oddíl „Základní statistika“

Dále se lze setkat také s tvary *chefa* a *parenta*, a to v obou sekcích. V prvním případě je absolutní frekvence vyšší v brazilské portugalské, kdy se počet tvaru *a chefa* vyšplhal k 65 výskytům (0,54 % v rámci přechýlených forem), zatímco v evropské portugalské se našlo pouze 13 případů (0,11 %). Toto se projevuje také v relativní frekvenci: 0,12 (BR) ku 0,05 (PT). Navíc se v brazilských textech vyskytlo dalších 9 případů tvaru *uma chefa*, který v portugalských textech nefiguroval vůbec. Pokud však porovnáme hodnoty výskytu přechýlené formy s tou uniformní, zjistíme, že se jedná doposud pouze o jev okrajový. Užití nepřechýlené formy *a chefe* je totiž převládající, konkrétně 456 výskytů (0,77 % z celkového počtu výskytů) v portugalské sekci a 1 338 výskytů (2,25 %) v sekci brazilské.

Slovo *parenta*, na rozdíl od slova *chefa*, vzhledem k datům z korpusového výzkumu vykazuje hodnoty velmi podobné těm, které lze objevit u uniformní formy. Především v portugalském subkorpusu jsou celkové počty výskytů téměř srovnatelné. Kombinace *a/uma parenta* čítají celkově 14 výskytů, zatímco spojení *a/uma parente* se vyskytly dohromady 16x. V brazilských textech je vyjádření ženského rodu pomocí přechýlené formy poněkud menší (celkově 28 výskytů) oproti formě uniformní (48 výskytů). Pokud se podíváme na relativní frekvenci u tohoto slovního tvaru a srovnáme dané hodnoty mezi oběma jazykovými variantami portugalské, lze říci, že se jedná o projev jazykové feminizace vcelku stejně rozšířený.

Ostatní přechýlené slovní tvary již pak nalezneme pouze v brazilských textech. Jedná se opět o slovo *governanta*. I zde jsme pracovali pouze s významem vládkyně. S tímto označením jsme se setkali celkově v 77 případech, z toho 74 výskytů bylo ve spojení se členem určitým, tedy *a governanta* (0,62 % v rámci přechýlených tvarů). Za minimální náznak jazykové feminizace v brazilském prostředí lze považovat 2 výskyty tvaru *a assistenta*, respektive 1 výskyt slovního tvaru *a pacienta*.

Slova bez jakýchkoliv náznaků jazykové feminizace vzhledem k užití přechýlené formy k vyjádření ženského rodu jsou tato: *gerenta*, *clinta*, *adolescenta*, *intérpreta*.

Již zažitá tvary *infanta* a *mestra* i v tomto případě koexistují s uniformní formou *infante*, respektive *mestre*. Zatímco v portugalské sekci tvar *a infanta* převládal, 378 ku 23 výskytům tvaru *a infante*. Brazilská sekce disponovala výrazně nižším užitím přechýlené formy (26 výskytů), jež bylo srovnatelné s užitím formy uniformní (28 výskytů). Přechýlená forma *a mestra* byla v obou subkorpusech užívána častěji než ta uniformní, nicméně rozdíl v četnosti nebyl tak markantní, a to hlavně v rámci portugalských textů.

Specifické případy

Taktéž v případě korpusu *Corpus do Português: Web / Dialetos* jsme se setkali s evidentní převahou tvaru *a presidenta*. Jelikož i tento korpus umožňuje manuálně procházet kontext vyhledaných výrazů, také zde jsme se rozhodli pro ověření toho, jaký vliv mělo jmenování Dilmy Rouseffové do čela Brazílské federativní republiky. I zde jsme analyzovali vybraný vzorek složený z 200 příkladů. Výsledky byly obdobné jako v případě korpusu *Araneum*. V portugalské sekci jsme kombinaci *a presidenta* vyhledali v kontextu s Dilmou Rouseffovou ve 137 případech (68,5 %). V brazilských textech se jednalo o počet 172 výskytů (86 %). Tyto hodnoty jen dokazují, jak velký dopad měla tato mimojazyková skutečnost na rozšíření tohoto lingvistického fenoménu v portugalském jazyce.

Stejným způsobem jako v prvním korpusu jsme postupovali i s vyhledáváním tvaru *governanta*, který, jak víme, nese více významů. V rámci *Corpus do Português: Web / Dialetos* jsme při vyhledávání dosáhli na celkový počet 115 (PT), respektive 253 výskytů (BR) slovního tvaru *a governanta*. Se členem neurčitým, tedy *uma governanta*, bylo nalezeno 25 (PT), respektive 37 případů (BR). Tyto absolutní frekvence ovšem zahrnovaly oba významy, tedy jak vládkyni, tak i guvernanku. Počet výskytů tvaru *governanta* ve významu vládkyně uvádíme v tabulce č. 6. Zajímavým zjištěním je fakt, že nepřechýlená forma *a/uma governante* odpovídala oběma významům. Kromě významu vládkyně jsme objevili ve spojení s určitým členem 1 případ ve významu guvernanky, a to v rámci brazilských textů. Kombinace se členem neurčitým *uma governante* s tímto významem byla nalezena dokonce vícekrát, a to v obou sekcích, 3 výskyty (PT) a 2 výskyty (BR). Jelikož jsme jeden případ tohoto užití našli i v první korpusové analýze, je možno nyní potvrdit, že se lze v portugalském jazyce setkat i s touto ojedinělou formou vyjádření slova guvernanka, pro které by všeobecně mělo platit, že bude vyjádřeno pouze přechýleným tvarem s koncovkou *-a*.

Užití dvojí formy pro vyjádření ženského rodu lze pozorovat také u slov *infante/a* a *mestre/a*, což potvrzuje závěry, ke kterým jsme došli v prvním výzkumu. Dochází tedy k opačnému jevu, kdy se kromě již zažitě přechýlené formy užívá také uniformního tvaru s koncovkou *-e*, čímž dochází k neutralizaci rodové diferenciaci a uniformizaci daného paradigmatu.

Shrnutí

Na základě korpusové analýzy v rámci databáze *Corpus do Português: Web / Dialetos* můžeme konstatovat, že nejčastějším projevem jazykové feminizace se stal tvar *presidenta*. Ten se oproti ostatním „modernějším“ formám výrazně prosadil v obou jazykových variantách portugalštiny. Vzhledem k relativní frekvenci však můžeme potvrdit, že se tento tvar užívá mnohem častěji v brazilských textech. Nicméně dle výsledných dat je stále frekventovanější užití konzervativního, a tedy uniformního tvaru. V Portugalsku tato varianta jasně převládá, zatímco v Brazílii je rozdíl méně znatelný.

Dalším výrazným, ačkoliv ne tak častým projevem jazykové feminizace je užití tvaru *parenta*, který v portugalské sekci dosáhl dokonce rovnocenného užití s uniformním tvarem. Kromě tohoto ojedinělého projevu se však jazyková feminizace vyskytovala spíše okrajově a k vyjádření ženského rodu sloužil především tvar uniformní.

Co se týká jednotlivých jazykových variant portugalštiny, jazyková feminizace se projevuje častěji v té brazilské, a to i při srovnání hodnot relativní frekvence. Kromě již zmíněného tvaru *parenta*, kdy jsou hodnoty téměř totožné, existuje větší pravděpodobnost setkat se s přechýlenými tvary v brazilských textech.

Srovnáme-li výsledná data z obou korpusů, je možné pozorovat u stejných slov obdobné tendence při aplikování jazykové feminizace. Díky této skutečnosti můžeme považovat výsledné hodnoty za relevantní a zmíněné projevy jazykové feminizace za aktuální fenomén, který se v jazykovém systému portugalštiny v určité míře vyskytuje.

4.4 Dotazník

Kromě korpusových analýz jsme pro ověření projevů jazykové feminizace v portugalštině zvolili ještě jeden způsob, a to online dotazník zaměřený právě na získání informací, které by vedly k potvrzení či vyvrácení naší původní hypotézy ohledně tohoto lingvistického fenoménu. Výchozím materiálem v tomto případě tedy nebyla data z internetových stránek jako v případě korpusových databází, ale jednalo se o nasbírané odpovědi několika desítek respondentů - rodilých mluvčích. V rámci zachování postupu z předchozího vyhledávání dat, i zde jsme se rozhodli pro rozlišování mezi evropskou a brazilskou portugalštinou. Z toho důvodu jsme směřovali náš dotazník na rodilé Portugalce a také Brazilce. Vzhledem k cílové skupině byl dotazník uveden čistě v portugalštině.

Co se týká povahy dotazníku, abychom získali vhodná data, která by byla vypovídající vzhledem k projevům jazykové feminizace, vytvořili jsme jej formou testovacích otázek tak, aby respondenti doplnili, podle svého uvážení, jednu z možností vyjádření ženského rodu. Celkově dotazník disponoval 15 otázkami, z čehož byly první tři zaměřeny na zjištění informací ohledně respondenta (pohlaví, národnost, věk), zbylých 12 se již týkalo čistě lingvistického zkoumání.¹²⁴ Těchto 12 otázek vycházelo ze seznamu námi vybraných dvanácti slov, jež jsme použili také při vyhledávání v obou korpusech. Pro připomenutí tato slova uvádíme i nyní: *presidente, chefe, infante, mestre, gerente, cliente, adolescente, governante, parente, assistente, intérprete, paciente*.

K vypracování každé z jednotlivých otázek jsme využili autentických příkladů, které jsme získali během výzkumu v korpusu *Araneum Portugallicum Maius*. Pro každé slovo, a tedy pro každou otázku zvlášť jsme z nalezených výskytů daného slova náhodně vybrali jeden, kde by bylo možné použít buď slovní tvar uniformní se členem určitým rodu ženského, případně tvar přechýlený, taktéž se členem určitým. Kontext, ve kterém se dané slovo nacházelo, jsme poté použili jako jádro otázky. Takto jsme postupovali u každého slova, dokud jsme nevytvořili celý dotazník.¹²⁵ Následně jsme u daného slova v samotném zadání otázky, tedy kontextu pro určitý tvar, úmyslně vynechali původní koncovku, čímž jsme vytvořili dotaz, na který bylo možno odpovědět pouze dvěma způsoby. Respondenti tak měli u každé z uzavřených otázek na výběr ze dvou možností. Jednou z nich bylo zvolení uniformního tvaru s koncovkou *-e*, druhá možnost nabízela vybrat přechýlenou formu s koncovkou *-a*. Příkladem může být následující „otázka“ a nabídka dostupných odpovědí, jež se týká slova *a gerente/a*:

“Visitar o apartamento é muito mais interessante e didático do que apenas olhar no papel”, explica a gerent... de marketing da Frechal Roberta Silveira.¹²⁶

Možnosti odpovědí: *a gerente*
 a gerenta

¹²⁴ Celý dotazník lze nalézt na konci této práce v sekci „Přílohy“.

¹²⁵ Kontext a tedy celou otázku pro slovo *a governante/a* jsme bohužel zvolili nevhodně, ve významu guvernanky – vychovatelky, což mělo také vliv na výslednou četnost jednotlivých slovních tvarů. V rámci našeho výzkumu bylo potřeba zadat kontext pro označení významu vládkyně. Kvůli tomu nelze v tomto případě považovat data za relevantní vzhledem k jazykové feminizaci.

¹²⁶ Zdroj: Vlastní zpracování dotazníku vycházející z autentických dat v korpusu *Araneum Portugallicum Maius*. Viz Benko, V.: Srovnatelné webové korpusy Aranea. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Každý z respondentů si tak mohl podle daného kontextu a svých preferencí vybrat, pro jakou možnost se rozhodne. Nám se tak naskytlá příležitost získat přímé důkazy o tom, zda je jazyková feminizace v portugalské aktuálně již rozšířeným jevem či nikoliv.

Dotazník byl vytvořen na začátku měsíce února roku 2020 a sběr dat trval přesně jeden měsíc, a to od 7. 2. 2020 do 7. 3. 2020, kdy odpověděl první, respektive poslední respondent. Jelikož se jedná o výzkum poměrně nedávného data, považujeme tento dotazník a výsledné odpovědi jako mimořádně přínosný materiál pro synchronní studii jazykové feminizace.

Šíření online dotazníku probíhalo prostřednictvím sociálních sítí. Zde jsme za pomoci přímého odkazu dotazník nasdíleli v rámci vybraných skupin, které sdružovaly především rodilé mluvčí z Portugalska a Brazílie, což byla naše cílová skupina. Během kolování dotazníku na sociálních sítích se nám podařilo získat celkově 100 responzí. Z tohoto množství jsme museli eliminovat čtveřici respondentů, kteří nesplňovali podmínku ohledně národnosti, pro kterou byl tento dotazník určen.¹²⁷ Zbylých 96 respondentů se již víceméně rovnoměrně rozdělilo do dvou kýžených skupin. Portugalců bylo nakonec 51, zatímco Brazilců celkově 45. Pro přehled uvádíme v následující tabulce souhrnné statistické údaje o všech respondentech našeho dotazníku.

	Pohlaví		Národnost		Věk			
	Ženy	Muži	PT	BR	0-20	20-40	40-60	60+
Počet respondentů	53	43	51	45	7	73	13	3

Tabulka č. 7: Statistické údaje o respondentech

(Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z dotazníku)

Z uvedených dat lze vypočítat, že kromě vcelku rovnoměrného počtu respondentů dle národnosti, i poměr v počtu žen a mužů byl celkem vyrovnaný. Tato situace byla zachována i v rámci obou národností. Z celkového počtu 51 osob portugalské národnosti bylo 28 žen a 23 mužů. V případě Brazilců bylo rozdělení dle pohlaví podobné, pouze s mírnou převahou žen. Těch odpovědělo 25, mužů 20. Vzhledem k těmto informacím lze konstatovat, že výsledná data přinesla objektivní výsledky.

¹²⁷ Jednalo se o jednu osobu národnosti české, dvě italské a jeden z respondentů uvedl dokonce příslušnost katalánskou.

Zvolená odpověď	Celkový počet odpovědí	
	PT	BR
presidenta	2	15
presidente	49	30
gerenta	0	3
gerente	51	42
chefa	2	7
chefe	49	38
clinta	0	1
cliente	51	44
adolescenta	0	0
adolescente	51	45
parenta	0	6
parente	51	39
assistenta	0	1
assistente	51	44
intérpreta	0	2
intérprete	51	43
pacienta	0	0
paciente	51	45
infanta	48	13
infante	3	32
mestra	9	13
mestre	42	32
governanta	44	37
governante	7	8

Tabulka č. 8: Statistika získaných responzí

(Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z dotazníku)

Prostřednictvím tabulky č. 8 se zde setkáváme již s konkrétními výsledky, které nám dotazník přinesl. Ačkoliv se nejednalo o mimořádně velké číslo co do počtu respondentů, i tak lze díky 96 zúčastněným respondentům pozorovat velmi zajímavé výsledky, které pro nás mají jistou vypovídající hodnotu. Vzhledem k rozlišování mezi dvěma jazykovými variantami portugalštiny, přinášíme toto rozdělení i ve zmíněné výsledné tabulce. Díky tomu můžeme srovnat obě tyto varianty a zjistit, zda se mezi sebou odlišují či vykazují shodné chování v rámci jazykové feminizace.

Hned na první pohled je zřejmé, že se s jazykovou feminizací setkáme častěji u mluvčích brazilské portugalštiny. Zaměříme-li se podrobněji na výskyt novodobých přechýlených tvarů, zjistíme, že mezi dotazovanými Portugalci se jedná o jev velmi málo

využívaný.¹²⁸ Pouze u dvou slov se objevil alespoň malý náznak jazykové feminizace. Jednalo se o slova *presidenta* a *chefa*, která byla z 51 možných odpovědí vybrána v obou případech pouze 2x. U zbylých slov dávají Portugalci přednost vyjádření ženského rodu původním způsobem, tj. za pomoci členu ženského rodu a užití uniformního tvaru.

V rámci odpovědí brazilských respondentů je užití přechýlené formy evidentně častější. To lze vidět jak na vyšší frekvenci již zmíněných dvou slovních tvarů, tak na přítomnosti těchto forem i u dalších slov. Slovní tvar *presidenta* se vyskytnul hned 15x, což představuje 33,33 % všech možných odpovědí. I zde se tedy projevilo, že tato přechýlená forma pro vyjádření ženského rodu je v Brazílii užívána poměrně často. Slovo *chefa* už není používáno tak hojně, ale díky četnosti 7 odpovědí ze 45 možných se jedná o pravidelnější užití než mezi Portugalci. Srovnatelně s předchozím případem se mezi Brazilci objevoval tvar *parenta*, a to u 6 odpovědí. Někteří z Brazilců zvolili přechýlenou formu i u takových slov jako *gerenta* (3x), *intérpreta* (2x), *assistenta* (1x) či dokonce *clinta* (1x). Bez jakékoli odezvy zůstaly tvary *adolescenta* a *pacienta*.

Zajímavým faktem, který lze díky informacím z dotazníku nabídnout, může být poměr mezi počtem brazilských žen a mužů, kteří si v rámci odpovědí vybrali přechýlenou variantu. Celkově se těchto sedm přechýlených tvarů (*presidenta*, *chefa*, *parenta*, *gerenta*, *intérpreta*, *assistenta*, *clinta*) vyskytlo v 35 případech, z toho 26x si ji zvolila žena, muž tuto volbu učinil v 9 případech. Čistě morfologické vyjádření ženského rodu tak preferují ve větší míře ženy.

I přes nevýrazná čísla u zkoumaných přechýlených tvarů, musíme konstatovat, že tyto projevy jazykové feminizace lze v současné portugalštině nalézt, a to především u brazilských mluvčích. Na druhou stranu, Portugalci se evidentně jeví jako konzervativnější a k vyjádření ženského rodu volí většinou formu uniformní.

V rámci našeho dotazníku jsme si chtěli také ověřit, jak si mluvčí obou národností počínají při vyjadřování ženského protějšku slov *infante* a *mestre*. Již zažitá přechýlená formy, vcelku překvapivě, spíše ustoupily před tvary uniformními, pouze tvar *infanta* dominoval mezi Portugalci. Z toho usuzujeme, že mezi mluvčími aktuálně připadají v úvahu obě varianty, které se užívají i přesto, že je v portugalštině již několik staletí ustálenou formou ženského rodu varianta přechýlená, která by měla být užívána jako jediná možná.

¹²⁸ Do této analýzy novodobých přechýlených tvarů nepočítáme tvary *infanta* a *mestra*. Dále ponecháváme stranou i tvar *governanta*. Viz poznámka pod čarou 125.

Stějně jako v korpusových analýzách, tak i zde je vidět opačný jev k jazykové feminizaci, který se snaží uniformizovat dané paradigma a využívat tvaru s koncovkou *-e*.

Ve stejném ohledu se dá nahlížet na tvar *governanta*, který jsme zde neúmyslně zkoumali ve významu guvernanky/vychovatelky. V tomto významu by u tohoto tvaru mělo platit víceméně totéž, co pro tvary *infanta* a *mestra*, tedy mělo by se jednat o takový tvar, který je již zažitý a měl by v jazyce fungovat jako jediná možnost pro vyjádření dané skutečnosti. I zde je vidět, že mluvčí jsou schopni využít i nepřechýlenou variantu, která sloužila primárně k označení ženského protějšku slova *governante* ve významu vládce.

Srovnáme-li projevy jazykové feminizace z tohoto dotazníku s výsledky z korpusových analýz, lze pozorovat relativně shodné tendence, tj. obdobná míra feminizace se objevuje u stejných slov ve všech třech výzkumech. Toto srovnání nám tedy potvrzuje to, k čemu jsme došli v jednotlivých studiích a zároveň nám umožňuje vyvodit relativně směřodonné závěry.

ZÁVĚR

Gramatický rod v portugalské a s ním spojený fenomén jazykové feminizace se staly stěžejními tématy této diplomové práce za účelem objasnění dané problematiky, respektive ověření výskytu nových femininních tvarů v portugalském lexiku.

V prvním případě jsme podrobně představili kategorii mluvnického rodu z několika hledisek (sémantického, syntaktického, atd.). Na základě tohoto pozorování jsme mluvnický rod v portugalské vyhodnotili v rámci sémantiky jako kategorii spíše gramatického charakteru, jelikož provázanost s mimojazykovou realitou, tedy přirozeným rodem, ne vždy odpovídá přiřazení hodnoty rodu v rovině jazykové. Dále jsme došli k závěru, že gramatický rod hraje důležitou roli i na úrovni syntaxe, a to prostřednictvím gramatické shody, čímž je dosaženo gramatičnosti a koheze výpovědi. Díky kongruenci lze také u některých uniformních slov vyjádřit příslušnost k dané rodové hodnotě. Při charakteristice samotné povahy kategorie gramatického rodu v portugalské stojíme v této souvislosti na straně moderního pojetí, to znamená, že se přikláníme k povaze lexikální, namísto flektivní, která je brána jako tradiční. V tomto tradičním pojetí však rod nespĺňuje kritéria, která jsou pro flexi klíčová, a proto dáváme i my přednost povaze lexikální.

Praktická část byla již čistě směřována na prokázání přítomnosti jazykové feminizace v portugalském jazyce. Díky oběma korpusovým výzkumům a také díky odpovědím z dotazníku jsme měli možnost nejen ověřit si, zda se jazyková feminizace v portugalské uplatňuje, ale také šanci poukázat na to, v jaké míře je rozšířena v rámci dvou portugalských jazykových variant. Vzhledem k výsledným hodnotám lze konstatovat, že všechny tři uskutečněné analýzy vykazovaly obdobné výsledky a v zásadě se nelišily. V tomto ohledu samozřejmě nelze srovnávat absolutní frekvence výskytu kvůli rozdílným velikostem zdrojového materiálu. Nicméně ve všech třech případech lze vyzorovat podobné tendence, a tedy srovnatelnou míru jazykové feminizace u daných tvarů, z čehož lze vyvodit následující závěry.

Za jeden z nejevidentnějších projevů jazykové feminizace v současné době je užití přechýlené formy *presidenta*, jež má v portugalském jazyce své místo, a to především v brazilské variantě, kde se toto užití postupně vyrovnává užití formy uniformní. Ta pořád jasně převládá v portugalské evropské.

Za další tři výraznější projevy jazykové feminizace, ačkoliv již nesrovnatelné se slovem *presidenta*, lze považovat přechýlené formy *chefa*, *parenta*, *governanta*.

První dvě z nich lze nalézt jak v portugalštině evropské, tak v brazilské. Podle relativní frekvence se jedná o projevy v obou variantách srovnatelné. V rámci korpusové analýzy lze ovšem jako výraznější projev jazykové feminizace považovat formu *parenta* vzhledem ke srovnání celkového počtu výskytů přechýlené formy s celkovým počtem výskytů uniformní varianty. Rozdíl v užití mezi *a/uma parenta* – *a/uma parente* není tak markantní jako v případě *a/uma chefã* – *a/uma chefe*, kdy výrazně dominuje vyjádření za pomoci uniformního tvaru. V dotazníku tyto dva přechýlené tvary převažují u brazilských mluvčích a jsou na srovnatelné úrovni co do počtu užití. Femininní tvar *governanta* ve významu vládkyně, jež byl zkoumán pouze při korpusové analýze, nikoliv v dotazníku, je přítomen pouze v brazilské variantě portugalského jazyka. Ve srovnání s uniformním tvarem je však tato přechýlená varianta využívána poměrně často.

Ostatní nalezené tvary s koncovkou *-a* jsou už pouze velmi okrajové náznaky jazykové feminizace, jelikož se jedná maximálně o dva až tři výskyty v rámci jednotlivých studií. Navíc se jedná o tvary, jež byly nalezeny jen v rámci brazilských textů. Zde zmíníme tvary *gerenta*, *pacienta* či *assistenta*. V dotazníku se objevil i náznak u slov *intérpreta* a *clinta*. Jediné slovo, které se v rámci našeho výzkumu neobjevilo vůbec, je *adolescencia*. Tento tvar tudíž mezi projevy jazykové feminizace nelze zařadit.

Kromě nově užívaných tvarů s koncovkou *-a* jsme se ve všech výzkumech věnovali i slovům *infanta* a *mestra*. U těchto slov bylo naším cílem zjistit, zda se pro vyjádření ženského rodu užívá i v současné době, kdy jsou tyto dvě formy již hluboce zakořeněny v jazykovém systému portugalštiny, také jejich původní, etymologický uniformní tvar *infante*, respektive *mestre*. Zde už byly výsledky v jednotlivých korpusech a dotazníku mírně odlišné, ale v zásadě platilo, že slovní tvar *infanta* jasně převládal u portugalských mluvčích, zatímco v brazilské sekci bylo užíváno obou forem, při čemž např. v dotazníku dokonce uniformní varianta dominovala. Analýza slova *mestra* vykazovala rozdílné hodnoty. Počet výskytů forem *mestra* a *mestre* v jednotlivých korpusech kolísal, ale ne razantně, z čehož lze usoudit, že se tyto formy používají víceméně srovnatelně, ačkoliv mluvčí lehce inklinují k užití přechýleného slovního tvaru *mestra*. Nicméně v dotazníku byla naopak tendence užití uniformního tvaru *mestre*.

Mluvčí obou variant tak celkem překvapivě užívají obě varianty, přestože by měla jasně převažovat forma přechýlená. Z těchto poznatků lze vypožorovat v podstatě opačný jev k jazykové feminizaci, který spočívá v uniformizaci daného paradigmatu a potlačení femininního tvaru s koncovkou *-a*.

Závěrem bychom se rádi vrátili k naší počáteční hypotéze, kterou jsme zmínili v úvodu této práce. Díky načerpaným informacím z obou korpusových výzkumů a dat z dotazníku lze naše předpoklady potvrdit. Domnívali jsme se, že projevy jazykové feminizace a nově vzniklé tvary přechýlením nebudou v rámci jazykového systému zvláště výrazné. Až na výjimku, kterou představuje tvar *presidenta*, lze s touto hypotézou souhlasit. Celkový počet výskytů přechýlených tvarů nebyl značný, a proto lze usoudit, že jazyková feminizace je v rámci portugalského jazyka zatím spíše jevem okrajovým. Nelze však vyloučit, že se tyto nové tvary budou mezi uživateli jazyka dále rozšiřovat a získají většího uplatnění, příkladem může být právě zmíněný tvar *presidenta*. Podobně často se postupně mohou začít užívat např. *chefa* či *parenta*, tvary, které vykazovaly jak v korpusech, tak v rámci dotazníku vyšších četností než ostatní přechýlené varianty.

Také jsme předpokládali, že když už se přechýlené slovní tvary vyskytnou, bude se jednat především o příklady pocházející z brazilské portugalštiny. I v tomto ohledu se dá říct, že byla tato domněnka správná, jelikož většina novotvarů byla nalezena v brazilských sekcích. Nicméně při korpusovém výzkumu např. u slov *chefa* a *parenta*, vzhledem k relativní frekvenci, byly tyto projevy srovnatelné u obou portugalských variant. I přesto se přikláníme k závěrečnému hodnocení, kdy na základě korpusových výzkumů a výsledků z dotazníku je brazilská portugalština otevřenější novým přechýleným formám, a tedy i jazykové feminizaci, zatímco evropská portugalština se jeví jako systém konzervativnější.

RESUMÉ

Diplomová práce s názvem *Jazyková feminizace v současné portugalštině* představuje studii, jejímž hlavním cílem je ověření, zda a jak se v současném portugalském jazyce objevují projevy lingvistického jevu zvaného jazyková feminizace. Důraz je kladen především na zkoumání nově vzniklých lexikálních tvarů, jež slouží k vyjádření ženského rodu. Kromě zjištění, zda se tyto femininní přechýlené formy v portugalštině vyskytují frekventovaně nebo se jedná spíše o nevýrazný a okrajový fenomén, je bráno v potaz i hledisko dialektální. To znamená, že na zmíněné projevy jazykové feminizace je nahlíženo v rámci dvou jazykových variant portugalštiny (evropské a brazilské). K dosažení kýžených informací je využito dvou webových jazykových korpusů a také online dotazníku.

Celkově je práce rozdělena na několik částí. První z nich se soustředí na obecnou problematiku týkající se gramatické kategorie rodu. Zde se na mluvnický rod nahlíží z mnoha hledisek. Kromě všeobecné definice je stručně přiblížen také vývoj této kategorie v rámci portugalského jazyka. Dále se práce věnuje propojenosti mluvnického rodu s rodem přirozeným. Vzhledem k různým interpretacím této mluvnické kategorie se zkoumá i její samotná povaha, tj. flektivní či lexikální charakter. Na konci této části je poukázáno na význam mluvnického rodu na úrovni syntaktické.

Druhá část je zaměřena na různé způsoby tvoření a vyjadřování ženského rodu. Na základě tří portugalských gramatik je vytvořena přehledná klasifikace portugalských substantiv dle toho, jakým procesem vzniká tvar femininina.

Prostřednictvím třetí kapitoly se již dostáváme ke stěžejní části této diplomové práce, tedy k jazykové feminizaci v současném portugalském jazyce. Nejdříve je vysvětleno, co se pod tímto pojmem myslí a také kde a jakým způsobem se projevuje. Následuje část praktická, jejímž výchozím bodem je analýza dvou jazykových korpusů (*Araneum Portugallicum Maius* a *Corpus do Português: Web / Dialetos*) a také zpracování odpovědí na základě online dotazníku zaměřeného na tuto problematiku. V rámci všech tří výzkumů jsou popsány jak metodické postupy, tak výsledné statistické údaje, které následně slouží k vyvození závěrů.

Na základě těchto dat lze dosáhnout původních cílů, a tudíž vyhodnotit, v jakém měřítku se jazyková feminizace v portugalském jazyce projevuje. Navíc lze vyzorovat podobnosti či odlišnosti mezi evropskou a brazilskou jazykovou variantou.

Tato diplomová práce tedy kromě objasnění problematiky kategorie gramatického rodu v portugalštině na úrovni teoretické přibližuje také využití nových tvarů k vyjádření rodu ženského na poli praktickém. Díky zmíněným výzkumům práce nabízí pohled na současnou podobu portugalského lexika a zároveň, v souvislosti s jazykovou feminizací, poukazuje na tendence a preference jak portugalských, tak brazilských mluvčích.

RESUMO

A dissertação de mestrado *Feminização linguística no português contemporâneo* apresenta um estudo cujo principal objetivo consiste em verificar, na língua portuguesa atual, a possível presença das manifestações do fenómeno linguístico chamado feminização linguística. Neste caso, dá-se ênfase principalmente ao estudo de formas lexicais recém-criadas que servem para expressar o género feminino. Além de descobrir se essas novas formas femininas ocorrem com frequência em português ou se se trata dum fenómeno insignificante e marginal, o aspeto dialetal é, também, levado em consideração. Isso significa que as manifestações de feminização linguística são investigadas dentro de duas variantes linguísticas do português (europeia e brasileira). Para obter o material necessário são usados dois corpora linguísticos e, também, um questionário on-line.

O trabalho como tal está dividido em várias partes. A primeira parte enfoca questões gerais relacionadas à categoria gramatical de género. Assim, o género linguístico é analisado de vários pontos de vista. Ademais de a definição geral, descreve-se brevemente o desenvolvimento histórico dessa categoria no idioma português. Além disso, o trabalho trata da ligação entre género gramatical e género natural. Devido a diferentes interpretações dessa categoria gramatical, examina-se, também, a sua própria natureza, isto é, o carácter infletivo ou lexical. No final desta parte, destaca-se a importância do género gramatical no nível sintático.

A segunda parte concentra-se em diferentes maneiras de criar e expressar o género feminino. Com base em três gramáticas portuguesas é elaborada uma classificação clara e sinótica dos substantivos portugueses de acordo com o processo pelo qual a forma feminina é criada.

Através de o terceiro capítulo chegamos à parte chave desta dissertação, ou seja, ao tema de feminização linguística no português contemporâneo. Primeiro, na introdução é explicado o que esse termo significa e, também, como o fenómeno manifesta-se na língua. Depois segue a parte prática cujo ponto de partida é a análise de dois corpora linguísticos (*Araneum Portugalicum Maius* e *Corpus do Português: Web / Dialectos*), bem como o processamento de respostas do questionário online focado nesta problemática. Em cada uma das três pesquisas são descritos os procedimentos metodológicos e, também, os dados estatísticos resultantes que, enfim, servem para tirar conclusões.

Com base nos dados obtidos são cumpridos os objetivos iniciais, visto que é possível concluir em que medida se manifesta a feminização linguística na língua portuguesa. Além disso, podem ser observadas semelhanças ou diferenças entre a variante linguística europeia e brasileira.

Em conclusão, além de esclarecer a questão da categoria de gênero gramatical em português no nível teórico, esta dissertação de mestrado também acerca ao leitor o uso prático das novas formas para a expressão do gênero feminino. Graças ao estudo realizado, mencionam-se as novidades no léxico português contemporâneo e, ao mesmo tempo, quanto à feminização linguística, são apresentadas ao leitor as tendências e preferências atuais de falantes portugueses e brasileiros.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ALMEIDA, Napoleão Mendes de. *Gramática metódica da língua portuguesa*. 46. ed. São Paulo: Saraiva, 2009. ISBN 978-85-02-05430-1.

BARROS, Dulce Elena Coelho. "Gêneros gramatical, textual e social nos estudos linguísticos." *Acta Scientiarum. Language and Culture*. Universidade Estadual de Maringá, prosinec 2010, vol. 32, n. 2, 181-189. DOI: 10.4025/actascilangcult.v32i2.9950.

BECHARA, Evanildo. *Moderna gramática portuguesa*. 37. ed. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 2009. ISBN 978-85-209-3049-6.

CARVALHO, Nildemir Ferreira de. "A natureza do gênero em português." *ALFA: Revista de Linguística*. Vol. 33, São Paulo: 55-88, 1989.

CINTRA, Geraldo. "A flexão nominal em Mattoso Câmara e outras análises". *DELTA*, vol. 20, n.spe, 85-104, 2004. ISSN 1678-460X.

Dostupné z: https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0102-44502004000300008&script=sci_abstract&tlng=pt

CORBETT, Greville G.. *Grammatical gender*. In: BROWN, Keith. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed., vol. 4. Oxford: Elsevier, 2006, 749-756.

Dostupné z: https://www.academia.edu/7955345/Grammatical_gender

COSTA, José Antonio a Celda MORGADO CHROUPINA. "A história e as histórias do gênero em português: percursos diacrónicos, sincrónicos e pedagógicos." *EXEDRA: Revista Científica*. Escola Superior de Educação de Coimbra, prosinec 2012, Extra 6, 75-86.

Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4222761>

CUNHA, Celso Ferreira da a Luís F. LINDLEY CINTRA. *Breve gramática do português contemporâneo*. 18^a ed. Lisboa: Edições João Sá da Costa, 2006. ISBN 972-9230-05-6.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.

DEFENDI, Cristina Lopomo a Thamires Rodrigues GOMES. “*Alternativas que buscam neutralizar o gênero gramatical: Usos e motivações*”. In: Revista The Specialist, vol. 40, n. 1, São Paulo, 2019. ISSN 2318-7115.

Dostupné z: <https://revistas.pucsp.br/esp/article/view/36581>

DUŠKOVÁ, Libuše. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 8020004866.

ERHART, Adolf. *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Učebnice pro vysoké školy.

ERHART, Adolf. *Úvod do jazykovědy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 8021026693.

FERREIRA, Tânia Santos. *Padrões na aquisição-aprendizagem da marcação do gênero nominal em Português como L2*. Vol.1. Coimbra, 2011. Dissertação de mestrado em Português Língua Estrangeira / Língua Segunda (Linguística Aplicada). Universidade de Coimbra, Faculdade de Letras.

Dostupné z: <https://estudogeral.sib.uc.pt/handle/10316/18583>

GONÇALVES, Rodrigo Tadeu a Renato Miguel BASSO. *História da língua*. Florianópolis: LLV/CCE/UFSC. 2010. ISBN 978-85-61482-32-9.

Dostupné z: https://petletras.paginas.ufsc.br/files/2016/10/Livro-texto-Historia-do-PB_UFSC.pdf

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*Considerações sobre a categoria gramatical de gênero. Sua evolução do latim ao português arcaico*”. Biblos. Revista da Faculdade de Letras. vol. II (2ª série): Ocidente. Oriente. Coimbra: 443-475, 2004. ISSN 0870-4112.

Dostupné z: [https://digitalis.uc.pt/pt-pt-artigo/considera%C3%A7%C3%B5es_sobre_categoria_gramatical_de_g%C3%A9nero_su_a_evolu%C3%A7%C3%A3o_do_latim_ao_portugu%C3%AAs_arcaico](https://digitalis.uc.pt/pt-pt/artigo/considera%C3%A7%C3%B5es_sobre_categoria_gramatical_de_g%C3%A9nero_su_a_evolu%C3%A7%C3%A3o_do_latim_ao_portugu%C3%AAs_arcaico)

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*Para uma descrição do género gramatical em Português.*” Biblos. Revista da Faculdade de Letras. vol. III (2ª série): Cultura e Desenvolvimento. Coimbra: 201-246, 2005.

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*A categoria gramatical de género do Português antigo ao Português actual*”. In: *Estudos em homenagem ao Professor Doutor Mário Vilela*. Vol. 2, Porto: Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 527- 544, 2005.

Dostupné z: <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4584.pdf>

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*O género dos nomes de animais em Português: descrição e história*”. Biblos. Revista da Faculdade de Letras, vol. IV (2ª série): Cidade(s) e Cidadania. Coimbra: 381-396, 2006.

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*O género gramatical do português: da teoria à prática. Análise da atribuição de género por alunos do 1º Ciclo Universitário*”. Biblos. Revista da Faculdade de Letras, vol. VI (II série): Ciências e / nas Artes. Coimbra: FLUC. 221-250. 2008.

GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “*O género de alguns vocábulos “problemáticos” do português contemporâneo*”. Revista Mundo & Letras, nº 2., červenec 2011, São Paulo: F. José Bonifácio, 85-97.

HRICSINA, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 9788024629636.

LUCCHESI, Dante. *A concordância de género*. In: LUCCHESI, D., A. BAXTER a I. Ribeiro, orgs. *O português afro-brasileiro*. Salvador: EDUFBA, 295-318, 2009. ISBN 978-85-232-0875-2.

Dostupné z: <http://books.scielo.org/id/p5/pdf/lucchesi-9788523208752-15.pdf>

MÄDER, Guilherme Ribeiro Colaço a Cristine Gorski SEVERO. “*Sexismo e políticas linguísticas de género*”. In: *Sociolinguística e Política Linguística: Olhares Contemporâneos*. São Paulo: Blucher, 245-260, 2016. DOI 10.5151/9788580391466-12.

Dostupné z: <https://openaccess.blucher.com.br/article-details/sexismo-e-politicas-linguisticas-de-genero-19940>

MOTA, Maria Antonia. “*A categoria gramatical gênero, nos nomes e adjetivos do português: algumas reflexões.*” Diadorim. Revista de Estudos Linguísticos e Literários. Vol. Especial. Rio de Janeiro: UFRJ. 150-164, 2016. ISSN 1980-2552.

Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/334663008_Revista_Completa_-_Diadorim-Revista_Cientifica_volume_especial/fulltext/5d3928e4a6fdcc370a5d83e6/Revista-Completa-Diadorim-Revista-Cientifica-volume-especial.pdf

MÜLLER REICHERT, Ivani. *A formação do feminino do substantivo: diversos olhares*. 2010. Monografia (Aperfeiçoamento/Especialização em Gramática e Ensino de Língua Portuguesa). Universidade Federal do Rio Grande do Sul.

Dostupné z:

<https://www.lume.ufrgs.br/bitstream/handle/10183/60692/000862126.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

VALE, Oto Araújo. “*Substantivos portugueses não flexionam em gênero.*” Palavra (PUCRJ), v. 12, Rio de Janeiro: 193-209, 2004.

VILLALVA, Alina. *Morfologia do Português*. Lisboa: Universidade Aberta, 2008.

Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/324824196_Morfologia_do_Portugues

VILLALVA, Alina a João Paulo SILVESTRE. *Introdução ao estudo do léxico: descrição e análise do Português*. Petrópolis, RJ: Vozes. 2014. ISBN 978-85-326-4858-7.

Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/296486805_Introducao_ao_Estudo_do_Lexico_Descricao_e_Analise_do_Portugues

SILVEIRA, Jane Ramos da. “*Masculino e feminino? A categoria gramatical de gênero e a teoria do valor.*” Cadernos de Estudos Linguísticos. Universidade Estadual de Campinas, červenec 2010, vol. 52, n. 1, 45-54. DOI: 10.20396/cel.v52i1.8637200.

Dostupné z: <https://periodicos.sbu.unicamp.br/ojs/index.php/cel/article/view/8637200/4922>

SVOBODOVÁ, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka I - Slovní druhy neslovesné.*

Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7008-0.

Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/461>

ZAVADIL Bohumil a Petr ČERMÁK. *Mluvnice současné španělštiny: lingvisticky interpretační přístup.* Praha: Karolinum, 2010. ISBN 9788024616414.

Elektronické slovníky a příručky

<https://dicionario.priberam.org/>

<https://www.czechency.org/>

<https://wiki.korpus.cz/doku.php>

Použité jazykové korpusy

Benko, Vladimír. *Araneum Portugallicum Maius*, verze 15.05. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, 2015.

Dostupný z: <http://www.korpus.cz>

Davies, Mark. *Corpus do Português: One billion words, 4 countries.* 2016.

Dostupný z: <http://www.corpusdoportugues.org>

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Základní statistické údaje – <i>Araneum Portugallicum Maius</i>	60
Tabulka č. 2: Základní statistické údaje slov <i>infante/a</i> a <i>mestre/a</i> – <i>Araneum Portugallicum Maius</i>	62
Tabulka č. 3: Kompletní výsledky korpusového výzkumu – <i>Araneum Portugallicum Maius</i>	64
Tabulka č. 4: Základní statistické údaje – <i>Corpus do Português: Web / Dialectos</i>	71
Tabulka č. 5: Základní statistické údaje slov <i>infante/a</i> a <i>mestre/a</i> – <i>Corpus do Português: Web / Dialectos</i>	72
Tabulka č. 6: Kompletní výsledky korpusového výzkumu – <i>Corpus do Português: Web / Dialectos</i>	74
Tabulka č. 7: Statistické údaje o respondentech	79
Tabulka č. 8: Statistika získaných responzí	80

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník	I
------------------------------	---

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník

(Zdroj: Vlastní zpracování)

Expressão do género feminino

Bom dia! O presente questionário forma parte do meu trabalho final de mestrado e serve para averiguar as preferências dos portugueses na hora de expressar o género feminino nas palavras acabadas em -e. Vamos trabalhar com duas alternativas: expressar o género feminino através de artigo "a" deixando a forma da palavra intacta, acabada em (-e), ou além de usar o artigo "a", alterar também a desinência (-e) para a feminina (-a).

O questionário é completamente anónimo e os resultados servirão só para o meu trabalho de pesquisa.

Por favor, marque a resposta apropriada para cada questão segundo as suas preferências.

Obrigado de antemão

1. Você é ...?

- homen
- mulher

2. Qual é a sua idade?

- 0-20
- 20-40
- 40-60
- 60+

3. Você é ...?

- português/esa
- brasileiro/a
- Outra...

4. De acordo com a president..., o programa contabiliza atualmente 6,89 milhões e matrículas.

- a presidente
- a presidenta

5. “Visitar o apartamento é muito mais interessante e didático do que apenas olhar no papel”, explica a gerent... de marketing da Frechal Roberta Silveira.

- a gerente
- a gerenta

6. Mas a esposa que lhe tocou afinal foi a infant... Carlota Joaquina que melhor aproximaria as casas reinantes e os reinos de Portugal e Espanha.

- a infante
- a infanta

7. Fernanda Moreno é a maestr... de cerimônias e responsável pelas passagens de cena.

- a mestre
- a mestra

8. Após a abertura da reunião, a chef... do UNIFEM para América Latina e Caribe, Gladys Acosta, apresentará a expectativa para a igualdade de gênero nas Nações Unidas e a nova arquitetura de gênero proposta pela ONU Mulheres.

- a chefe
- a chefa

9. Numa consulta de moda e imagem estou duas horas com a client... para a ajudar a perceber o que lhe fica bem, que cores utilizar na maquiagem e na roupa.

- a cliente
- a clienta

10. É preciso entender que a adolescent... não pode assumir o risco social de uma gravidez não planejada.

- a adolescente
- a adolescenta

11. Caminhava nas pontas dos pés para não acordar a parent..., que dormia perto.

- a parente
- a parenta

12. Ela era a governant... na casa de Emma e sua melhor amiga, uma vez que, ela perdeu a mãe quando era muito pequena.

- a governante
- a governanta

13. Além disso, Amelia tem outras capacidades que prometem tornar o apoio ao cliente mais rápido e eficiente. Por exemplo: a assistent... virtual fala e entende 20 línguas e consegue memorizar informação de manuais e brochuras em segundos.

- a assistente
- a assistenta

14. Esta é a quarta vez que a intérpret... de Vogue é a eleita da conhecida marca Italiana.

- a intérprete
- a intérpreta

15. Um dia após a operação, a pacient... fica com uma visão de cerca de 80 a 90 por cento, que lhe garante uma autonomia completa em relação aos óculos ou às lentes de contacto.

- a paciente
- a pacienta

Odkaz na elektronickou verzi dotazníku:

<https://www.surveio.com/survey/d/Y1X8T9O2U4T1Q7J7V>